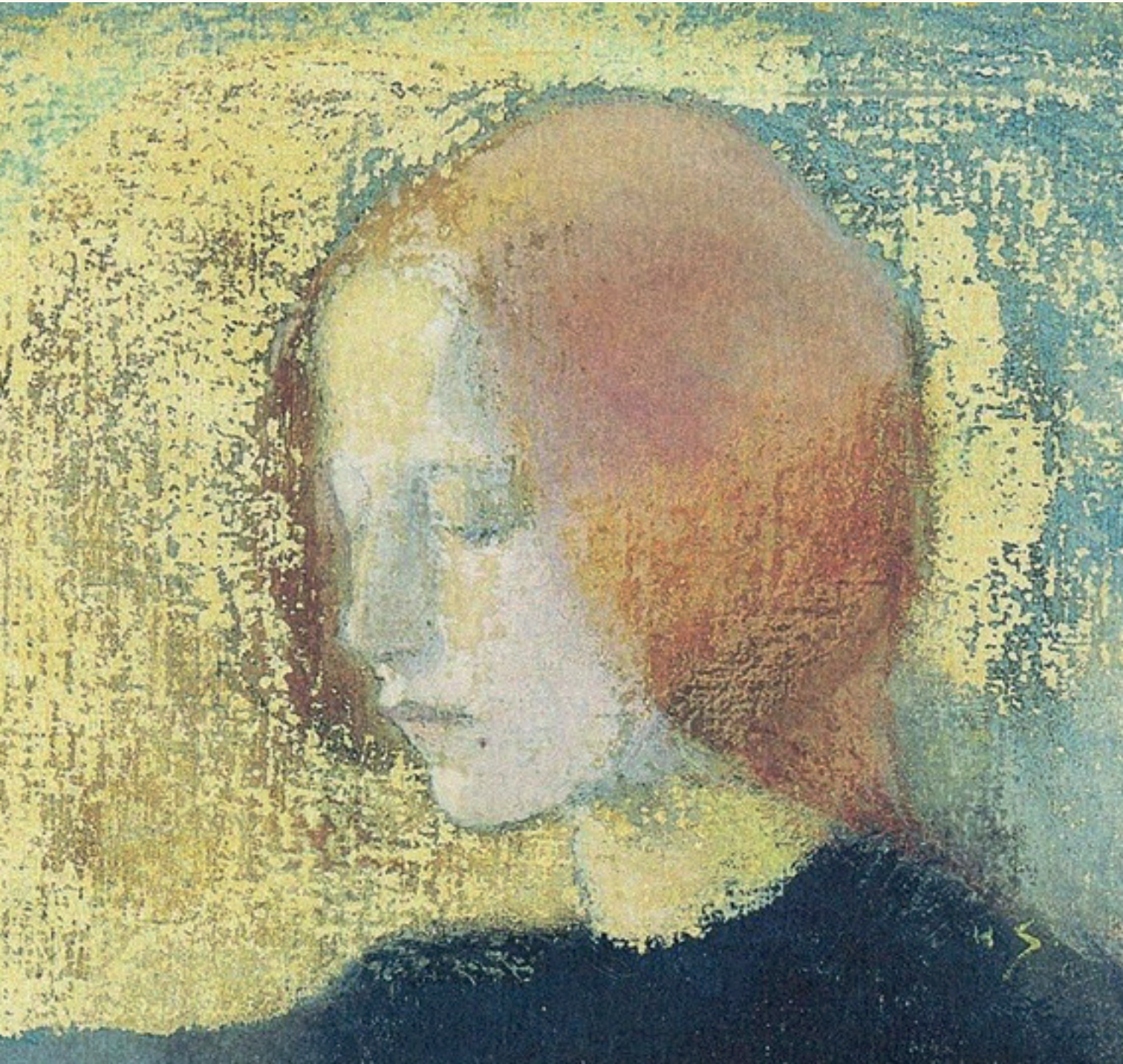

Mennesket

En fellesutgave for tre antroposofiske tidsskrift - høsten 2020

Bladet LandsByLiv utgis av Sosialterapeutisk Forbund (www.sosialterapi.no). Tidsskriftet er et forum for mennesker som lever, arbeider og er engasjert i sosialterapeutisk arbeid i Norge. Sosialterapeutisk Forbund består av selvstendige virksomheter som arbeider med mennesker med spesielle behov, både barn,

ungdommer og voksne. Det antroposofiske menneskesynet, slik det er utformet av Rudolf

Steiner ligger til grunn for arbeidet i de i alt 14 antroposofiske virksomheter (skole-, bolig-, og arbeidstilbud) til ca. 314 elever/ beboere. Studiet i sosialpedagogikk ved Steinerhøyskolen (www.steinerhoyskolen.no) gir en bachelorgrad i sosialfaglig arbeid basert på steinerpedagogiske metoder. Kontakt og ansvarlig: Sissel Jenseth, tlf 975 63 875, post@landsbyliv.no.

Antroposofi I NORGE

Antroposofi i Norge er medlemsblad for Antroposofisk selskap i Norge (www.antroposofi.no).

Målet er å speile det praktiske arbeidet med antroposofien i Norge og internasjonalt, samt være et organ for fordypning og drøfting av antroposofiens ideer. Bladet inneholder også synspunkter fra medlemmer, tidsaktuelle tema både innen samfunn og kulturliv og artikler om selskapets historie. Redaktør: Elizabeth Wirsching. Redaksjonens adresse: Oscars gate 10, 0352 Oslo, tlf 476 23 744, asn@antroposofi.no.

LIBRA

Tidsskrift for antroposofi

Tidsskriftet Libra (www.libra.antropos.no) er et kulturtidsskrift, som vil gi et bidrag til dagens kultur og livssynsdebatt med utgangspunkt i antroposofien. Tidsskriftet kommer ut med fire nummer i året og tar opp aktuelle temaer innenfor vitenskap, kunst, religion og samfunnsliv. Ved siden av artikler med tidsaktuell eller mer kulturhistorisk innhold, bringer Libra intervjuer, dikt, naturbetragtninger og bokanmeldelser. Libra utgis med støtte fra Norsk kulturfond. Libras adresse: Postboks 7067, Majorstuen, 0306 Oslo, tlf 22 46 03 74, e-post: libra@antropos.no. Tidsskriftet kan kjøpes i Antropos bokhandel, Josefines gate 12, 0351 Oslo, og i enkelte Narvesenutsalg.

Dialogos

medie- og ressurscenter

Foreningen Dialogos (www.dialogos.no) utgjør et nettverk av antroposofisk inspirerte virksomheter med en sosial praksis, inspirert av et humanistisk-spirituell menneskesyn. I sitt arbeid søker Dialogos å bidra til dialog samt virke for et mer menneskelig og miljøbevisst samfunn, inspirert av ideene om det antroposofiske menneskebildet og sosial tregrening. Kommunikasjon og nyhetstjeneste prioriteres med ukentlig utgivelse av e-nyhetsbrevene Nyhetsdryss og AntroPost. Dialogos medie- og ressurscenter, Oscars gt. 10, 0352 Oslo tlf: +47 975 63 875, e-post: post@dialogos.no www.dialogos.no, facebook.com/dialogos.no

LEDER - Vær oppreist i din menneskelige bevissthet

Dette er tredje året at samarbeidsprosjektet *Mennesket* utgis. Redaksjonen har med takk mottatt rikholdige bidrag, både korte og lange. En av tekstene er skrevet av Tommy Johansen, landsbyboer på Hogganvik. Han forteller om den nye søndagsklokken som skal ringe inn helgen. På klokken står det skrevet: «Vær oppreist i din menneskelige bevissthet.» En inskripsjon vi håper kan stå som motto for årets utgivelse.

Allerede i den første artikkelen blir vi minnet om at *det viktigste vi kan lære barna, er håp. Barn skal elske verden – voksne skal elske mennesket!* Deretter stråler seks vitale klovner mot oss og viser hvorfor kunst og håndverk er viktig i steinerskolen. Ikke minst utgjør musikk en vesentlig kvalitet, og Magne Skrede synliggjør de *indre musikalske bevegelser*, før Anette Bender viser hvordan *alt levende er forbundet med rytme*, og oppfordrer oss til å understøtte rytmene i livet. Så står tallene for tur; først hvordan det er å leve uten tallbegrep, deretter tallenes språk - gjennom tidene. Espen Tharaldsen bringer oss langt øst – til Kina og utbyggingen av steinerskolene der.

Kaj Skagen forteller om sitt møte med en antroposofisk lege i Frankrike i sin litterære selvbiografi. Bladets forside er illustrert av Helene Schjerfbeck. Hun utforsket selvportrettet helt frem mot sin død. I dag er døden tabu for mange, noe angsten for koronaviruset har tydeliggjort. Thorbjørn Johansen viser hvordan *tankens klarhet* kan oppstå i *livets slutfase*, mens Arne Øgaard spør om vi bare har *ett liv*? I boken *Broer mellom liv og død* forteller Iris Paxino hvordan vi kan samarbeide med de døde. Presten Kristine Høiland minner oss på at *Mikael er der når vi våkner*. Du gis også et innblikk i Teori U. Helt til slutt en oversikt over alt du kan delta på under Steineruka 2020.

Så håper vi artiklene lever opp til inskripsjonen på Hogganviks søndagsklokke og vekker din menneskelige bevissthet.

*Elizabeth Wirsching (Antroposofi i Norge), Gunnar Ihlen (Libra),
Rigmor Skålholt (LandsByLiv), Sissel Jenseth, redaktør Mennesket (Dialogos)*

«Mennesket» utgis av Dialogos medie- og ressurscenter i et nært samarbeid med Antroposofisk selskap i Norge, Sosialterapeutisk Forbund og tidsskriftet Libra. Denne felles utgaven kommer i stedet for de ordinære utgivelsene i høst. «Mennesket» har mottatt støtte av Rudolf Steinerstiftelsen.

Redaktør: Sissel Jenseth, Dialogos medie- og ressurscenter

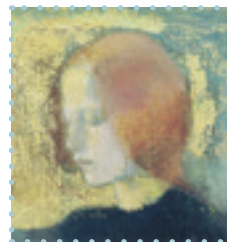
Opplag: 3500

Layout: Kaja Jenseth

Trykk: 07Gruppen AS

Postadresse: Oscars gt. 10, 0352 Oslo

ISSN 2535-7808

Forside: Portrett av Helene Schjerfbeck 1905. Signe och Ane Gyllenbergs Stiftelse/Matias Uusikylä. Se side 36-37.

INNHold

- 5 Det viktigste vi kan lære barna, er håp, *Josefin Winther*
- 7 Barn skal elske verden, voksne skal elske mennesket, *Josefin Winther*
- 8 Maling og mennesket, *Gillian Lorentsson*
- 10 Hanne Weisser: Kunst og undervisning i Steinerskolen, *Trude Malte Thomassen*
- 12 Indre musikalske bevegelser, *Magne Skrede*
- 18 Om rytme og rytmer. Alt levende er forbundet med rytme, *Anette K Bender*
- 22 Ny klokke på Hogganvik, *Tommy Johansen*
- 23 Matematikk er svært komplisert - det har å gjera med tal! *Elisabeth Husebø*
- 25 Tallenes språk - gjennom tidene, *Gunnar Ihlen*
- 32 Gul bue - blå strek. Intervju med arkitekt Espen Tharaldsen, *Dag Blakkisrud*
- 36 Portrettets mester: Helene Schjerfbeck, *Sissel Jenseth*
- 38 Jens Bjørneboe - 100 år, *Elizabeth Wirsching*
- 40 Legebesøk i Paris, Den forseglede ordre, *Kaj Skagen*
- 42 Kaj Skagen: Den forseglede ordre opplevd og tenkt 1949-2019, *Fartein Horgar*
- 44 Bare ett liv? *Arne Øgaard*
- 46 Iris Paxino: Broer mellom liv og død. Møter med avdøde, *Arne Øgaard*
- 48 Tankens klarhet ved livets slutfase, *Thorbjørn R. Johansen*
- 51 Mer strålende enn solen, *Elizabeth Wirsching*
- 54 Mikael er der når vi våkner, *Kristine Høiland*
- 56 Noen tanker om koronapandemien, *Nina Maria Brun*
- 57 Fuglekasser på Solborg, *Anuj Kumar*
- 58 Korona-spørsmålene, *Arne Øgaard*
- 60 Teori U - en ny sosial teknologi, *Åse Katrine Johnsen*
- 64 Terje Christensen til minne 9.5.1928 - 17.5.2020, *Cato Schiøtz*
Terje Christensen og samvirkets nødvendighet, *Oddvar Granly*
- 66 Program **STEINERUKA 2020**

Steinerskolen i Stavanger. Foto: Steinerskolen i Stavanger.

Det viktigste vi kan lære barna, er håp

AV JOSEFIN WINTHER

Barn trenger ikke informasjon om klimaspørsmålet, de trenger en barndom som kan ruste dem til å ta ansvar som voksne.

På en konferanse sa min gamle lærer fra barneskolen noe av det klokeste og mest brennaktuelle jeg har hørt på lang tid: «Det viktigste vi kan lære barna i skolehagen, er håp.»

I disse dager raser en debatt som utgir seg for å handle om vårt forhold til moder jord. I realiteten er det en krig om å posisjonere seg best mulig i forhold til moralske standarder.

Stadig flere rapporter om hvor ekstreme tilstander vi har stelt i stand her på jordkloden offentliggjøres, og ordskiftet rundt hvem som har ansvaret, tilspisses i rasende fart.

Midt blant velmenende krefter, kloke stemmer, kyniske aktører, overflatiske løsninger og markedets

imponerende evne til å «spinne» enhver situasjon i egen favør, har også barnas rolle blitt nevnt.

Så langt har dette tatt form som en slags «tidlig innsats» med holdningskampanjer, bærekraftsslagord og metodiske tiltak i skolen. Barna skal opplyses og bidra i arbeidet. Voksne har ukritisk tatt seg friheten til å legge et moralsk ansvar over på barna, selv om de verken har det eller er i stand til å ta det.

Det argumenteres for at barn har rett til å vite hvor alvorlig situasjonen er. Men barn trenger ikke informasjon om klimaspørsmålet. De trenger en barndom som kan ruste dem til å ta ansvar som voksne.

Å invadere barndommen med faktaopplysninger om en katastrofal situasjon vil i verste fall kunne gjøre dem ute av stand til å ta omfanget inn over seg på et seinere tidspunkt.

Jeg tror de fleste handlinger springer ut ifra en god intensjon. Problemet er at måten vi ønsker å involvere barna våre i klimaspørsmålet, er ugjennomtenkt, og ironisk nok lite bærekraftig.

Vi prøver å fylle barna med inntrykk og informasjon, i den troen at da vil noe endres. Men det blir aldri nok. Barna våre trenger ikke mer kunnskap, de trenger et dypere forhold til naturen.

Bærekraftsbegrepet er i ferd med å bli en ytre autoritet. I møte med dette, føler vi oss ofte utilstrekkelige og handlingslammede. Begrepet skaper en slags skam-mentalitet i oss, der vi ender opp med å skjule våre egne handlinger, og skuler på andres. Vi vet at skam sjelden fører noe godt med seg.

Vi tenker på klimaspørsmålet som en «ytre» trussel. Men situasjonen er et direkte resultat av en indre tilstand: Fremmedgjøring. En tilværelse hvor vi er fullstendig avskåret fra den faktiske sammenhengen vi står i, vil naturligvis føre med seg tomhet, manglende følelse av mening og dermed også handlingslamming.

Som læreren min så ypperlig påpekte: Det viktigste vi kan lære barna, er håp. Det er den sterkeste menneskelige kraften vi har, og kan også bli til handlingskraft seinere i livet. Men først må kraften vekkes

og få vokse seg stor og sterk.

For det lille barnet skal ut i en verden som er så oppstykket at selv voksne sliter med å orientere seg i den. For at barna skal bli rustet for dette, må vi verne om en tid som er unik i sin rikdom av muligheter til å skape en kjærlighetsfull nærhet til jorden, plantene, dyrene og til oss selv.

I barndommen har vi muligheten til å dyrke vår indre drivkraft gjennom lek og utforskning. Den kan ikke dyrkes frem når barn blir brukt som verktøy. Barn skal ikke ha kjærlighet til livet og naturen fordi de skal bli gode klimaforkjempere. Barn må få komme i kontakt med naturen og alt det gode i verden, fordi det er godt i seg selv.

Jeg vet ikke om det er naivt eller arrogant at voksne mener at barn bør «orienteres» om klimaspørsmålets alvorlighetsgrad. Man forestiller seg at de da vil kunne handle ut ifra det de vet. Men hvis det virkelig var en direkte sammenheng mellom tilgang på informasjon og evnen til handling, hadde vi vel strengt talt handlet ut ifra det vi vet for lengst.

Barn vil uansett bombarderes med informasjon om hva som står på spill i vår hyperdigitaliserte hverdag. Spørsmålet er dermed ikke hvorvidt de kommer til å få vite det. Spørsmålet er hvordan vi kan gi dem en god barndom som kan forberede dem på det som venter.

Vi har ingenting igjen for å skape menneskefiendtlige mennesker, uansett hvor dårlig samvittighet vi har.

Jeg tror ikke «tidlig innsats» er løsningen på noe. Hvis vi virkelig tror på dét, kan vi begynne med oss selv. Akkurat som plantene, trenger også vi en fruktbar jord å slå røtter i.

Gir vi barna denne jorden, kan de vokse seg så sterke, kraftfulle og kloke, at klimaet rundt oss og i vårt indre, ikke bare er noe som bærer, men noe som lever.

Josefin Winther er artist og lærer ved Steinerhøgskolen og Steinerskolen på Skjold i Bergen.

Barn skal elske verden, voksne skal elske mennesket

AV JOSEFIN WINTHER

I steinerskolen ønsker vi å lære barna å elske verden, og vi skal beskytte dem mot det fragmenterte globalsamfunnet som preger vår samtid. Verden er ubegripelig vakker og god, og barndommen skal få være menneskets fødsel inn i dette.

Med den samme iver og interesse som vi loser barna inn i en kjærlighetsfull sammenheng, skal vi som voksne veilede oss selv inn i en åndelig sammenheng. Denne veien krever arbeid og en vilje til å studere mennesket og erkjenne seg selv. I denne dimensjonen ligger selve oppgaven vår.

Når vi begynner å se innover i oss selv, forbi ego, følelser, temperament, livshistorier og andre drivkrefter og dynamikker, kommer vi til den dimensjonen i oss som er åndelig. Det åndelige i mennesket er verken ondt eller godt, lite eller stort, innenfor eller utenfor sammenheng. Det er det som det er.

Mennesket er guddommelig og har sin plass i en guddommelig sammenheng. For mange kan økofilosofi og et rent klimaengasjement virke

kjærkomment sekulært og håpefullt. Men å la seg forlede til å tro at dette alene kan reformere vår verden, uten blick for vår egen åndelighet, vil gi et stort tap tross kortsiktige miljømessige seire. Vi kan ende opp med at barna betaler for «bærekraft» med sin «livskraft». Deri ligger selvbedraget.

Josefin Winther er artist og lærer ved Steinerhøyskolen og Steinerskolen på Skjold i Bergen.

Potetopptak i Sommerfuglen Steinerbarnehage i Trondheim. Foto: Sylvia Hådi.

Maling og mennesket

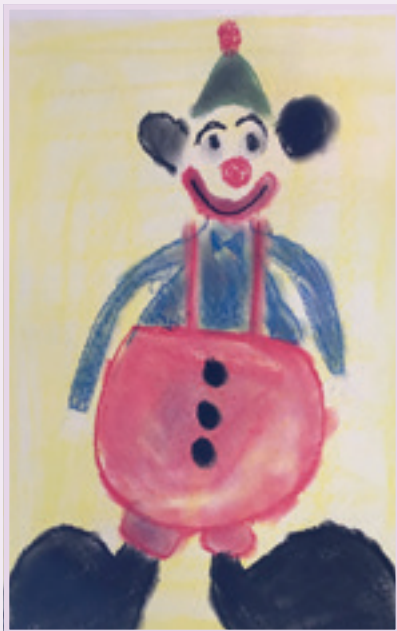
AV GILLIAN LORENTSSON

På Helsepedagogisk Steinerskole på Hedemarken har vi hatt flaks i år. I nærheten bor det en maleterapeut som er ferdig med arbeidslivet og bare arbeider når hun har lyst. Og hun hadde veldig lyst til å ha noen perioder med enkeltelever i maletterapi. Men så trengte base 9 på skolen en vikar i maletimene, og da spurte vi om hun kunne tenke seg det? Ja, var svaret.

Elevene skulle lære en ny teknikk, nemlig pastellkritt tegning. Maleterapeuten sto foran og hadde et ark klistret til tavlen og viste hvordan det skulle gjøres. Så skulle elevene prøve. Og det gjorde de! Det var som å være vitne til soloppgangen midt på dagen! Det ene kunstverket etter det andre dukket opp. Noen måtte oppmuntres litt ekstra, men stort sett gikk det uten lokking.

Etter hvert som flere timer ble gjennomført, var det mulig å se en bestemt stil hos hver av elevene. Bildene fikk et kunstnerisk preg og egen uttrykkskraft, som var individuell. Vi hang bildene opp på veggen, og når andre voksne kom innom klasserommet, stoppet de opp foran kunstverkene og ble glade av å se på dem. Ikke fordi de syntes at elevene våre med spesielle behov var så flinke, men fordi bildene virket så sterkt på dem. Bildene talte sitt språk høyt og tydelig.

Etter samtaler med et par av skolens kunsthøytter, som begge har erfaring fra den helsepedagogiske skolen, kom vi frem til følgende: Når læreren står foran med et ark på tavlen og stiger inn i sin egen kunstneriske prosess, leker med form og farger, da åpner læreren for noe større for elevene som iakttar.

Elevene kan da bli med inn i denne prosessen og utfolde seg i den. Individene i den helsepedagogiske skolen har kanskje en mer umiddelbar tilgang til denne prosessen, men dette er noe alle mennesker, uansett forutsetning, kan bli del av.

Gillian Lorentsson er eurytmist og lærer ved Helsepedagogisk Steinerskole på Hedemarken.

HANNE WEISSER

Kunst og undervisning i Steinerskolen

BOKOMTALE AV TRUDE MALTRE THOMASSEN

I fjor var det 100 år siden den første Waldorfskolen ble grunnlagt for barn av arbeidere ved sigarettfabrikken Waldorf Astoria i Stuttgart. I Norge har Steinerskolene, som de heter her, eksistert litt til og fra siden 1926. Det finnes i dag 32 Steinerskoler (og 45 barnehager) fra Kristiansand i sør til Tromsø i nord.

I forordet til *Kunst og undervisning i Steinerskolen* siterer tidligere rektor ved Nansenskolen, Inge Eidsvåg, folkehøyskolegrunnleggeren Christen Cold: «Træd varsomt, thi her bliver mennesker til!»

Umiddelbart settes man i den rette stemningen for å være mottagelig for hvorfor og hvordan undervisningen i en Steinerskole er som den er. Det betyr imidlertid ikke at det er akkurat slik eller sånn undervisningen skal foregå, det er det opp til læreren å beslutte. Men utgangspunktet er gitt: det er barnet – det blivende mennesket – som er avgjørende. Av læreren kreves det ærbødighet, innlevelse og evne til pedagogisk omsetting av egen erkjennelse. Hjelpen læreren har til rådighet, er de impulser Rudolf Steiner har formidlet av menneskekunnskap i bøker og foredrag.

For å si det kort: Steinerskolen skiller seg fra den offentlige ved å ha en rekke kunstneriske fag. *Men*

vesentlig for undervisningen er at den skal ha en kunstnerisk form.

Elevene har ikke lærebøker, men lager sine egne ut fra undervisningen. Foreliggende bok viser en rekke malende (i dobbelt forstand) eksempler på dette fra alle klassetrinn. Bøkene skrives for hånd og med rike illustrasjoner. Jeg ble straks satt tilbake til tiden da mine egne barn gikk på skolen, men også til min egen barndoms lengsel ... Jeg hadde fire kusiner på Steinerskolen og fikk være med på julemarkeder m.m. For en som har lidd seg gjennom offentlig skolegang, er det fantastisk å se den begeistring for skole og lærere, som mange Steinerskoleelever viser. Når man leser Hanne Weissers bok, forstår man hvorfor.

Weisser tar opp motsetninger i menneskesyn og naturvitenskap, kortfattet, men innsiktsfullt. Hun viser blant annet til forskning presentert i *Det musiske menneske* av Jon-Roar Bjørkvold. Et kapittel tar for seg Steiners vitenskapelige bakgrunn og engasjement, og i denne forbindelse gjengir hun en uttalelse fra *Tenkningen som deltagelse* av Peder Christian Kjerschow, som gir oss en anelse om hva lærergjerningen går ut på: «Det å erkjenne noe i sin tilblivelse, idet det er på vei til å ta *form* – det innebærer en egen type tenkning som er rettet mot livet, ikke mot materien, en tenkning som ikke befatter seg med allerede etablerte fakta, som ikke tenker over

det som allerede er gjort, det som er *fait accompli*, et fullbyrdet faktum, men deltar i det som er i ferd med å gjøres.»

Jens Bjørneboe, som en periode var lærer i Steiner-skolen, tviholdt på sin noe særegne rettskriving. Ingen redaktør fikk tukle med den! I de gjengitte elevarbeidene er ikke rettskriving fremtredende. Men så synes det heller ikke å være poenget med å lære å lese og skrive. Det vesentlige er å kunne meddele seg og glede seg over ny kunnskap. Målet med undervisningen er at barnet i størst mulig grad får utvikle seg mot å bli fullt og helt menneske – et menneske som er i stand til å tenke selv, som interesserer seg for den verden det lever i, og som ustyrlig har lyst til å lære mer.

Weisser forener en seriøs og samtidig lettfattelig innføring i steinerpedagogikken. Hun gir oss det filosofiske og åndsvitenskapelige grunnlaget med referanse til Steiner, men óg til nåtidige norske forfattere. Og hun leverer et levende bilde på hva den pedagogiske virkelighet kan vise av resultater i elevenes arbeidsbøker. Sistnevnte er herlig levende og vakre, ja, som små kunststykker. Ikke rart at mange er av den oppfatning at Steinerskolen er en slags kunstscole. Det er den altså ikke – det er undervisningen som skal være kunstnerisk. Og den fører i beste fall til en bevegelig tenkning, en utviklet fantasi/skapevne – og selvstendige voksne.

Kunst og undervisning i Steinerskolen bør ikke bare bli pensum på Steinerhøgskolen. Den bør også være

pensum i den pedagogiske utdanning for norsk offentlig skole, der man, etter under- tegnedes mening, sårt trenger nye impulser. Jeg er overbevist om at mang en lærer vil sette pris på disse tankene. De kan fylle et kanskje ubevisst vakuum – et tomrom som i dag fylles av kunnskapskontroll (Pisa-prøver) og overflatisk kunnskapstileg- nelse gjennom datainnsamling.

Boken kan også være til glede og nytte for foreldre generelt. Den formidler et perspektiv på barnet, som en unik blivende individualitet. Boken har også en omfattende litteraturliste.

Hanne Weisser er cand.philol. med musikk hovedfag. Hun er lærer ved Steinerskolen i Oslo, men underviser også på Steinerhøgskolen.

Trude Malthe Thomassen er daglig leder i Vannbevegelsen og fast medarbeider i LIBRA.

Cappelen Damm Akademisk, 2020.
200 sider.

Indre musikalske bevegelser

Og med musikk mener jeg ikke våre instrumenters toneomfang, men noe som lever i oss

Jacquems Handschin

AV MAGNE SKREDE

Om vi satte opp store høyttalere på Nordpolen og spilte en plate med musikk, ville da musikken eksistere der om intet menneskelig øre hørte det? Kanskje kan vi gjennom det følgende komme frem til et slags svar?

Vi er i dag omgitt, massert og klangbehandlet av forskjellig type musikk. Vi kan velge og vrake: Musikk til frokostkaffen, musikk til joggeturen, til meditasjonsstunden, treningsstudiomusikk og godnatklang, selvbedøvende eller oppvekkende, jazzdrøm, storbypop og naborock, noe for enhver smak. Penetrerer det og beveger det oss, eller klør det kun i sansenes overflate?

Om vi fordyper oss i musikkhistorien, musikkfilosofien og historiske høykulturer kan vi finne verdifulle perspektiver. I det gamle Kina, som for oss bare pleiet en «primitiv» musikktype, beveget all musikk seg i 5-toneskala, pentatont, gjerne kalt barnlig. Men for dem var musikken storslagen og verdensmektig, – hentet ut fra kosmos. Det fortelles at keiseren hadde til disposisjon opptil 16-1700 mennesker i sitt orkester i riktig gammel tid. De skiftet den pentatone sentrumstone i hvert «månehus» (zodiaken) for at

det skulle stemme med stjernenes bevegelse. Det ble 12 skalaer med hver sin hovedtone i måneden, og musikken skulle ha en sosial berikende, storslagen virkning: «Med den som ikke forstår lydene, kan man ikke tale om toner. Med den som ikke forstår tonene, kan man ikke tale om musikk. Den som forstår musikken når til moralens hemmelighet. Musikk er harmoni mellom himmel og jord. I det usynlige hersker ånder og guder. I det synlige hersker moral og musikk. Musikken bringer gjensidig aktelse og man blir forbundet i gjensidig kjærlighet.» (Li Gi – ca. 500 før Kr.)

I India var det annerledes. Der hadde man et mangfold av skalaer som ofte klang helt utenfor vår tempererte hørselsvane. Men alle ragaer (skalaer) hadde 7 toner innenfor oktaven. Inderne mente at vår musikalske natur er konstituert etter 5-tallet, 7-tallet eller 12-tallet. Hvorfor? Fra gamle India finnes tegne, malte bilder hvor musikk spilles til kultisk religiøs handling. Bildene viser at det sto en bueskytter med spent bue bak hver musiker. I det religiøse feltet var musikken så viktig at feil ikke kunne tolereres.

I klassikkens Grekenland fortelles det at Pythagoras kunne høre sfærenes harmoni. I likhet med kineserne interesserte Platon og Sokrates seg for forholdet mellom musikk og moral. De drøftet etoslæren og tonenes påvirkningskraft, om de stimulerte til moral eller lettsindighet, krigshissende eller hengivende medfølelse. Formidlende – mellom sfærenes harmoni og musikk fra sang og instrumenter – levde i menneskets indre en sjelelig, bevegende musikk. Den bevirket poesi, vakker bevegelse, dans og likevek-

Rafaels avbildning av Sankt Cecilia viser musikkens vesen oppdelt i de tre ulike eksistensnivåer: Øverst i bildet «Musica mundana» (verdensmusikk); den kraft som oppbygger kosmos. I midten vises «Musica humana» (menneskemusikken) som former mennesket til et avbilde av kosmos. Nederst i bildet ser vi «Musica instrumentalis» symbolisert ved instrumenter, som representerer musikken når den inkarneres i den hørbare lyd.

tig harmoni. Ifølge Aristoteles forbinder den indre musikken det rasjonelle med det irrasjonelle; den forbinder kropp med sjel. Men hva mentes med indre menneskelige musikk?

BOETHIUS' TREDELING

De greske tankene grep Boethius (480-524) både før og etter at han som fange i et fengsel skrev sine betydningsfulle verker, før han ble henrettet. Boethius fikk enormt stor og langvarig betydning i musikkhistorien. Helt frem til slutten av 1700-tallet var hans bøker studiemateriale for dem som skulle studere musikk og komposisjon. Han systematiserte musikkens virkelighet i tre områder:

Musica Mundana: Den kosmiske, sfæriske musikk som gjennom sine klanger åpenbarer, medskaper og formgir verden. Herfra påvirkes alt fra snø- og bergkrystallers form, til alle blomsterformer, til alle jordveseners morfologi.

Musica Humana: De musikalske krefter og indre safter som uttrykker seg gjennom «uhørbare» tonebevegelser i menneskets indre. Denne belivende musikk i menneskets indre er et sant speilbilde (klangbilde) av Musica Mundana.

Musica Instrumentalis: Sang og instrumental musikk. Alt som skaper hørbar musikk og klang gjennom luften. Med andre ord det vi kaller musikk. Her er også en tredeling: De som lytter seg frem til det

de skaper; komponister. Instrumentalister, utøvere. Lyttere som bedømmer verket.

MUSICA HUMANA

Det jeg vil forsøke å belyse her er Musica Humana. Boethius taler om indre safters bevegelser i kroppen. Det er veldig lett å betrakte utsagn og viten fra eldre tider med en skuldertrekning, og sikkert kan det være at fantasikraften noen ganger overstiger virkeligheten. Men visdom og innsikt fra eldre tider kan gi oss fordypende verdier. Jeg kommer med noen eksempler som krever litt elementær musikkinnikt. Dessverre kan man ikke komme med klingende eksempler i en artikkel. Fingre gjerne på pianoet eller gitaren, de som kan. Kanskje kan man få innsikter uten å mestre definisjonen av alle begreper. Her noen utsagn fra middelalderen:

Prim forsterker bønnens vesen.

Den store sekund er melodiens daglige brød.

Den lille sekund er melodiens salt. Den gir smak, og uten den blir det kjedelig. For mye salt gir «uspiselig brød».

Den lille ters styrker inderlighet og varmer sjelen.

Tritonus, Diabolus in Musica, er djevelens intervall.

Kvinten tar kontakt med omgivelsen, med verden.

Oktaven er Kristi intervall som omfatter alt.

Skal artikkelen få en anstendig mening, må jeg ty til antroposofisk innsikt. For Rudolf Steiner ligger det egentlig musikalske område i opplevelsen av intervallet. Hvert intervall kan forsterke sin virkning ved meditasjon. Lytt til klingende og ikke-klingende intervaller. Fornem intervallet som et vindu du går gjennom, men slik at du tar karmene (de to tonene) med deg. Da kan intervallet rope deg sin hemmelighet.

Steiner ser ellers det typisk musikalske i det melodiske intervall. Selve tonene er fotspor der et vesen har gått. Tonene er bare fotavtrykket av dette vesen. Steiner har nærmest i sin spiritualisering en negativ

Boethius underviser sine studenter.

definisjon av det musikalske. Det egentlig musikalske er det man ikke hører av den bevegelse som ligger mellom de hørbare tonene. Er det altså først gjennom et lyttende menneske at klang blir musikk? Altså: Om mennesket ikke med aktiv lytten går inn i og beliver feltet mellom klingende toner, om man ikke gir de enkelte toner i en melodi *toneverdi*, da forsvinner noe elementært viktig i musikken. Spill en skala og stopp på ledetonen. Da vil tonen presse seg opp, ha affinitet opp til grunntonen, men det finnes ingen slik trang i den fysiske tonen alene. Det er vi som gir tonene toneverdi, en verdi som ikke finnes i det fysiske, jamfør vårt åpningsspørsmål om musikk på Nordpolen.

Steiner peker videre på hva som lever i vårt livslegeme. Det levende i vår kropp stimulerer oss med 7 forskjellige eteriske egenbevegelser: *Oppreisebevegelse, tankebevegelse, språkbevegelse, blodsbevegelse, åndedrettsbevegelse, kjertelbevegelse og reproduksjonsbevegelse*.

MENNESKETS INDRE KONSTITUSJON

Nå går jeg videre ved hjelp av Hermann Pfrogners store verk: *Lebendige Tonwelt*. Pfrogner slet i mange år med stoffet, før han våget å offentliggjøre sitt syn. Ikke så rart; han var en stor, anerkjent teoretiker og synspunktene hans korresponderer ikke lett med moderne vitenskap.

Jeg vil betone at det selvfølgelig står enhver komponist fritt å benytte hvilke som helst intervaller ut fra sin egen fornemmelse, men for oss nå dreier det seg om å finne ut om det musikalske i mennesker korresponderer med menneskets indre konstitusjon. Det er det vi skal utforske i det følgende, og vi gjør det ved å prøve ut Pfrogners intervallteori mot musikalske eksempler. Vi begynner med prim og finner 7 små intervaller opp til og med tritonus, (C - Fiss).

1. Prim, grunntonen, stimulerer vår **oppreisebevegelse**. Lytt bare til gregoriansk sang eller hymner, sanger der samme tone stadig gjentas. Man finner det samme i Regndråpepreludiet» av Chopin, Wegweiser av Schubert eller bønn (*Bitte*) av Beethoven.

Omvending av intervallet gir oktav. Da er oppreise-

kraften så stor at den rekker utenfor oss selv. Lytt for eksempel til *Over the rainbow*, eller hør alle de store komponistene for eksempel Bach, Mozart, Britten når de beskriver *Sanctus*, eller når Grieg i slutten av *Solveigs sang* lar henne nynne oktaven. Det går på fallende eller stigende oktav. Steiner peker på at oktaven kan/vil bli fremtidens gudsbevis.

2. Kvart brukes ofte som åpning av viser og sanger. Slik er det for eksempel i *Norge i rødt hvitt og blått*. Men den brukes også veldig mye som bekreftende tanke eller erkjennelse. Haydns *Skapelsen* «Bli lys og det ble lys!» åpner med gjentagende kvartintervaller. I barokken og klassikken, da man ofte hadde resitativer før hver arie i en opera, sluttet nesten alltid resitativet med fallende kvart. Liksom; se deg tilbake og erkjenn før du går inn i ariens følelsesverden. Kvarten korresponderer til vår **tankebevegelse**.

Omvendingen av dette intervallet er kvinten (som i *Bæ, bæ lille lam*). Gjennom denne bevegelsen møter man verden med våken tenkning. Vi kan også høre Bruckners åpning av 4. symfoni. Selve skapelsens ord vibrerer her.

3. Vi kommer til melodiens daglige brød, **stor sekund**, som stimulerer vår **språkbevegelse**. Den store sekunden kjenner vi fra *Fader Jakob* og *Ja, vi elsker*. Vi sier noe, vi forteller noe. Det er små eller større historier i musikalsk drakt.

Omvendingen av stor sekund blir liten septim. Da vender vi oss språklig ut mot omverdenen. Når Sarastro synger til sine prester «O Isis und Osiris», tonesetter Mozart viktige utsagn med liten septim. Arien er badet i dette intervallet. Det gir enorm språklig tyngde.

4. Etter den store sekunden kommer vi til **molltersen**, det innadvendte, varmende intervall, som henger sammen med **blodsbevegelse**. Det finnes utallige eksempler på beskrivelser, særlig i det religiøse felt, hvor komponister griper til liten ters som den mest adekvate skildring av det hellige blod eller gralen. Og vi finner gjerne dette intervallet i populærsanger hvor kjærlighet tennes i det indre.

Omvendingen av liten ters gir stor sekst. Med det uttrykker man hjertekreftene ut mot verden, for eksempel i hengivende kjærlighetserklæringer. Beethovens «Ich liebe dich» og Taminos erklæring «Dies Bildnis ist bezaubernd schön!» i Mozarts Tryllefløyten er bare to eksempler på slike erklæringer, musikalsk uttrykt ved hjelp av stor sekst. Hundrevis av erklæringer i populærmusikk nytter også dette intervallet. Og det brukes også i glad, overstrømmende jodling.

5. Stor ters blir i denne sammenheng knyttet til **åndedretsbevegelse**. Stor ters uttrykker en indre sjelelig, glad tilknytning til verden. Mens man i liten ters lukker seg inne, er den store ters åpen i et åndedrett mot verden.

Omvendingen blir en liten sekst og er ofte brukt til å karakterisere storm og uvær, som i Schuberts *Die junge Nonne*.

6. Pfrogner knytter **liten sekund** til **kjertelbevegelse**. Her viser Pfrogner til tårekjertlene. **Liten sekund** er det minste intervallet vi har. Enten man tar dette intervallet samklingende eller melodisk, er det lett å forbinde det med smerte. Det finnes utallige eksempler. Her nevner jeg bare ett: Da Peter i *Johannes-pasjonen* av Bach «gikk ut og gråt bittert», flytter melodien seg helt kromatisk (halvtonevis), mens akkompagnementet beveger seg kromatisk i motbevegelse i forskjellige stemmer. Vidunderlig komponert!

Omvendingen av liten sekund blir stor septim. Vi roper ut vår store smerte og fortvilelse henvendt til verden. Her må det tilføyes at om vi hører ren tolvtonemusikk, er vi inne i en helt annen hørselsfære.

7. Tritonus blir forbundet med **reproduksjonsbevegelse** i Pfrogners intervallgjennomgang. Tre store sekunder oppå hverandre danner dette intervallet. Det er djevelens intervall, det intervall som forblir det samme i omvendingen. Intervallet er midt mellom innenfor og utenfor. Det forekommer svært ofte i den lydiske toneart som veldig ofte brukes i hardingfelemusikk, hvilket ga en grunn til å forby hardingfelespill i kirken. Det bevirket for mye sanselig lyst.

Bach skildrer med tritonus: Barabbas aber war

ein Mörder. Luthers salme skildrer *Satans list* med samme intervall.

Hva har så dette med reproduksjon å gjøre? Løstrevet seksualitet er ifølge historien et av hinmannens sterkeste fangstredskaper. Sensualitet og begjær får musikalsk styrke gjennom bruk av nettopp tritonusintervallet. Det finnes afrikanske fruktbarhetsdanser hvor unge piker synger dansende med hoftevrikk hvor melodiens signatur er tritonus. Når man lytter til Bernsteins geniale *West side story* hvor Toni synger til sin Maria, åpner han med tritonus. Vi hører med en gang at han ikke synger om Guds mor.

EGEN SJELELIGE KONSTITUSJON

Det blir da et spørsmål om det velsignede musikalske rike har flere gaver å gi oss enn de åpenbare. Veldig mange mennesker gir uttrykk for at de ikke kan leve uten musikk. Ja, det finnes mange historier om dem som mener at musikkens skjønnhet har reddet dem fra livsfalitt. Men det finnes også de som aldri kommer lenger enn til underholdningens overflate, hvor en lyttende person aldri når dypere sjikt. Hva var det Beethoven lyttet seg til og hørte etter at han ble stokk døv? Man kan si: Ikke annet enn det alle store komponister lytter til, nemlig bevegelser i sin egen sjelelige konstitusjon. Det er likevel enormt stor forskjell på hvordan inspirasjonen gir forskjellige uttrykk. Mozart og Bach kunne komponere hvor som helst, når som helst, og lot seg ikke forstyrre. Mozart kunne tenke seg om en kort stund og så ha klart for seg en mer tidsomfattende komposisjon som bare måtte skrives ned. Hvordan? Det er gåtefullt. Og Schubert: Han våknet ofte om natten fra drømmer med musikk som han skrev ned. Wagner hadde sine store inspirasjoner. Da han ble kjent med Parsifal-historien, ble han kolossalt inspirert og i løpet av ganske kort tid så han for seg hele operaen og hvordan teksten skulle formes. Men det tok ham mange tiår før han fikk komponert operaen ferdig. I gralsborgen går Gurnemanz og Parsifal inn der hvor «tiden blir til rom».

Grieg og Brahms måtte ha absolutt uforstyrret ro. Brahms ble høylytt forbannet på en av sine venner som overrasket ham da han skulle skrive ned et genialt tema. Han fant aldri temaet igjen. Grieg kunne ikke engang la Nina være til stede når han kom-

ponerte. Han skal ha kommet med det fantastiske utsagn: «Å komponere vil si å plukke noe av evigheten ned i tiden.» Da ville han ikke forstyrres.

Den norske komponisten Magnar Åm sier om seg selv: «Eg er berre ein framberar.» Arnold Schönberg uttalte: «Å være komponist er å legge øret til den indre nødvendighets munn!» En venn av Bela Bartok sa om ham at han ikke visste om noe annet ansikt som var så sirt av å lytte.

VERDENSMUSIKKEN

Vi vender tilbake til Boethius. Som filosof så han først og fremst den primære musikalske verdi i Musica Mundana. For virkelig å bety noe, måtte Musica Instrumentalis gjennom den indre livets klang reflektere verdensmusikken. Kun gjennom en slik resonans kunne musikken være positivt medskapende i verden, mente Boethius. Ifølge Steiner har det funnes noen få komponister som opplevde sfærenes harmoni bevisst; slike som Mozart og Bach, og etter at han ble døv, Beethoven. Som Steiner selv uttrykker det: «Ubevisst har musikeren sitt forbilde i den åndelige verden som han omsetter i fysisk klang. Det er den hemmelighetsfulle sammenheng mellom musikken her, som klinger i det fysiske, og det man hører av åndelig musikk om natten. Musikalsk er den som i dagsbevisstheten er mottagelig for det som har gjennomstrømmet ham om natten. Umusikalsk er den hvis astrallegeme ikke tillater en slik erindring.»

I vår avfortryllede verden hvor vitenskapen avgrenser virkelighetssynet til det som lar seg materielt påvises, kan vi ha godt av å kaste et blikk på stjernehimmelen og forbinde oss med tanker på en kosmisk skapervilje; åpne opp tanken på at menneskets konstitusjon (kanskje) er skapt etter musikalske lover.

Hadde dette vært et foredrag, ville jeg endt opp med musikk. Men lik de gamle grekere som så det musiske i et videre perspektiv, der kunne man også like godt ende opp med et vakkert dikt skapt ut fra sjelens musikalske krefter. Olav Aukrust var en slik musiker, slik de følgende verselinjer viser:

Når du med velde grip dei stillte strengjer,
når du stig fram, som hand på harpa legg,
då opnar lett seg kvar ein port som stengjer,
og dør flyg opp i fjell og bergevegg.

(...)

Di hand er ljuv, di harpe skin og ljonar,
det er som gneistar sprett frå kvorjom fing.
Mitt hjarte høyrer sine heimlandstonar, -
min hug er lyft og løyst frå alle ting.

Hav takk, min sigersæle ven, for songen
som gjennomstrålar meg med alt av godt, -
ja takk, min hjartans ven, for kvar den gongen
du gjer meg sæl med song ved midje nott.

Fra Harpespelaren, Olav Aukrust

Magne Skrede er steinerpedagog og mangeårig musikk lærer på Rudolf Steinerskolen i Bergen.

BINGN APPRENTICESHIP PROGRAM

INNTAKET til ny klasse begynner i oktober 2021

BINGN er et 3-årigt utdanningsprogram i biodynamisk landbruk som startet opp i 2014. Les mer:

www.bingn.org

Om rytme og rytmer

ALT LIV, ALT LEVENDE, ER FORBUNDET MED RYTME

AV ANETTE K BENDER

En av rytmens kvaliteter er å skape struktur i motsetning til å være prisgitt kaos. Rytmen gir gjenkjennbare hendelser, en viss forutsigbarhet av tiden fremover, skaper trygghet og ordner tilværelsen ved å skape faste holdepunkter.

Alle tidligere kjente kulturer har hatt en forestilling om og erkjennelse av en rytmisk verdensorden. Rytmen var ofte sentrum i disse kulturene. Også den betydningen som astrologien hadde, viser at mennesket veldig tidlig visste om planetenes rytmer. Tempel og kultiske plasser var også observatorier. Her ble jordiske fenomener som flo og fjære, fugletrekk, vind og vær observert systematisk for å kunne erkjenne underliggende lovmessigheter og bruke de i dagliglivet. Oftest var det prestene som forvaltet kalenderen og varslet om viktige terminer. Kalenderen og kunnskap om naturretymene ga dem makt og mulighet til å påvirke samfunnets hverdag.¹

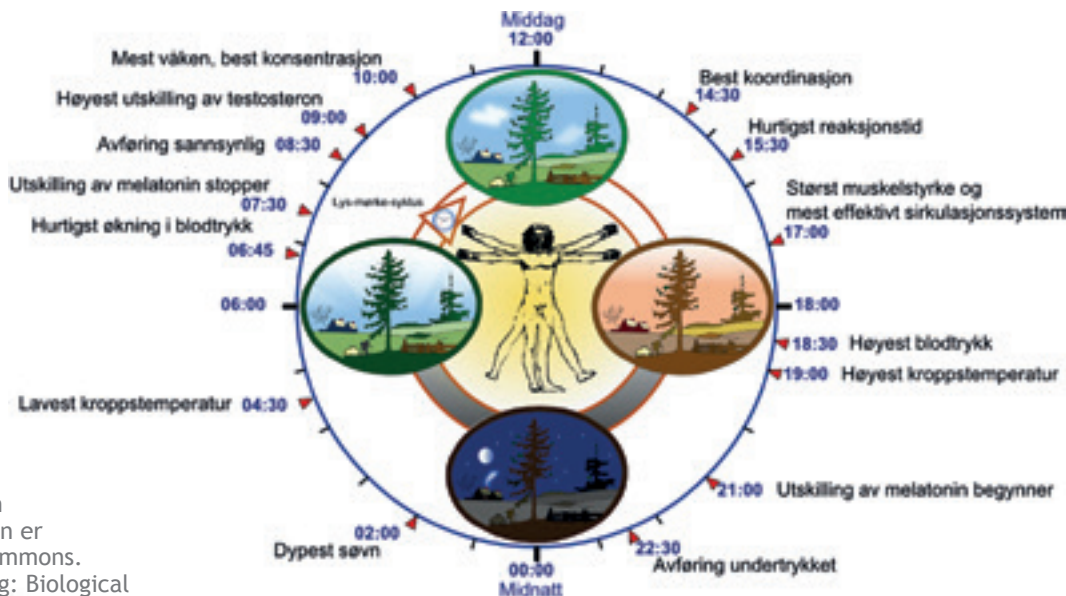
Allerede i sumerisk kultur ca. 4000 år før vår tidsregning ble dagen delt inn i 12 timer. Egne kalendere ble utviklet i de tidlige kulturene som Egypt, Hellas, Kina, Maya-sivilisasjonen, jødedommen, islam og Romerriket. Solen ble feiret ved markante ytterpunkter som solverv og vår- og høstjevndøgn hos babyloniere, assyrere, egyptere, germaner, slaver og kelter. I Salmene 104 står det: «Du har skapt månen for å dele året deretter.» Å dele tiden inn i rytmer og benevne disse har etter hvert ført til differensiering i årsrytmene (cirkannual), månedsrytmene (cirka-lunar), døgnrytmene (cirkadian), og kan følges ned

til enda mindre frekvenser (ultradian) på nivå som millisekunder.

BIOLOGISKE RYTMER

Erkjennelsen av biologiske rytmer begynte å utvikle seg i Europa da Gallileo Gallilei cirka år 1600 regulerte sin klokkes pendel etter hjerterytmene/pulsslag. I 1797 skrev Goethes lege Christoph W Hufeland om sammenhengen mellom døgnrelaterte rytmer og menneskets helse, og i 1814 presenterte legen Julien-Joseph Virey i Paris sin doktoravhandling om viktigheten av medisinsk kronobiologi og forskning i biologiske rytmer i helse og sykdom. Han kalte mennesket «en levende klokke»², men tiden var ennå ikke moden for å ta i bruk disse erkjennelsene. 1845 registrerte legen John Davy at kroppstemperaturen varierer i en 24-timers rytme, uten at dette fikk videre oppmerksomhet.

Den tyske legen Jürgen W. L. Aschoff begynte i 1950 å interesse seg for biologiske døgnrytmer og videreutviklet kronobiologisk forskning i kontakt med andre vitenskapsfolk. Max-Planck-instituttet i Andechs/Tyskland ble til et mekka for kronobiologi i Europa, og etter hvert ble det bekreftet at biologiske rytmer er medfødt (endogen), altså uavhengig, om enn påvirkbar, av ytre (exogene) faktorer. På 70-tallet ble setet til den «indre klokken» (Zeitgeber) oppdaget i nucleus suprachiasmaticus, som ligger i hypothalamus, rett over kryssningen av synsnervene. Første verdenskonferanse for kronobiologi ble organisert i Sapporo Japan 2003, og i 2017 fikk Jeffrey C. Hall, Michael Rosbash og Michael W. Young

Illustrasjonen av dagsrytmen er hentet fra commons. [wikimedia.org: Biological clock human](https://commons.wikimedia.org/wiki/Biological_clock_human).

Nobelprisen for isoleringen av et «period-gen».

DET RYTMISKE SYSTEM

Samtidig som Aschoff sammen med biologene Colin Pittendrigh og Erwin Bünning løftet kronobiologiforskningen til vitenskapelige høyder, arbeidet fysiologen og antroposofen Gunther Hildebrandt³ med den vitenskapelige bakgrunnen for balneologi (badeterapi) og terapeutisk fysiologi. 1959 skrev han sin doktoravhandling «Die rhythmische Funktionsordnung von Puls und Atmung», hvor han påviste en rytmisk sammenheng av puls:åndedrett til å være 4:1, under optimale forhold i hvile eller dyp søvn. Avvik fra denne rytmen er vanlig på dagtid og avhengig av aktivitet eller ytre påvirkning, men evnen å regulere organismen tilbake til 4:1-rytmen om natten er både helbredende og kan brukes diagnostisk.

Rudolf Steiner sier i *Erdenwissen und Himmels-erkenntnis*: «Når prosessen som utspiller seg mellom puls og åndedrett er i orden, så er det nedre menneske i en riktig forbindelse med det øvre menneske, og da må egentlig mennesket – når det

ikke er rammet av ytre skader – være friskt.»⁴

Steiner omtalte fenomenet «rytme» i mange foredrag og gir en grunnleggende forståelse av menneskeorganismen; «det rytmiske system» er en formidler mellom «nerve-sansesystemet» og «stoffskifte-bevegelsessystemet». Han viser også hvordan det rytmiske systemet utvikler seg gjennom livsløpet, og hvordan denne utviklingen kan bli påvirket i positiv og negativ retning.

STEINERPEDAGOGIKK

Steinerpedagogikken bygger blant annet på rytme-forståelsen. Etableringen av slike grunnleggende rytmer i overenstemmelse med både den ytre og den indre verden, kan virke helsefremmende – også inn i fremtiden for eleven. Dette skjer gjennom vesensleddenes utvikling i syvårsperioder; årsrytmen som markeres ved årstidsfester; periodeundervisningen i 4-ukers intervaller; ukesrytme og døgnrytme i overenstemmelse med svingningen av fysiske, intellektuelle og mentale behov.

Wolfgang Schad skriver i *Die Zeitordnung im*

*Menschen und ihre pädagogische Bedeutung*⁵:

«Betrakter vi så ... det lille barnet, kan vi se at det beviselig ... lengter etter rytmer. ... Det lengter nemlig etter rytme i så stor grad fordi dens egne organsystemer fortsatt er svært labile mens de er under utvikling. Åndedrett og hjerteslag, fordøyelsesprosesser, søvn, våkenhet osv. er i begynnelsen såpass uregelmessig at slike tilstander i fremskreden alder ville være betenkelig, ja sykdomsfremkallende eller farlig. Derfor lengter barnet etter rytmer i sin omgivelse, for å kunne utvikle sin egen evne til rytme, og stabilisere den gradvis.

... Det lille barnet trenger – mer enn en voksen – en viss regelmessighet i dagliglivet. Et rytmisk forløp av daglige tilbakevendende hendelser gir barnet et reisverk som det kan orientere seg etter.

... Rytmisk gjentakelse styrker følelsen og gir viljen kraft; dette er en gammel pedagogisk lov.»

TERAPEUTISK RYTME

G. Hildebrandt er opptatt av hvordan forståelsen og re-etablering av rytmer kan anvendes terapeutisk, og han har bidratt og inspirert til videre forskning av salutogenetisk (helseskapende) tilnærming. Han fremhever imidlertid at «... legers fremtidige oppgave ikke består i å reparere eller skifte ut biologiske klokker, men å trekke tidsorganismens spontane ordningsskapende ytelse inn i den diagnostiske vurderingen, stimulere den terapeutisk, og forankre den i en sunnere omverden».

Professor med. Max Moser skriver i 2005: «Blir en rytme forstyrret, forstyrres som følge av det flere rytmer, lik en forstyrrelse i et organsystem påvirker andre organsystemer. På den andre side vil en stimulering av en rytme også stimulere andre, som for eksempel når døgnforløpet struktureres med pauser.»⁶ Moser viser blant annet til at vårt mikrobiom, våre tarmbakterier, har sirkadianrytme, som også påvirkes av ernærings- og søvnrytmen. Mye av ubehaget med jetlag skyldes derfor en «kjemisk protest» av tarmbakteriene.⁷

Heldigvis har vi evne til å kompensere for og regulere forstyrrelser i en viss grad. Når organismen blir belastet, kan den starte egne rytmisk-periodiske

prosesser som kalles reaktive perioder. Disse ligger mellom de spontane rytmene, og hjelper organismen å skape en ny funksjonsbalanse, og forsvinner igjen når funksjonslikevekten er gjenopprettet. Imidlertid kan «reaktive perioder» i seg selv bli et helseproblem, når belastningen er vedvarende eller såpass overveldende at det ikke lykkes å gjenopprette (en ny) likevekt. Her kan kronoterapi bidra, ved bevisst å synkronisere den indre med den ytre verden gjennom selvregulering.

LA SEG SYNKRONISERE

Moser med flere fant også ut at større variabilitet av rytmen tyder på bedre helse, og omvendt at en mer rigid rytme er tegn på mer alvorlig sykdom. Et interessant funn i denne sammenheng er hva rytmen av puls:pust kan fortelle om helsetilstanden, og hvordan den kan påvirkes.

Rytmen lar seg synkronisere blant annet ved å benytte språkterapi, eurytmiterapi, meditasjon, og ganske umiddelbart ved å resitere dikt som er skrevet i heksameter versemål (prøv selv!). Homers «Odysseen» er for eksempel skrevet som heksameter, og tidligere kulturuttrykk brukte språk, dans og musikk ofte i rytmer som stammer fra menneskets indre. Allerede i gregoriansk sang ble begge notasjoner, longa og brevis, utledet fra åndedrett og hjerteslag i forholdet 4:1. Slik ble kirkemusikk og gresk tragedie en kollektiv terapi, der de tilstedeværende fikk oppleve rytmens kraftgivende og helbredende virkning.

MÅ SELV SKAPE RYTMER

Vår moderne verden har i stor grad utviklet seg bort fra naturlige rytmer, og for de færreste er det aktuelt å la livet begrenses av disse. I 1908 skriver Rudolf Steiner: «Nettopp gjennom ikke-overensstemmelsen av rytmene har mennesket ervervet uavhengighet og frihet, ellers ville en fri utvikling i menneskets historie ikke vært mulig.»⁸ Det innebærer at mennesket helt bevisst må arbeide med å komme i kontakt med den helsebringende rytmen, og Steiner gir mange henvisninger til hvordan dette kan gjøres blant annet gjennom morgenmeditasjon, tilbakeblikk

om kvelden, biøvelsene⁹, bevisstgjøring av ukedagene¹⁰, kalenderen «Sjelens liv i årsløpet».¹¹

RYTME ERSTATTER KRAFT

Rytmeforstyrrelser er mange, mest kjent og kanskje mest alvorlig er søvnforstyrrelser. Mange mennesker lider av søvnmangel, noe som kan ha store konsekvenser for helse og livslengde, og for samfunnsøkonomien. Nevropsykiater Matthew Walker skriver lettforståelig og informativt om søvn og hvordan søvnforstyrrelse kan behandles.¹² Første bud til dagens digitale sivilisasjon er å slå av skjermen i god tid, fordi skjermens blålys hindrer dannelsen av søvnhormonet melatonin.

Døgn- og søvnrytmen forandrer seg gjennom livet, fra barnets lerke-mønster, kvitrende oppe grytidlig, til ungdommens ugle-tilværelse som ikke finner søvnen, men må på skolen «midt på natten» i et tidsmønster som er tilpasset «lerkene». Ideelt sett skulle våre aktiviteter ligge nært opp til følgende fremstilling av døgnrytmen (se illustrasjonen) – selvfølgelig ved å ta i betraktning at noen mennesker kan ha betraktelige avvik, avhengig av om de tilhører «ugle»- eller «lerke»-typen.

Vi kan få en huske til å svinge høyt med en liten anstrengelse, bare vi finner rytmen og svinger sammen med den. Rudolf Steiner minner oss i den forbindelse på «en allmenn verdensregel: Rytme erstatter kraft!»¹³

KILDER:

- 1) Frank Meyer, Info 3, juli 2005
- 2) https://www.researchgate.net/publication/26790239_Discoveries_of_Rhythms_in_Human_Biological_Functions_A_Historical_Review#pf7

3) https://anthrowiki.at/Gunther_Hildebrandt

4) <http://fvm-rs.net/PDF/GA/GA221.pdf>

5) <https://www.erziehungskunst.de/archiv/jahrgang-1990-1999/jahrgang-1994/mai-1994/>

https://www.erziehungskunst.de/fileadmin/archiv_alt/1994/p008EZ-05-1994.pdf

6) M. Moser, K. Schaumberger, M. Frühwirth und R. Penter, Oktober 2005

7) Prof Dr. Maximilian Moser: Vom richtigen Umgang mit der Zeit. Die heilende Kraft der Chronobiologie. Allegria 2017

8) <http://anthroposophie.byu.edu/vortraege/107.pdf>

9) <https://no.wikipedia.org/wiki/Biøvelsene>

10) https://www.anthroposophie.net/steiner/bib_steiner_fuer_die_tage_der_woche.htm

11) https://www.anthroposophie.net/steiner/bib_steiner_monatstugenden.htm

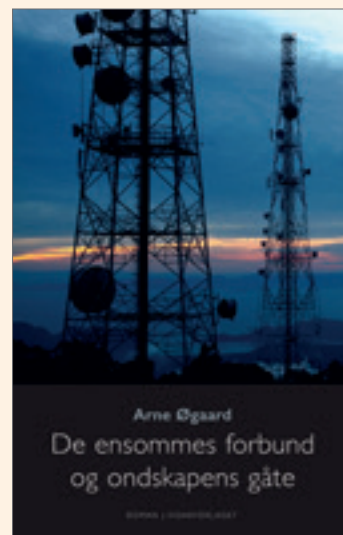
12) Matthew Walker: Hvorfor vi sover. Forlaget Press 2019

13) Rudolf Steiner: Drei Wege der Übung, Stuttgart 2.9.1906

Anette K Bender er spesialist i allmennmedisin og antroposofisk lege.

Menneskelig innsikt og erfaring kan strekke seg ut over det materielle. Men slike tanker og erfaringer blir oftest avvist. Hvorfor? Dette er det grunnleggende spørsmålet i romanen *De ensommes forbund og ondskapens gåte*, av Arne Øgaard. Boken handler også om ensomhet, Hellig Olav, en norsk supermann, et hemmelig selskap og dobbelt-gjengermysteriet.

Vidarforlaget.no

Ny klokke på Hogganvik

AV TOMMY JOHANSEN

Vi har fått et nytt redskapshus i Hogganvik Landsby. Det står mellom Iduna og fjøset. Jeg var med og hjalp Gisle med å sage plankene og frakte dem ned til landsbyen. Det var mye jobb!

Siden kom Rønnevik Bygg og bygde det. Det ble veldig fint. Nå har Helgevold vært her og lagt inn strøm, så nå er det lys der også.

På den andre siden av Iduna holder et landskapsgartnerfirma på å gjøre plassen fin. Det blir nye trapper med fine steinheller, og så blir det ny mur med blomster i. Gisle har hentet en stor haug med stein til muren. Og på plassen skal det være heller noen steder, og planker noen steder, og plankene kommer fra skogen vår.

Og vanntrapp blir det også, den som har stått i kjelleren på Lars Hertervig hus i mange år.

Og så har vi fått en ny klokke – en søndagsklokke! Den skal ringe inn helgen på lørdager klokka seks om kvelden, med tre ganger sju slag. Og så skal den ringe til søndager et kvarter før samling eller handling, tre ganger tre slag. Vi hadde øvelse med klokkeringing for alle som var interesserte en lørdag ettermiddag.

På klokken står Camphill-logoen og det står «2020» på den ene siden og «Vær oppreist i din menneskelige bevissthet» på den andre siden.

Klokken ble ringt for første gang på Palmesøndag.

Tommy Johansen bor i Hogganvik Landsby.

MATEMATIKK ER SVÆRT KOMPLISERT

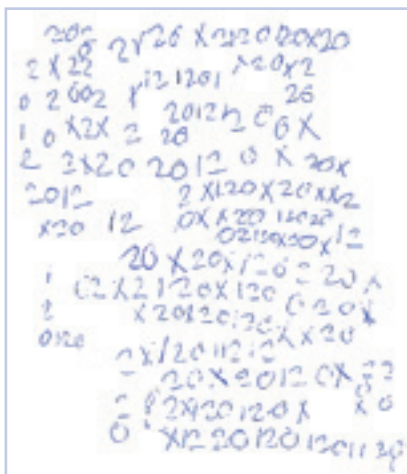
- det har å gjera med tal!

AV ELISABETH HUSEBØ
ILLUSTRASJON AV MATS IANKE

Dette uttala ein bebruar eg møtte ein gong, etter å ha fortalt om bror sin, som var professor i matematikk.

Folk har så ymse forhold til tal; for nokre er det ei veldig mystisk og komplisert sak. Eg satt for eksempel og fletta korgjer med ein ung mann ein gong. Peddigen skulle først bakom kvarannan stake, og han talte nøye for kvar gong; éin – der skulle peddigen inn – to – der skulle han ut igjen. For å vera sikker talte han gjerne fire-fem gonger før han førte strengen vidare. Som oftast treffe han då riktig. Skulle han tele langt, gjekk det slik: ein, to, fire, fem, fjortenhundre, der fjortenhundre tydde «for stort til å telja» (altså meir enn fem). Tal var for han ein rimeleg meningslaus abstraksjon. Men om ein av dei femten personane han dela matbord med mangla, så merka han det med ein gong. Han var også flink til å dekkja bordet, om han fekk veta namna på alle dei som kom til middag. Å seie at vi vert sju eller tolv eller femten, var derimot bortkasta. Han forstod tal som realitet, men ikkje som abstraksjon, kan ein kanskje seia.

Så finst det dei som har det heilt motsett, som berre forstår abstrakte tal. Min første sommarjobb var som «stuepike» på eit hotell; vi skulle skifte sengekler, gjere reint og henge fram eitt stort og eitt lite

handkle til kvar gjest. Ei oppgåve dei fleste sommarvikarane klara med glans – bortsett frå ho som studerte matematikk! Der måtte ein alltid gå inn for å sjekka om ho (for ein gongs skuld) hadde klart å telja til riktig tal på handkle. Albert Einstein, eit av dei største matematiske genia vi har sett, skal visstnok ha hatt noko av det same – å rekna seg fram til relativitetsteorien klarte han, men han hadde problem med enkle kvardagslege reknestykke.

Andre igjen finn tal fasinerande, utan at det går ut over kvardagens oppgåver. Ein annan bebruar eg jobba med, mora seg iblant med å sitja med blyant og papir og rekna ut kor mange sekund gamal ho hadde vorte! Ho var også ei av desse som utan å tenka seg om kan seie kva for vekedag ein dato langt tilbake i

tid falt på. Eg har møtt seks-sju menneske som har denne spesielle gåva. Berre ein av dei var ein medarbeidar.

Sjølv om ein ikkje kan seie vekedagen som ein fødsel fann stad på, er prat om fødselsdagar og alder eit tema av uuttømmeleg interesse for mange eg kjenner. Eg veit ikkje kor mange gonger eg har blitt spurt om å hjelpa til å rekna ut aldersforskjellen mellom meg og den som spør. Og svarar eg då til dømes at eg er 33 år eldre enn vedkommande, får eg gjerne til svar etter litt tenketid: «Då er eg 33 år yngre enn deg!» Og kor mange dagar/veker/månader det er igjen til ein eller annan sin bursdag, og at vedkommande då vert eitt år eldre enn sist gong, er ei sak

som ikkje kan spørjast om eller stadfestast ofte nok.

Illustrasjonen til denne teksten er laga av Mats, som gjerne brukar store delar av fritida si på «kontorarbeid». Resultatet er bunkevis av papir fylt med tal og/eller bokstavar. Elles brukar han ikkje krefter på å halde styr på kor mange dagar det er sidan, eller til, ei eller anna hending. Livet hans er delt i «i går, i dag, i morgon», der hendingar som ligg meir enn ein dag tilbake i tid er «i går for lenge sidan».

Så det finst mange ulike måtar å forholde seg til tal. Yndlingstal kan ein også ha. Mitt er sju! Kva er ditt?

Elisabeth Husebø bor i Hogganvik Landsby og er med i redaksjonen i LandsByLiv.

LANDSBYENE MED Plass FOR ALLE

Ullenberg World 2020

Camphill-landsbyene er integrerte levestedder hvor mennesker med ulike behov for bistand bor side om side med omsorgspersoner i en levende og aktiv landsby.

Her er alle sysselsatt med fellesskapets mange oppgaver; håndverk, jordbruk, matlaging og hushold. Det legges vekt på nærhet til natur og mennesker, og opplæringen i dagliglivets mange gjøremål gir verdifull erfaring videre. Samtidig dekker arbeidet reelle behov i landsbyen.

Livet i fellesskap, arbeid, hverdag og fest danner grunnlag for et spennende og utfordrende miljø. I landsbyene pleies også et variert kulturliv med teater, sang, musikk, høytidsfeiringer og utflukter.

Nye medarbeidere tilbys introduksjonskurs i landsbylivet og antroposofi, samt fireårig deltids Bachelorutdanning i helsepedagogikk og sosialterapi.

Camphill Norge består av landsbyene Hogganvik, Jøssåsen, Rotvoll, Solborg, Vidaråsen og Valtersund Gård.

I Valtersund ligger også FRAMskolen som er et folkehøyskolelignende tilbud for deg mellom 18 og 25 år som lever med utviklingshemming.

Velkommen – vi har ledige plasser!

CAMPBILL LANDSBYSTIFTELSE
Malvikvegen 1333, 7550 Hommelvik
Telefon 73 97 84 60

Epost: sekretariat@camphill.no
www.camphill.no

Tallenes språk - gjennom tidene

AV GUNNAR IHLEN

ILLUSTRASJONER: VIBEKE IHLEN SELNES

Saken er avgjort! Tallene taler sitt tydelige språk, blir det sagt. Ved bruk av tallene – gjennom statistikken – advares vi om potensielle farer, som eksempelvis kan motvirkes gjennom endring av våre livsvaner. Vi ser at tiltak må settes inn mot klimatrusselen, vi blir klar over at det bærer galt av sted med arts mangfoldet i naturen. Men er tallene egentlig alltid uttrykk for en slik objektiv bedømmelse?

På skolen (hvis vi unntar Steinerskolene) læres ungdommen opp til å tenke at bare kunnskap som er belagt med tall, kan være sann og pålitelig! Samtidig ser vi fra vår livserfaring at tall ofte brukes på måter der følelser og trosoppfatninger fortrenger sakligheten. Når politikere «slår hverandre i hodet med tall», er jo *tallstørrelsene* som oftest uten betydning for argumentets vekt. Det som derimot er avgjørende er *utvalget* av tall, som gjerne er uttrykk for debattantenes antakelser og underliggende motiver. Hva hjelper et tall-argument, når forutsetningene og sammenlikningsgrunnlaget er omstridt, diffust eller ukjent? Måten vi støtter oss til tall kan være en særdeles subjektiv side ved oss!

I alt dette har vi, kanskje ubevisst, lagt til grunn at tall som uttrykk for noe kvantitativt er det eneste som gjelder. I den offentlige skolen trenes barna i såkalt «mengdelære»; tre er mer enn to, men mindre enn fire; hva er mest av tre fjerdedeler eller fire femtedeler? Tallenes abstrakte karakter rendyrkes. Skal vi

kun interessere oss for deres upersonlige verdi som enheter for måling og veiing? Kan tallene, i motsetning til dette, også bære i seg et språk for livshemmigheter det er verdt å rette oppmerksomheten mot? Denne artikkelen tar for seg noen utvalgte assosiasjoner til tallrekken fra 1 til 12, som vil minne oss om at tallenes verden ikke nødvendigvis må være abstrakt eller livsfjern.

TALLET 1; DET OPPRINNELIGE

1 er et særdeles interessant tall. For matematikeren når han tenker logaritmisk, er 1-tallet grensesnittet mellom den store verden der ute, og del lille verden som vi trenger mikroskopet for å se. Er logaritmetaillet på pluss-siden, kan vi uttrykke alle størrelser fra 1 og opp til uendelig, mens logaritmen, når den er negativ, gir uttrykk for alt som ligger mellom 1 og 0.

For ikke-matematikere er tallet 1 snarere *enheten*, eller ganske enkelt, helheten av noe. Tegner vi en sirkel kan denne fremstille verdensaltet, men den kan også være en yndet måte å vise et samlet hele, det være seg et statsbudsjett eller noe annet. En sirkel der et punkt er tegnet i midten er det tradisjonelle symbol for solen, vårt solsystems sentrale himmellegeme. Men tenker vi i mytologiske baner, så vil 1-tallet eller sirkelen assosieres med urtilstanden, med paradiset før utdrivelsen. Verden er i harmoni, så lenge vi holder oss til tallet 1.

TALLET 2; KONFLIKT

Med 2-tallet er likesom freden brutt. Tallet 2 er polaritetenes tall. Alle antagonismer, uoverensstemmelser

kommer her til uttrykk: liv – død, hat – kjærlighet, mann – kvinne, krig – fred, lys – mørke, og uendelig mange andre motsetningspar. Noen ganger holder de hverandre i stabil balanse, andre ganger bryter de ut i åpen konflikt. I menneskets utviklingshistorie skjedde, på et eller annet tidspunkt, et syndefall. Motstandsmakter fikk innpass i vårt indre liv, vi kunne velge det onde, det destruktive, men vi fikk samtidig frihetens mulighet.

I antroposofiens språk er også motstandsmaktene todelt. Vi kan (1) ligge under for en kald materialisme som totalt hindrer oss i å se at verden (og mennesket) kan ha en åndelig side. Disse kreftene har Rudolf Steiner kalt de ahrimanske (ut fra en gammel-persisk tradisjon). Motstandskreftenes andre side (2), som i antroposofien kalles de luciferiske, påvirker oss til å la følelser ta overhånd over tanke og fornuft. Svermerisk blir vi tilbøyelige til å ville heve oss over den jordiske virkelighet. To sjeler lever i mitt bryst, skrev Goethe.

TALLET 3; SKAPENDE DYNAMIKK

Treenighetstanken har en sentral plass innen kristendommen. En likesidet trekant anvendes som symbol på det høyeste vesen, fader, sønn og helligånd. I den antroposofiske litteraturen beskrives hvordan trehets-prinsippet også kan finnes i naturen og i evolusjonen. Der kan det påvises hvordan et trehetlig formprinsipp gradvis kommer til syne i utviklingen av de høyere dyr. Dette gjenfinnes også i mennesket, så vel fysisk som sjelelig. Oppdagelsen av et slikt trehetlig mønster kan for den enkelte bli en viktig nøkkel til en ny og utvidet menneskekunnskap.

Vi kan begynne med vårt eget sjeleliv. Ser vi at dets grunnfunksjoner er tenkning, følelse og vilje? Om dette kan hverken mer eller mindre sies, disse tre utgjør tilsammen en fullkommen triade, som vi alle kjenner av egen nærmeste erfaring.

Denne innsikten kan vi utvide til at disse funksjonene også må ha sine grunnlag i vår legemlige konstitusjon. Mennesket fremstår som delt i en øvre, en midtre og en nedre del. Som det øvre ytterpunkt har vi hode-mennesket. Her er vi tilstede i en klar *tenkende* bevissthet. Motsatt finner vi oss selv som

viljesvesener i organismens nedre pol. Ved hjelp av hender og føtter kan vi sette vår personlige vilje inn i verden uten egentlig å skjønne hvordan det skjer. Hvordan forestiller vi oss overgangen fra tanke til handling? Ingen fysisk forklaring vil strekke til. I motsetning til i tankeprosessene, der vi er fullt våkent tilstede, foregår viljesprosessene i det ubevisste, i en slags sovende tilstand.

Menneskets midtre del, brysthulen, rommer organene for sirkulasjon – blodomløp og åndedrett – som binder det hele sammen. Vårt *følelsesliv* er sterkest forbundet med denne sentrale delen av organismen, som konsentrert har sitt uttrykk i hjertet. I følelsene er vi mer som halv-bevisste vesener, som i en drømmeaktig tilstand.

Rudolf Steiner har kalt de tre legemlige systemene for henholdsvis 1) nerve/sanse-systemet, 2) det rytmiske system og 3) vilje/stoffskifte-systemet.

Samtidig er det også mulig å betrakte *samfunnet* som noe levende, som en organisme som gjenspeiler grunnlovmessigheten i mennesket. Dette var en av Rudolf Steiners mest epokegjørende oppdagelser. Fra ideen om det tredelte mennesket utviklet han en hel samfunnsfilosofi – læren om samfunnets tregrening – som også i våre dager kan spille en avgjørende rolle dersom man søker etter hva som kan bringe samfunnsutviklingen inn på et konstruktivt spor.

Det handlet for Steiner om å oppdage at samfunnet – rent faktisk – har i seg de tre grunnleggende funksjonene; *åndsliv*, *rettsliv* og *næringsliv*. For at disse skal fungere på en sunn måte, må de behandles utfra hvert sitt prinsipp; *frihet* må være åndslivets prinsipp, *likhet* må gjelde i rettslivs-sammenheng, og næringslivet trenger *broderlighets*-prinsippet dersom det skal kunne oppfylle sitt formål. Frihet, likhet og brorskap; – en kjent triade satt inn i en ny og større sammenheng.

I tonenes verden er skalaens tredje trinn, *tersen*, grunnlaget for «tersharmonikken» som danner basis for hele vestens musikkultur gjennom de siste 300 år. Tillat meg her en kanskje kurios digresjon: Rudolf Steiner har et sted sagt at «symfoniorkesteret er et menneske». Dette bringer oss til en tre-delning som er vesentlig i musikkens verden: Strykere – blåse-

re – slagverk. Til dette kan vi knytte musikkens «tre funksjoner»; melodi – harmoni – rytme, som igjen leder oss tilbake til triaden; tenkning – følelse – vilje. Er ringen sluttet? (Se også artikkelen *Indre musikalske bevegelser*, side 12.)

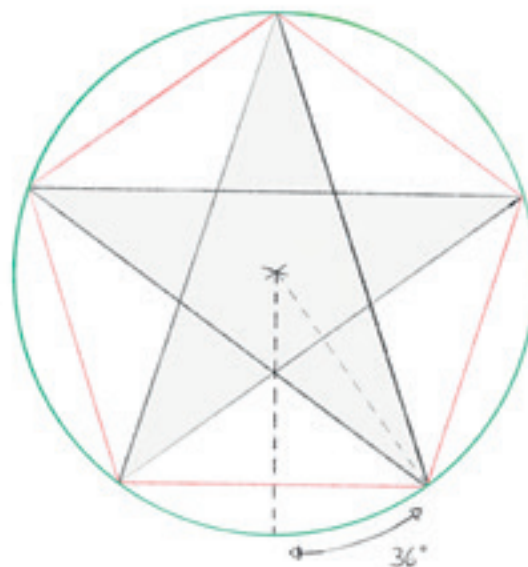
På så vel menneskets som på samfunnets nivå åpner trehetsbegrepet for en radikalt ny og mer dynamisk tenkemåte. Steiner kalte denne tenkningen mikaelisk.

TALLET 4; ELEMENTENE

Skal vi oppgi vår posisjon i terrenget, eller på annen måte forklare hvor vi befinner oss, kan det være nødvendig å angi våre «koordinater». Vi må orientere oss i forhold til de fire himmelretninger; nord, syd, øst og vest. Alltid blir det snakk om fire muligheter, fremover, bakover, til høyre eller venstre.

I våre fysiske omgivelser er vi eksponert for en annen firedelthet. Naturen kan fremtre i ulike formtilstander, som fast, flytende, gassformig eller ildaktig. Dette var i en tidligere kultur omtalt som de fire elementer; *jord, vann luft og ild*. (Her må det innskytes at dette bildet ikke anerkjennes av moderne fysikk. Der snakkes det om *tre* «aggregattilstander» der varmen kun betraktes som en egenskap ved materien, og som årsak til at denne opptrer i henholdsvis fast, flytende eller gassaktig form. Når varmen, eller «ilden» ifølge gammel tradisjon ble tilkjent status av et selvstendig «element», må vi forså det slik at denne element-verdenen var uttrykk for en side av virkeligheten som ikke er den direkte fysiske, men som grenser opp mot denne. «Ilden» var således å oppfatte mer som et sjelelig fenomen, ikke bare grader av partikkelbevegelse som i den Newtonske fysikkens varmeteori).

Har vi først grepet fatt i de fire «elementene» er det interessant å kople disse opp mot den klassiske «temperamentslære». Menneskenes ulike temperamenter kan forstås som ulike kombinasjoner av de fire grunn temperamentene; det koleriske (ild), det sangvinske (luft), det melankolske, (jord) og det flegmatiske (vann). Selv om en moderne psykologi går helt andre veier, kunne man spørre seg om det finnes en klarere og mer nyansert vei til selvforstå-

Pentagrammet som et tvetydig symbol

else enn gjennom disse fire begrepene som er godt integrert i språket. Rudolf Steiner har påpekt hvordan de fire temperamentene betegner ytterligheter som, når de opptrer rendyrket, truer den sjelelige sunnhet og likevekt. Stivsinn, sinnsforvirring, vanvidd og sløvsinn, kan manifestere seg hvis temperamentene ikke balanseres ut mot hverandre. Vår medfødte natur trenger foredling, harmonisering. Språket ville vært fattigere uten disse begrepene!

I tillegg til at materien viser seg i disse elementtilstandene, kan den også bære i seg noe immaterielt; *liv og bevissthet*, og – som hos mennesket – *jeg-bevissthet*. Her kommer firetallet igjen til anvendelse gjennom Aristoteles' fire eksistensnivåer: Når materien bare er materie, snakker vi om et mineralrike. Når den bærer *livet* i seg, har vi steget et trinn opp til det vegetative eller plantenes verden. Når materien har opptatt i seg noe som kan oppleve lyst og ulyst, er vi på et animalsk – på dyrenes nivå. Til sist møter vi mennesket – som er bærer av liv, bevissthet og en *kognitiv*, reflekterende evne. Bildet av de fire naturrike, med et mineral-, plante-, dyre- og menneskerike har vi altså fra Aristoteles. Ettersom mennesket

Den syvarmede lysestake.

står inne i alle disse fire rikene, har vi lagt grunnlaget for bildet av mennesket som inndelt i fire «vesensledd».

TALLET 5; MENNESKET

Femtallets forekomst i den naturlige verden er ikke langt unna; vi kan se på hånden med dens fem fingre. Faktisk er hvirveldyrenes verden formmessig bygget på tallet fem. Alle hvirveldyr har to bakbein, to forbein og et hode, altså fire lemmer pluss hode. At hodet er eldst evolusjonsmessig, kan vi lære av embryologien. Et foster er i starten hovedsakelig et hode, mens armer og føtter fremtrer som mindre betydelige «vedheng». Men hver hånd eller fot har fem fingre eller tær, noe som går igjen hos absolutt alle arter av hvirveldyr.

Aristoteles regnet med fem sanser; syn, hørsel, lukt, smak og berøringssansen. Disse danner vår måte å sanse den ytre fysiske verden og også vår legemlige

virkelighet. Et folkelig uttrykk: «Er han ved sine fulle fem?», henspiller på dette.

Rudolf Steiner har kalt femtallet for menneskets tall, eller tallet for mikrokosmos. Men i dette ligger også at femtallet er det ondes tall, det vil si tallet for *valget mellom det gode og det onde*. Symbolsk kommer dette til uttrykk i pentagrammet. Vi må her skjelve mellom en pentagon, som er en geometrisk femkant, og pentagrammet som en femstjerne innskrevet i pentagonen. Plasserer vi «hodet øverst», er pentagrammet et tegn som holder det onde på avstand (som i Goethes *Faust*). Dreies derimot femstjernen 36 grader om sitt midtpunkt, får vi et «omsnudd» pentagram – med hodet ned – som i tradisjonen er djevelens symbol.

Steiner beskriver hvordan mennesket har utviklet sitt firedelte vesen, og at det nå er i ferd med å utvikle et femte oversanselig vesensledd. Med dette følger friheten, men dermed også muligheten for å velge det onde.

TALLET 6; ROMMET

Sammenfører man to likesidede trekanter – hvorav den ene peker oppover og den andre nedover – har man Davidsstjernen, den seksarmede stjerne. Den har vært det symbol som har holdt det jødiske folket sammen og er i dag kjent fra den israelske statens nasjonalflagg. I jødisk tradisjon er sekstallet et uttrykk for blant annet skjønnhet og intelligens.

For piloten som skal navigere et fly, er det nødvendig å forholde seg til rommets seks romretninger. Han kan ikke, som bilisten, nøye seg med de fire «himmelretningene». Flygeren må også ha kontroll på flyets vertikale posisjon, høyden over bakken.

TALLET 7; TIDEN

Et betydningsfullt gammelt symbol fra den jødiske kultur er den syv-armede lysestake, som henspiller på «skapelsens syv dager».

I den fjerde og siste av hans fire såkalte grunnbøker, *«Vitenskapen om det skjulte»* (1909), vil Rudolf Steiner gi et omriss av antroposofien som helhet. Temaet som behandles i bokens hovedkapittel er vår verdens tilblivelseshistorie. Boken kan derfor

kalles Steiners kosmogoniske hovedverk. En forutsetning for å kunne trenge inn i dette verket, er at leseren kan akseptere – i det minste som en tanke-mulighet – at det eksisterer en «verdenshukommelse» og at denne kan være tilgjengelig for en tilstrekkelig utviklet og forberedt menneskelig bevissthet.

Hvor kommer så tallet 7 inn i dette? Før og etter vår jordklodes historie, fra den formet seg som et kuleformet himmellegeme til den i fremtiden engang vil gå i oppløsning, ser Steiner tidligere og senere tilstander – inkarnasjoner – av jorden. I boken beskrives detaljert jordplanetens tre «forløpere», og antydningssvis tre «etterfølgere». Med vår nåværende jord blir det tilsammen syv planetariske tilstander eller evolusjonstrinn. Tidsinndelingen beskrives på alle nivåer som syv-delt. For hver av disse planetariske tilstandene er det syv store utviklingsrunder som hver er delt i syv epoker, som igjen er syvdelt og så videre.

Steiner knytter her an til en esoterisk tradisjon, til «den litteratur som har beskjeftiget seg med disse ting». Men ingen har tidligere skildret disse forløp mer inngående, – og som man vil oppdage – sterkere preget av det selvopplevde. Steiner understreker hvor vanskelig det er å finne uttrykk for dette innholdet i språkets ord. For ham er det viktig å advare mot at man danner seg materialistisk pregede bilder av det han skildrer. Med det menes at vi har tendens til å forestille oss en tidligere virkelighet altfor lik verden slik den fremstår i jordens nåværende tilstand.

Med kunstneriske midler – i arkitektur, plastisk formgivning og billedkunst har Rudolf Steiner forsøkt å gi uttrykk for det samme innholdet, i form av det første Goetheanumbygget med sin egenartede arkitektur. I den store publikumssalen var man her omkranset av en søylekrets med syv søyler på hver side. Disse hadde skulpturelt utformede sokler, kapiteler og arkitraver. De skulle uttrykke formprinsippene for jordens syv planetariske tilstander. Kuppel-maleriene gjengav scener fra jordens skapelsesprosess, og de fargede glassvinduene beskrev menneskets utviklingsvei gjennom livet.

8; EN NY START

I musikkens verden kan vi følge den diatoniske skala-

en som består av syv ulike trinn. Gjør vi det siste trinnet – opp til oktaven – eller det åttende trinn, har vi landet på en tone som uvegerlig oppleves som om den er den samme som utgangstonen, grunntonen, bare i et lysere register. Denne oktavtonen blir nå utgangspunkt for en ny skala der alle de opprinnelige tonene gjentar seg i ny oktav, og slik kan vi fortsette i én-strøken, to-strøken og tre-strøken oktav etc. Rent fysisk kan vi fastslå at oktaven har et svingetall som er det dobbelte av grunntonens. Men forklarer dette egentlig hvorfor den oppleves som «samme» tone, for eksempel tonen C?

I evolusjonen, slik den beskrives antroposofisk, har vi en liknende struktur i tidens plan. Utviklingen får preg av en evolusjon i spiral-bevegelse, der den forløper syvdelt, mens det åttende trinn er en gjentakelse av utgangstrinnet på et neste, høyere nivå. Det åttende trinnet er det første i en ny utviklingsrunde. Både naturen, mennesket og de høyere vesener, er med på å skape seg selv gjennom en slik periodisk utvikling.

9; DE HIMMELSKE HÆRSKARER

Ni-tallet er ofte omtalt som et hellig tall, og jeg skal nedenfor prøve å antyde hvorfor:

Finnes det en helhet som kan 9-deles? Ja, åndssvitenskapelig betraktet er det mennesket selv. Men da må vi våge det tankeeksperiment at vi som vesen består av et antall «vesensledd», som beskrevet i antroposofien. La oss gå ut fra et firedelt menneske-bilde, slik vi så under avsnittet om firetallet: I antroposofien fremstår dette som; fysisk legeme – eter-legeme – astrallegeme – og jeg. Jeget er her forstått som vårt åndelige sentrum.

Med i et oversanselig iakttagelsesperspektiv kan vi se en større del av helheten. Da vil vi finne at jeget under sitt arbeide på de ovennevnte tre legemer, legger grunnen til ytterligere tre høyere vesensledd, i orientalsk tradisjon benevnt som manas, atman og budhi, på norsk; åndsselv, livsånd og åndsmenneske. Det sjelelige har gjennom evolusjonen differensiert seg i fornemmelsessjel, forstandssjel og bevissthets-sjel. Vi har dermed fått en tredeling av de tre; tre legemlige, tre sjelelige og tre åndelige «vesensledd»,

som tilsammen gir oss 9-tallet. Dette er legeme, sjel og ånd mer detaljert beskrevet. Men samtidig må vi aldri miste av syne at vi i vår tid lever i en kultur som konsekvent vil redusere bildet til ett-tallet: mennesket består av det fysiske legemet, og det er det hele.

Rudolf Steiner trekker bildet av våre ni vesensledd i en interessant retning der disse knyttes til den greske mytologiens ni *muser*. I leksikon kan vi lese: «Urania er astronomiens muse, Polyhymnia for hymnediktningen, Euterpe for fløytespillet, Erato er for kjærlighetsdiktet, Melpomene er for tragedien, Terpsichore for korlyrikken, Kalliope for elegien, Klio for epos og heltedikt og Thalia for komedien.»

Her kan man ane en viss vilkårlighet i overleveringen. Underveis er kanskje fordelingen av kunstene blitt «hjulpet» av den menneskelige forestillingsevne med sine begrensninger. Men det handler om menneskets skapende aktiviteter, våre kunster, som ifølge mytologien inspireres av disse ni muser. Dette bildet utlegges av Steiner som at de ni *musene* grupperer seg omkring Apollon, slik «vesensleddene» grupperer seg omkring menneskejeget. Det kan her antydes et interessant perspektiv på kunstarter som; arkitektur, bildehuggerkunst, malerkunst, bevegelseskunst, diktning og musikk. Disse knytter seg til hvert sitt område av menneskevesenet. Musikken står her i en særstilling. Mens de andre kunstartene henter sine lovmessigheter fra menneskets omgivelser, utgår musikkens lovmessighet fra mennesket selv, ifølge Steiner.

Har så menneskets ni-deling noen motsvarighet på det makrokosmiske planet? Her støter vi på en kristen tradisjon fra tidlig middelalder der *englenes* verden inndeles i ni hierarkier (Dionysos Aeropagita, Origines). Rudolf Steiner knytter an til denne tradisjonen i sine kosmogoniske skrifter.

De ulike kategoriene englevesener har her sine spesifikke roller i verdens og menneskets evolusjon, frem mot den verden vi kjenner i dag. Hvis vi tenker oss den synlige verden som oppdelt i et mineralrike, et plante- og et dyrerike, blir menneskeriket det fjerde. Over dette må vi forestille oss tre oversanselige nivåer som til sammen rommer ni kategorier av høyere vesener. Disse oppregnes i den kristelige tra-

disjonen på følgende måte: Det 3. hierarki: Angeloi (engel), Archangeloi (erkeengel) og Archai. Det 2. hierarki: Exusiai, Dynamis og Kyriotetes. Og som det øverste området av denne verdensorden kommer det 1. hierarki, kalt Troner, Serafer og Kjeruber.

10; HVORDAN VI TELLER

I forbindelse med tallet 10 må vi bevege oss ned igjen på hverdagsplanet. I vår ytre sivilisasjon kommer vi ikke et øyeblikk utenom 10-delingen. All kalkulasjon, all måling og veiing skjer på basis av 10-tall-systemet. Tallet 10 er dertil base for vårt mest brukte logaritme-system.

Et unntak gjelder *tiden*; når vi ser på urskiven er den tolv delt. Og vår kalender viser året inndelt i tolv måneder, med 52 uker, hver bestående av syv dager. Dette oppleves kanskje kompliserende; ingenting «går ordentlig opp»! Kunne vi ikke innføre 10-delingen også her? Dette har vært forsøkt, i forbindelse med den franske revolusjonen, da alle rester av den kristelige tradisjon skulle elimineres. Utfra den såkalte «revolusjonskalenderen» fra 1795 ble dagene inndelt i ti timer, hver bestående av 100 minutter, og uken besto av ti dager der den tiende var hviledag. Men det sies at menneskene ble syke under dette regimet. Den gamle kalenderen ble etter få år gjeninnført, av Napoleon.

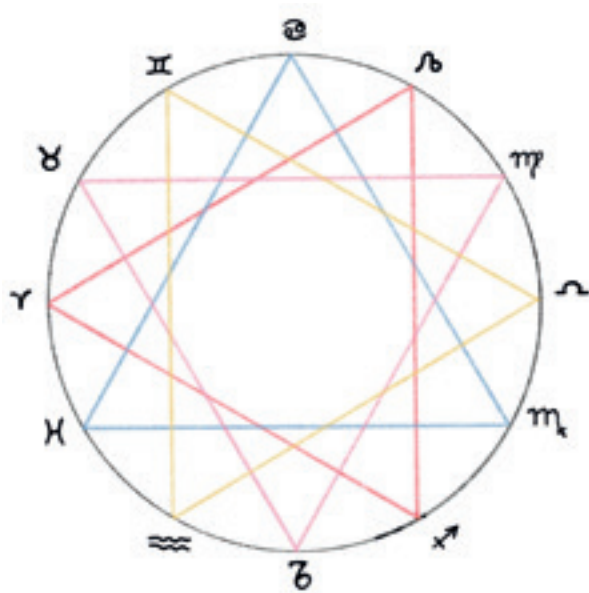
11; BARE ET TALL

Bedre går det ikke når vi tar for oss tallet elleve. Her er det ikke lett å se noen tilknytning til noen av livets dypere hemmeligheter. Kan vi tenke oss en musikk med en 11-delt takt? Ja, men da må vi forflytte oss til Balkan, og man må være innfødt for å være kvikk nok til å holde styr på de sprelske rytmene!

12-TALLET; VERDENSALTET

I tolvtallets verden føler vi oss «hjemme» – som omsluttet av noe velkjent – noe vi er beslektet med. Tidsrytmen med døgnet 2 x 12 timer og årets 12 måneder gir opplevelsen av harmoni.

I musikkens verden oppdager vi at grunnlaget for hele vårt tonesystem hviler på 12-tallet. Går vi kvint-sirkelen rundt, er vi i en kretsbevegelse der vi ved det

De fire elementene
innskrevet i dyrekretsen.

trettede trinnet, har en gjentakelse av utgangstrinnet. Regner vi med så vel dur som moll-toneartene, har vi 12×2 – dvs. 24 mulige tonearter. Den nøyaktige matematikken i dette ble allerede fastslått av Pythagoras, som også kunne anvende de samme tallforholdene på beregningen av planet-banene. Skalaens syv toner kan utledes av overtonerekken, men ikke nøyaktig, slik at vi få et ørlite avvik som har fått betegnelsen det «Pytagoreiske komma». Vårt tonesystem har syv-delingen integrert i det tolv-delte.

Vestens kultur har villet inndele også fiksstjerne-verdenen i tolv regioner, den såkalte «Dyrekretsen». Denne er igjen knyttet til de fire elementene; jord – ild – luft – og vann, slik at firetallet er innskrevet i tolv-tallet, slik figuren viser. Av de fire trekantene representerer den røde trekanten «ild», den rosa «jord», den gule «luft» og den blå «vann». Her har vi en snarvei til en viss oversikt over karaktertrekkene ved dyrekrets-symbolene. I bibelsk sammenheng kan dette meningsfullt knyttes til Jesu tolv disipler, og – blant disse – de fire evangelistene, som ifølge tradi-

sjonen forbindes med hvert sitt av de fire elementene. I kirkekunsten er evangelistene avbildet med de fire kardinal-symbolene som er *menneske, tyr, løve og ørn*. Matteus vises med symbolet menneske/vannmann (*luft*), Lukas har symbolet tyr (*jord*), Markus har løven (*ild*) og Johannes fremstilles ved symbolet ørn/skorpion (*vann*).

SAMMENFATNING

I disse litt uhøytidelige betraktningene har jeg tatt opp sider av tallenes verden, som en materialistisk orientert samtid absolutt ikke vil vite noe av! Spørsmålet blir da om denne avvisning ikke samtidig avskjærer vesentlige deler av vår kulturs kilder til livsvisdom.

Tallenes innbyrdes forbindelse – slik de er fremstilt i det ovenstående – fremstår som lite «demokratiske». Noen tall er «høyere på strå» enn andre. 12-tallet troner som en konge, mens 11-tallet er en ussel stakkar. Tallet 1 skaper orden og oversikt, mens 2-tallet er en fredsforstyrrer. Et slikt perspektiv på tallene, står i full opposisjon til hvordan vi moderne mennesker oppdras. Her skal tallene, nøytralt og objektivt, oppfattes som likeverdige enheter på en uendelig linje.

For den oppvoksende slekt vil en slik ensidighet i tilnærmingen bidra til fremmedgjøring. Barn har behov for å se tegn på at vi er i slekt med den verden som omgir oss, og at verden inneholder mening. Det er derfor viktig at vi voksne interesserer oss for en mer bilderik forståelse av tallenes verden, og formidler dens varme og kraft til dem som vokser opp. Barn trenger å «gå opp» ulike musikalske ryttemønstre, og de må få oppdage tallenes nedslag i blomstenes formspråk. Den kvantitative kalkulatorlogikken vil tidsnok bemektige seg sjelene, og da er det viktig å ha en ballast av noe annet, et innhold som angår oss som mennesker. Dersom tallene fremstilles som om de ikke var annet enn anonyme punkter på en skala, har vi gitt barna en oppdragelse som vi på sikt ikke burde være fornøyd med!

Gunnar Ihlen er pensjonert folinist fra Opera-orkesteret (DNO&B) og fast medarbeider i LIBRA.

Gul bue - blå strek

ARKITEKTURUTFORDRINGER I DET 21.-ÅRHUNDRE

Steinerskolen i Stavanger 1989-99. Foto: Jiri Havran.

AV DAG BLAKKISRUD I SAMTALE MED ESPEN THARALDSEN

Året var 1994. Jeg var eurytmistudent og skulle til Steinerskolen i Stavanger for å ha praksis. Det hadde jeg gledet meg stort til, og jeg ble vel mottatt og innlosjert hos Marianne Tvedt og Frode Barkved. På den tiden var de fleste i Norge opptatt av OL på Lillehammer og hvor mange gullmedaljer de norske deltagerne kunne få. Men *det* husker jeg lite av. Heller ikke husker jeg særlig mye av eurytmipraksisen. Det som derimot gjorde et uutslettelig inntrykk på meg, var selve *bygningen*, Steinerskolen i Stavanger. Espen Tharaldsens ikoniske og prisbelønte verk. En

bygning som bærer seg selv, flyter i landskapet og er oppreist samtidig. Som lyser og mottar lys! Noe slikt hadde jeg aldri opplevd tidligere. En bygning som hadde sitt eget åndedrett og liv.

Etter den opplevelsen ble Espen Tharaldsen en mytisk skikkelse for meg, en jeg beundret og hørte om i mange sammenhenger, men aldri fikk møte i virkeligheten. Helt til en kveld den prisbelønte arkitekten kom for å høre et foredrag jeg skulle holde i Vidargruppen. Det er ingen overdrivelse å si at jeg ble skjelven i knærne da jeg fikk se ham sitte blant de ellers velkjente tilhørerne. Konsentrert og med notatblokken i hånden. I bakhodet var det en stemme som sa, oi, hvordan skal dette gå? Men heldigvis – det gikk bra, og etter den kvelden begynte Espen og jeg en spennende samtale. Noe av det som kom ut av denne, deler vi her med leserne av «Mennesket».

JORDKLODEN SOM ORGAN

Espen er alltid på farten. Til et *sted*. Ganske ubesværet holder han foredrag på tysk eller engelsk. Han er knyttet til en gruppe som arbeider med de kunstneriske spørsmålene i Goetheanum i Sveits. Arbeidene hans er prisbelønnet og har også vært med i en rekke utstillinger. Ja, mer eller mindre kloden rundt. I flere år har han arbeidet på et prosjekt i Kina.

– *Hvorfor Kina?*

– Kina er jo også verden. Der opplever jeg mennesker som genuint ønsker å skape noe nytt – helt uavhengig av politiske forhold og ulike tilnærminger til samtidsvirkeligheten. Det store bildet i dag handler om hvordan *alt sammen* skal kunne bli håndtert. Og i dette perspektivet – la oss kalle det Greta Thunberg-perspektivet – forventer vi at man ser *hele* jordkloden

Steinerskole Huangjiang Town, Dongguan, Kina, 2017. Foto øverst: Arbeidsgruppen Hus. De øvrig foto: Mir.

som *situasjonen* og mennesket som dem som holder på og har sine gjøremål på kloden. Det er jo her på jordkloden *karma* mellom menneskene spiller seg ut. Karma er vår høyeste potens, vår egen visdom, som vi selv ikke har direkte adgang til. Men det vi har tilgang til er jorden, hvor vi ordner våre liv og gjerninger gjennom *tid og rom*. Dermed er alt tilrettelagt for *situasjoner*; for en situasjon er jo noe som skjer et bestemt sted på et bestemt tidspunkt.

Espen fortsetter: – Jordkloden er altså ikke bare en truet art, et sted som holder på å bli for varmt. Jordkloden er også det *organet* som karma trenger for å virkeliggjøre seg. Karma får oss til å velge uten at vi vet konsekvensene. Det er det øvelsen går ut på. Deretter kan vi se tilbake og fatte det som har skjedd!

Hvis vi holder oss i det store perspektivet, er frihetsspørsmålet nært knyttet til kloden. Ta vekk kloden og prøv å diskutere hva frihet er. Det gir ingen mening! Vi trenger *steder* for å handle og feile. Land, byer, leiligheter. Det er her vi er, her vi har samfunn og relasjoner. Uten jordkloden – niks mer samfunn. Kloden må til for at vi kan gjøre «det vi vil». Vi følger våre planer og forpliktelser bevisst, og mens vi gjør det, snubler vi inn i disse situasjonene.

FRA KINA TIL STEINERUKA

Mens koronaviruset utviklet seg var Espen i Kina. Men der var han helt uvitende om hva som var i gjære. Da han landet på Gardermoen i mars, var flyet hans et av de siste som fikk lande før nedsteng-

ningen var et faktum. Det neste punktet på Espens internasjonale program, var et foredrag i Bergamo, kjent som epidemiens episenter i Italia. Men i stedet måtte den hardbarkede antroposofen holde seg i ro innendørs i Bergen, og der ble han noen uker. Men så fort det ble mulig å komme opp i luften igjen, var han på vingene. Til Oslo. Blant annet for å planlegge årets arkitekturprogram i Steineruka 2020.

– *Du er aktuell på Litteraturhuset i Oslo i september. Hva kommer du til å ta opp?* Espen har nok veldig mye på hjertet. Mye mer enn det som kan uttrykkes i en liten artikkel enn si i et kveldsprogram.

– Ja, sier han, – jeg vil snakke om det organiske, det levende. Hvordan bygninger og miljøer skaper noe av *forutsetningene* for hvem vi blir. Det arkitektoniske kunstverket starter alltid i virksomheten og utfolder seg derfra med alle kunstneriske elementer, bevegelse, retning, farge, en fortelling. Så må alt tilpasses en bestemt situasjon. Kunsten blir da å la denne situasjonen være åstedet for arkitektens plan. Så skjer ofte helt andre ting, planene forstyrres av dette andre.

– *Kanskje karma?* – sier jeg.

– Ja, kanskje karma? Et smil farer over ansiktet hans. – Da må jeg *håndtere* det som skjer. Planene kan bli understøttet eller motarbeidet. Det kan komme fra oppdragsgiveren, være naboer eller politiske forhold. Scenen der det utspiller seg er jordkloden, og stoffet er i det sosiale. Det er jo gjennom hvor-

dan vi agerer med hverandre, at livet tar form. Noe kan ødelegges eller fullbyrdes. Jeg trenger balansen mellom meg og det der andre. Og en bygning er en slik balansegang. Skal jeg skape et hus, må jeg inn i denne dialogen. Dette frem og tilbake, mellom oppdragsgiverens program og mine egne fortolkninger og visjoner om huset og tomten og kulturen og naturen og forskriftene og materialene og energiforbruket. At en felles utopi kan oppstå sammen med alle menneskene. Arkitektur blir da eksperimenter eller øvelser i frihet.

Dette er jo omfattende temaer. På Litteraturhuset vil jeg prøve å gjøre det mer håndgripelig gjennom eksempler fra egne arbeider.

GUL BUE - BLÅ STREK

I Espen Tharaldsens bygninger finnes ingen sjablong-aktig goetheanisme, eller påtatt organiske uttrykk. Bygningene er gjennomført ut fra en kunstnerisk intensjon som kan følges fra idé til det enkelte dørblad eller vinduskarm som du kan lene armen din på. Du føler intenst at det ligger en visdom i disse formene, litt som på Steinerskolen, hvor barna tegner en rett og krum linje, slik at de allerede tidlig i livet skal etablere et forhold til disse helt grunnleggende elementer. Espens bygninger består selvsagt av de samme grunnelementer som mange andre bygninger. Men de har en farge. Kanskje en spirituell farge? Jeg foreslår gult og blått?

Men Espen er ikke så glad i kategorier og prinsipper og vil nødig sette merkelapper på seg selv eller andre. Han sverger til dynamikken som oppstår når vilje og intensjon møtes. Den vanskelige øvelsen som består i både å lytte og komme til uttrykk samtidig.

HVERDAGENS FORVANDLING

I 2010 utkom Espen Tharaldsens bok *Hverdagens forvandling. Om Rudolf Steiners estetikk* på Antropos Forlag. Dette var den første presentasjon av Rudolf Steiners estetikk- og arkitekturimpuls på norsk. Boken er siden oversatt til tysk. Her gir Espen en engasjert innføring i Steiners arkitektoniske verk og henviser til beslektede strømninger i det tyvende århundre som Louis Sullivan, Bauhaus m fl. Men siktemålet med boken går langt videre. Blant annet

hvordan Steiners grunnleggende ideer kan være et originalt bidrag til dagens miljødebatt. Omtrent på samme tid ble Rudolf Steiners kunstimпульs for første gang presentert gjennom en bred dokumentasjon på kunstmuseene i Wolfsburg og Stuttgart i 2010 og 2011. Her fikk allmenheten se bredden i Steiners impuls og de mange som var inspirert av denne.

Gunnar Danbolt, professor emeritus i europeisk kunsthistorie ved Universitetet i Bergen, skriver i forordet til Tharaldsens bok om Steiners estetikk: «Den organiske arkitektur har etter hvert fått en bred behandling i faglitteraturen, men bare sjelden ser vi Rudolf Steiners verk omtalt i denne sammenheng. ... Boken har gitt meg en rekke aha-opplevelser som har fått meg til å forstå tankeganger som før var en mer eller mindre lukket verden for meg. Derfor er dette en viktig bok, fordi den gjør en oversett medspiller i dagens kultur- og arkitekturdebatt synlig og hørbar. For både i det 20. og 21. århundre har den organiske arkitektur vært et alternativ til de dominerende retningene, men den har så altfor ofte vært både taus og lite artikulert. Nå er den i Espen Tharaldsens bok blitt talende. Det er ingen liten begivenhet.»

FRA OSLO TIL VERDEN

Espen har rukket å bli 72 år. Han er utdannet på Arkitekthøyskolen i Oslo og vokste opp i en kunstnerkoloni på Lille Langerud, med naboer som Liesel og Jens Bjørneboe, André Bjerke og Agnar Mykle. Mennesker opptatt av Rudolf Steiners esoteriske virkelighetsforståelse. På Steinerskolen på Smestad hadde han Jo Sandvik som klasseforstander i 7 år.

Som 11-åring flyttet Espen til Holmenkollen, et område av byen der den borgerlige verdensordning er selvfølgelig og udiskutabel. Her kjøper man ikke frimerker hvor det står NOREG. Han ble så opprørt over språkpolitikken – å ikke kunne si «sne» men måtte si snø – at han like godt grunnla ungdomsavdelingen av Riksmålsforbundet på Riis Skole!

– Etter artium reiste jeg på jordomseiling ett år, men jeg skjønnte fort at verden var et urettferdig sted. Jeg var heller ikke forberedt på å se virkelig fattigdom, sier Espen. Planen var å utdanne seg til ingeniør for å overta ledelsen av en liten familiebedrift. Men så dro han til Järna på et sommerstevne. – Der traff

Tryllefløyten Steinerbarnehage, Bergen, 1981. Foto: Jiri Havran.

jeg Arne Klingborg og Jørgen Smit som stod for en annen antroposofi enn den jeg hadde møtt i barndommen. For dem handlet antroposofi om å ville forandre verden! Der og da bestemte jeg meg for å bli arkitekt. En arkitekt kan endre verden, tenkte jeg. Da var jeg 19 år. Siden har jeg beskjeftiget meg med arkitektur.

23. september vil Espen Tharaldsen snakke om arkitektur på Litteraturhuset i Oslo. Se side 67. Les om Espen Tharaldsens på no.wikipedia.org.

Dag Blakkisrud er språkformer, eurytmist og kulturarbeider. Han driver Tøyen Tekstverksted AS.

Portrettets mester: Helene Schjerfbeck

AV SISSEL JENSETH

Helene Schjerfbeck (1862-1946) ble født i Helsinki og vokste opp i en finsk-svensk familie under fattige kår. Da hun var fire år, falt hun ned en trapp og fikk en alvorlig hofteskade. Familien hadde ikke råd til medisinsk behandling, så bruddet måtte lege seg selv. Dette ga henne en haltende gange, og hun var plaget med smerter resten av livet.

Hennes store talent var tegning og maling. Som 11-åring ble hun tatt opp i den finske kunstforenings tegneskole. En privat samler kjøpte bildet *En sårad finsk krigare utsträckt på snön* og stilte det ut. For bildet fikk Helene et statlig reisestipend, og bare 18 år gammel dro hun til Paris for å studere ved Académie Colarossi. I det kommende tiåret fikk hun flere stipend og hadde studieopphold både i Bretagne, St. Ives i Cornwall, Roma, Firenze, Wien og Petersburg. Hun malte *Konvalescenten* i St. Ives. Bildet vant bronsemedalje på Verdensutstillingen i Paris 1889. Resten av livet skulle hun lengte tilbake til kunstnerlivet i Paris og Bretagne.

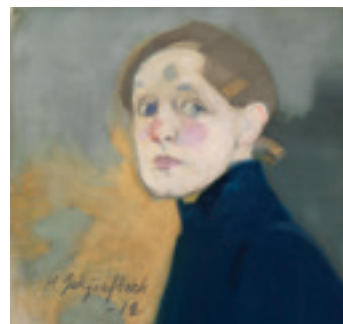
På 1890-tallet bosatte Helene Schjerfbeck seg i Finland og underviste på den finske kunstforeningens tegneskole i Helsinki. Men det ble for krevende. Helsen var dårlig, og hun tok seg også av sin mor. Heller ikke fant hun seg til rette blant sine finske kunstnerkollegaer, da det var midt i den nasjonalromantiske perioden. Hun hadde flere turer til Gausdal sanatorium i Norge. Her kom hun i kontakt med doktor Kristian Andvord, som hun korresponderte med. Han ga henne støtte i hennes veivalg videre i livet. «Hvis jeg tillater meg friheten til å leve

et tilbaketrukket liv, så er det fordi det må være slik» skrev hun til ham.

Hun og moren flyttet til den lille industribyen Hyvinkaa. I de 15 årene som de bodde der, reiste hun aldri til Helsinki. Isolasjonen bidro til at Helene Schjerfbeck utviklet sitt modernistiske maleri. Hun studerte samtidskunstnere i datidens kunstmagasiner og var inspirert av Manet, van Gogh og Cézanne. Stadig oftere valgte hun å portrettere kvinner; moren, lokale skolejenter og kvinnelige arbeidere i byen. «Jeg har alltid søkt etter sjelens dybder,» skrev hun, «der man ingen bevissthet har, – der kan man gjøre de største funnene.» Hun eksperimenterte med ulike typer undermaling, skrapte og gned, laget flekker; alt for å søke å fange underbevissthetsen – sin egen og modellens. Bildene fikk mer og mer hennes eget uttrykk. Foredlet og nedstrippet i formen.

Gösta Stenman, som var kunsthandler og journalist, oppdaget Helene Schjerfbeck. Han kjøpte maleriene hennes og solgte dem i kunstbutikken i Helsinki. Hennes første separatutstillingen var i 1917. Senere på 1930-tallet åpnet Stenman et galleri i Stockholm. Der fikk hun sitt gjennombrudd med en retrospektiv utstilling.

Helene Schjerfbeck er spesielt kjent for sine selvportretter. Det første malte hun 22 år gammel. I 50-årene beveger hun seg mer i retning av en abstrakt form, som i *Självporträtt med svart fond* fra 1915. Mest berømt er serien fra 1939 til 1945. Det er portretter ingen kvinne tidligere har malte av seg selv. Her finnes ingen antydning til forfengelighet, bare en intens søken etter innsikt. Formen løser seg opp og maleriene inngir en tidløs følelse – av kontemplasjon

Helene Schjerfbeck 1880. Fragment (1904). Självporträtt (1912).

Helene Schjerfbeck malte rundt førti selvportrett i løpet av sine nesten 84 leveår.

og åndelighet. Den siste trekulltegningen er hennes egen dødsmaske. De siste årene av sitt liv bodde hun i Sverige, først på et sanatorium og deretter Saltsjöbaden utenfor Stockholm hvor hun dør 23. januar 1946, nesten 84 år. Hennes grav ligger på Sandudds gravplass i Helsinki.

Helene Schjerfbecks bilder finnes i dag i Ateneum kunstmuseum, Didrichsens kunstmuseum og Gyllenberg kunstmuseum i Helsinki. Samlingen i Villa Gyllenberg på Granö inneholder 39 bilder og er den største i privat eie. Ane Gyllenberg (1891-1977) var en finsk bankmann og kunstsamler som ble introdusert til Schjerfbecks arbeider gjennom vennen Gösta Stenman. Gyllenberg var opptatt av antroposofi, og det var særlig sjelens uttrykk i portrettene som interesserte ham. Også landskapsmaleriene hennes så han som indre landskap. Han henviste gjerne til Rudolf Steiner som var inspirert av Goethe: «Den som naturen avslører sine hemmeligheter for, føler

en uimotståelig lengsel etter naturens mest verdige tolker – kunsten.» Stiftelsen Gyllenberg støtter i dag forskning innenfor medisin og helse basert på Rudolf Steiner, se: gyllenbergs.fi/stipendier-och-symposier.

I 2020 kom filmen «Helene» om den finske kunstneren og hennes forbindelse med Einar Reuter. Hun opplevde ham som sin sjelevenn – et vennskap som varte livet ut.

KILDER:

www.ateneum.fi/nayttelyarkisto/helene-schjerfbeck-audioguide/?lang=sv
www.gyllenbergs.fi/villa-gyllenberg/konstsamlingen/schjerfbeck-samlingen
www.svenska.yle.fi/artikel/2020/01/17/film-helene-vackert-och-sjalfullt-om-schjerfbeck
www.kunstforum.as/2012/06/helene-schjerfbeck/
www.hbl.fi/artikel/ane-gyllenbergs-sjalvstandiga-val-2

Sissel Jenseth er daglig leder i Dialogos.

JENS BJØRNEBOE - 100 ÅR

9.10.1920 - 9.5.1976

Jens Bjørneboe.
Foto: Gyldendal Norsk Forlag.

AV ELIZABETH
WIRSCHING

Mange er blitt begeistret for en eller flere av Jens Bjørneboes bøker. Selv var jeg ung på 70-tallet og slukte alle hans bøker; for han talte til tidens utfordringer og situasjon. En utrettelig forkjemper for individets frihet, og frihet i åndslivet. På gymnaset hadde vi livlige diskusjoner i

norsktimene, spesielt rundt boken «Jonas». En gang ble det så opphetet at læreren forlot klasserommet; han ble provosert av Bjørneboe og vår begeistring for ham. Boken «Jonas» ble nesten en kultbok.

ANTROPOSOFIEN

Bjørneboe berører mange temaer i bøkene sine; han satte spørsmålstegn ved selve rettsoppgjøret etter krigen, han skrev *Uten en tråd* som ble forbudt pga sitt erotiske innhold, han tok for seg ondskapens historie i trilogien *Bestialitetens historie*. Selv kommenterer han de forskjellige aspektene ved forfatterskapet slik: «Den mest åpenbare motsetningen jeg har skrevet siden jeg debuterte i 1951, har vært spenningen mellom en sterkt innadventt og avgjort metafysisk legning på den ene side – og en like sterkt utadventt, polemisk og dokumentarisk holdning på den annen side. For meg ligger der ingen virkelig motsetning i disse to ytterligheter, og jeg har ikke ønsket å viske motsetningen ut».¹

Bjørneboe var forbundet med antroposofien og

Rudolf Steiner gjennom hele sitt liv, men tok etter hvert avstand fra den mer «organiserte» antroposofi og en tendens til fundamentalisme.

Mye er skrevet om ham, også biografier. Her i «Mennesket» kunne det være fint å la ham komme til orde selv, med noen utdrag som viser hans levende opplevelse av det spirituelle.

FRA «JONAS»

«... det er antagelig den verste forbrytelse (å oppdra til nøkternhet), det betyr at man tar fra dem deres ungdom, man amputerer barndommen i dem. Og der- ved rammer samfunnet seg selv; metoden slår tilbake i og med at det som skulle komme til av nytt ved enhver ny generasjon, det blir silet av, det blir drept i sin begynnelse. Det nye, det eneste virkelig verdifulle, ser aldri dagens lys. Det drives i alle nuværende skoler en kjempemessig, åndelig fosterfordrivelse; de nye årgangers barn blir aldri født. Bare noen få, de aller seigeste, klarer det, de overlever og setter seg selv inn i verden som en slags krøplinger. Det er oss. Det eneste man virkelig burde lære på en skole, kunne samles i ett eneste ord som elevene burde ta med seg: Gå ut og sett hele verden på hodet!»

Fra samtalen mellom jungmannen og lærer Back:

«Back: De skal ha takk fordi de tok Dem av ham. Det var jo De som fant ham i livbåten?»

«Jonas er en fin liten mann.»

«Ja», svarte Back alvorlig. «Selvfølgelig er Jonas en fin kar, ellers ville han jo ikke ha rømt. Det er godt stoff i alle som rømmer. Det er ikke dårlig gjort å dra sånn ut i den store verden når man er åtte år.»

Han så igjen på jungmannen:

«Har De rømt selv noen gang?»

«Bare under krigen. Ja, og så fra skolen, men da

var jeg allerede blitt lektor selv.»

Back lo kort og sa: «Ja, vi er alle sammen flyktninger og displaced persons i verden.»

FRA «HAIENE»²

«Naturligvis, som sjømann og navigator, har jeg meget med havet og med stjernehimmelen å gjøre. Men for meg dreier det seg ikke om en klode som seiler omkring i verdensrommet, og ikke om døde, tomme planeter, bestemt av mekaniske og matematiske lover. For meg holdes planetene, jorden og stjernene på sin plass i verdensrommet av en enorm, samlende, skapende alt opprettholdende åndelig kraft.

Den samme altbærende, åndelige kraft sanser jeg i mitt eget indre, i min innerste bevissthet, i mitt altomfattende, levende åndedrett; i mitt dypeste, halvbevisste jeg.

Det er den samme uendelige, kosmiske, åndelige kraft som lever i Melkeveien og opprettholder den, som også er mitt eget, sentrale selv, – den innerste virkelighet som gjør at jeg er; - det er min og stjernenes eksistens.

I alle mennesker, i de laveste, brutaleste, gemeeste, møter jeg den samme - undertrykte, ubevisste, mishandlede – men allikevel levende ånd. I alle dyr, planter; i vinden, havet, fjellene – overalt er denne kraft tilstede, - fra det minste strå til Melkeveiens utallige stjerner, fra atomenes indre til havets dyp og verdensrommets uendelighet.

Nei, jeg er ikke ensom.

[...]

Og for meg selv er det ikke tanker jeg har gått og grublet ut på akterdekket under stjernehimmelen på rolige vakter, eller tanker jeg har lest meg til på fri-vaktene i lugaren. Det er rett og slett ting jeg har sett. En urokkelig åndserfaring. Slik er verden for meg.

Men tro nå ikke at jeg er en livsfjern drømmer og fantast, som ikke duger for jorden og virkeligheten og hverdagen. Det stemmer ikke: Jeg leser en logaritmetabell eller en nautisk almanakk like oppmerksomt, og jeg utøver mitt jordiske håndverk like troskyldig og pliktbevisst som noen mann som har satt sine føtter på et skutedekk.

Men det finnes mange menn på havet, som tenker sitt.»

POETEN BJØRNEBOE

Bjørneboe var også poet. Mange av diktene hans ble tonesatt og fremført av Jens Bjørneboe mange steder i Norge. Selv satt jeg på første rad da han besøkte Kristiansand på «Down Town» i 1973 og leste dikt akkompagnert av kontrabass og saksofon. Hans mørke, inntrengende stemme «gikk rett inn».

NATTEN (1953)

Natten i natt er hellig.

Noe skal skje.

Det som skal komme fra himlen
er ikke bare sne.

Natten i natt er hellig.

Noen skal dø i natt.

Nysådd og angst og matt
spirer en himmel i isen
der gaten er blank og glatt.

Natten inatt er hellig.

Noen skal fødes i natt.

Vår mørke, kjølige klode
er ikke helt forlatt.

Fra hennes lysende søstre
kommer det noen i natt.

ROSEN (1958)

Blomst av bare klare ensomheter!

Skal ditt beger lindre noens tørst,
må du alltid danne tårner først
før du samler deg om dette ene:

Å bli rose. Du er mer alene
med verket i deg selv enn noen vet.
Å, blomst! Å, rene ensomhet!

NOTER

1 Jens Bjørneboe i forord diktsamlingen: Aske, vind og jord, Gyldendal 1968.

2 Jens Bjørneboe, Haiene : historien om et mannskap og et forlis, Gyldendal 1974.

Elizabeth Wirsching arbeider for Antroposofisk selskap og BINGN utdanningen

Kaj Skagens legebesøk i Paris

UTDRAG FRA KAJ SKAGENS SELVBIOGRAFI «DEN FORSEGLEDE ORDRE», DREYER 2019, SIDE 429

Jeg fikk eksem, som jeg aldri før hadde hatt. En lege lenger ned i gaten så på meg i et minutt og gav meg et batteri med kortisonsalver jeg ikke måtte bruke for lenge, sa han med et tørt smil, for da overvant de ikke bare eksemet, men huden også. Jeg tok ikke denne sjansen, men oppsøkte dr. Ubekannt, en jødisk antroposoflege som holdt til i en villa i Yvelines. Han var en mager og vennlig mann med intense øyne, og kontoret hans var like stort som en stasstue, med en slitt skinnsalong i midten og et medisinsk laboratorium som lignet interiører i Rembrandts Faust-portrett fra 1600-tallet, neddyngnet av kolber, flasker, vekter og uutgrunnelige instrumenter.

Først hang han over meg og studerte irisen og eksemet med et digert forstørrelsesglass og en liten lykt. Så slo han opp i tykke bøker med liten skrift og grunnet over det han leste, før han ringte med en stor klokke. Han satte seg i skinnsalongen overfor meg, og straks kom det en hushjelp med hvitt forkle, bærende på et brett med kaffe. Han skjenket selv i til oss, lente seg tilbake og sa:

«Parlez-moi de votre famille, Deres far og mor.»

Jeg fortalte ham om min bakgrunn, og på oppfordring la jeg frem mitt liv i sin alminnelighet for ham, snakket om mine livsmål, mitt ekteskap og hvorfor jeg var i Frankrike, alt mens han spurte og grov med hvileløs interesse. Med mimikk og geberder illustrerte han spontant sine egne tanker og følelse, gikk

til slutt ut på gulvet og gav seg til å trave frem og tilbake mellom hyllene med bøker, instrumenter og store glass med tørkede urter før han satte seg i stolen igjen, med lukkede øyne, inntil han etter en lang stund så på meg og sa:

«Herr Skagen, De lider av undertrykt sorg! De savner Deres hustru, som De ser for lite, og De lider med barnet, som savner sitt hjem i det høye nord. Men dette må De bære, det går over med tiden! De snur Dem, vinden blåser og De husker ikke lenger hva som plaget Dem. De undergraves imidlertid av en dypere, metafysisk sorg, ja, over den bortkomne ånd. Denne sorgen kan vi ikke ta fra Dem, hvordan skulle det da gå Dem? Salige er de fattige i ånden, det er utlagt, velsignet den intelligens som søker ånden! Dette er livets motor, den må bare være der. Men dens utslag på huden kan vi med litt hell kurere!»

Han flyttet seg nå til et mektig skrivebord litt lenger inn i værelset, hvor han konsulterte flere tykke bokverker mens han uavlatelig noterte på en stor blokk. Til sist skrev han ut resepter på en hudsalve som skulle påsmøres to ganger daglig på hud eksponert for dagslys, et pulver som skulle brukes på mer sensitive områder, og et serum som skulle tas tre ganger daglig i to dråper ad gangen, alt i perioder på tre uker med tre ukers hvile, inntil eksemet var slått ned til det knapt synlige.

«Og så da?» spurte jeg overveldet.

Han slo ut med to lange armer.

«Ja, så må De selvsagt finne den hellige gral! Ellers kan det være at vi må begynne på nytt når

eksemet dukker opp igjen.»

På apoteket i St-Germain-en-Laye laget de til alle disse homøopatiske vidundermidlene, slik de gjør ved franske apoteker, og etter tre uker var eksemet borte. Tre år senere kom det tilbake, og jeg skrev da til Unbekannt, som fikk laget til de samme midlene og sendte dem til meg i posten. Igjen gikk eksemet vekk, og har siden ikke plaget meg. For disse to konsultasjonene på tilsammen minst to klokketimer betalte jeg det samme som for de fem minuttene hos den lokale legen med kortisonet.

Om det var homøopatien, samtalen, forundringen eller tilfeldighetenes makt som kurerte meg, eller om jeg uten å merke det virkelig fant gralen, kan jeg ikke vite. Men jeg har aldri klart å glemme den energiske innlevelsen i et vilt fremmed menneske som denne eksentriske og sympatiske legen presterte, og hans diagnose var riktig. Jeg sørget med barnet over hennes tap av venner og hjem; jeg sørget over det jag og stress som hadde invadert mitt liv; jeg sørget over fraværet av min kjæreste, som jeg syntes jeg så altfor lite, akkurat som legen hadde sagt.

Kaj Skagen under det libanesisk sedertre i Jardin des Plantes, Paris, jan 2020.
Foto: Privat.

KAJ SKAGEN:

Den forseglede ordre opplevd og tenkt 1949-2019

Familiefoto 1951-52. Kaj Skagen på faget til mor. Bildet ble publisert i Dag og Tid i forbindelse med anmeldelse av selvbiografien. Foto: Privat.

BOKANMELDELSE AV FARTEIN HORGAR, LEGEKUNSTEN 3-2019

Kaj Skagens selvbiografi munner ut i nylesning av klassikerne «1984» og «Vidunderlige nye verden», og en halv side før siste punktum settes for denne

mentale kraftanstrengelsen av en bok, summerer han et livs opplevelser og tenkning opp i følgende bedrøvelige erkjennelse: «Vi kommer alltid til å leve under et eller annet totalitært regime som vil tilintetgjøre oss med brutale eller subtile midler».

Gjennom de 500 foregående sider har han kastet lys over de begivenheter i et liv som blir dannende for en person: redslene som kan bringe et menneske inn i livslangt forhold til nevrolektika, eller i forfatterens tilfelle, til et livslangt mistillitsforhold til etablerte sannheter, og heldigvis, de livbøylene som i lykkelige tilfeller manifesterer seg når havet omkring fråder som verst.

Møtet med Bob Dylan midt på sekstitallet var en slik livbøye. Det var «som et plutselig og overaskende møte med et menneske i en ørken jeg trodde var folketom. Han var som en redning. Stemmen, poesien og musikken hans kom som rett ut av meg selv, og

jeg visste med det samme at jeg ikke var den eneste i verden som tenkte, følte og opplevde slik som jeg.»

Videre skildrer Skagen hvordan lesningen av Jens Bjørneboes «Frihetens øyeblikk» i de formative årene ble en døråpner inn til en måte å leve og tenke på, som utfordret nettopp de subtile midlene som det totalitære men usynlige regimet vi lever under, utsetter oss for og bedøver oss med promiskuøs seksualitet i stedet for erotiske erfaringer, som leder til mystisk innsikt. For ikke å snakke om industriell mat som heller enn å ruste kroppen til de påkjenninger et liv

Kaj Skagen: Den forseglede ordre opplevd og tenkt 1949-2019
Vidarforlaget 2019

utsetter den for, forgifter den og gjør oss alle til maskindeler. Eller hallusinatoriske rusopplevelser som Skagens generasjon forvekslet med åndelig innsikt.

Da en eldre antroposof påpekte for den unge gralssøkeren at Bjørneboe hadde sviktet sin livsoppgave og forspilt sitt liv, innvendte Skagen kort at «Bjørneboe var det eneste voksne mennesket i landet vi kunne tåle».

«Den forseglede ordre» viser hvordan Skagen skritt for skritt sleper seg frem til, først å erkjenne sin livsoppgave, dernest å bruke livet på å (forsøke å) gjennomføre den, og som et dramatisk høydepunkt: hvordan han som småbarnsfar involverer og identifiserer seg inntil det symbiotiske med sitt barn.

Den svarte komikken i nettopp disse sidene overgås bare av tragikken den utspilles mot, for den oppgave Kaj Skagen hadde lagt på seg selv gjorde ham til hovedperson i to litterære skandaler i løpet av et lite tiår. Oppgaven? Å stå i en uavbrutt erkjennelsesprosess, (eller med Aristoteles: «Mennesket er ikke seg selv ved fødselen, men blir seg selv i tidens løp. Vi får ikke utlevert vårt vesen idet vi ser dagens lys, men mottar det gradvis gjennom det sosiale liv ...») og erverver vårt vesen).

En tredje oase i Skagens ørken, var Rudolf Steiner. Forholdet til ham, tilnærmingen til hans tenkning

og siden løsrivelsen fra den - går som en ariadnetråd gjennom boken.

«Den forseglede ordre» viser et menneske i evig kamp for innsikt. Samtidig viser den hvor utmattende denne kampen er. I møte med Steiners bok «Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?» må Kaj Skagen ganske anpusten erkjenne: «Selv ønsket jeg ikke å leve i noen oversanselig verden; jeg ville bare klare meg bedre i denne».

På denne tiden, som hjemmenværende husfar, nærmest grensende til myk mann, forduftet hans offentlige personae. Han hadde vært prisbelønnet og omstridt, ja, diskutert og skandalisert. I enkelte perioder omsværmet, i andre, venneløs. Men nå, i ledige (og desperate) stunder reservert for et stadig mer krampaktig arbeid med en roman, var han blitt fange i et familieliv han ikke ville være foruten, og så sitt forfatterskap, og dermed hensikten med seg selv, tørke inn.

Det er fort gjort å tenke at det var en stormannsgal nittenåring som en gang for lenge siden gikk tur en stjernenatt i Vassfaret, og fant sin livsoppgave: «Jeg skal fortelle verden hva jeg opplever», mer er det ikke. Denne nitidige selvransakelsen kaster nemlig ikke bare lys over Skagens eget liv, men langt inn i leserens. Som han i åttitallets skandalebøker holdt dommedag over den samtiden han var henvist til, holder han nå dommedag over seg selv. Men i motsetning til den polemiske gleden han oppviste i «Basarovs barn» (1983) og som fikk norsk litteraturredebatt til å ligne et masseslagsmål, er dette en dempet tekst, ren og ettertenksom, tidvis vakker, alltid full av innsikt. «Den forseglede ordre» er en slik sjelden bok som får leseren til å stille spørsmål ved egne vedtatte sannheter. En bedre anbefaling kan knapt en bok få.

KILDE:

<https://beta.legeforeningen.no/contentassets/f046f18c07f-44f509e39d6dc9ccadeef/legekunsten-nr-3-2019.pdf>

Bare ett liv?

AV ARNE ØGAARD

«Vi har jo bare ett liv», sier mange. Men hvis ikke, hvilke konsekvenser vil det innebære?

Det er få fenomener som er som er så grundig dokumentert som reinkarnasjon, likevel anser bare 3 prosent av Norges befolkning dette som en mulighet. Få kjenner til den amerikanske psykiateren Ian Stevensons forskning. Han skrev flere bøker, og hans hovedverk er *Reincarnation and Biology* fra 1997. I løpet av 50 år registrerte han nær 3000 barn som hadde minner fra tidligere liv.

Stevenson konsentrerte seg om små barns spontane uttalelser. De kunne si: «Da jeg var stor, var jeg en ...», eller: «Du er ikke min mor, for min virkelige mor er ...», eller: «Mitt hus var ikke slik som dette huset.» I noen tilfeller kom disse uttalelsene uregelmessig og sjeldent, og andre ganger regelmessig og ble ofte uttrykt med sterke følelser. I de klareste tilfellene ga barnet svært spesifikke opplysninger, som person- og stedsnavn, personlige relasjoner og familieforhold, nøyaktige detaljer som umulig kunne tilskrives barnefantasier. Det finnes tilfeller hvor barn plutselig begynte å snakke – eller ytre sammenhengende, meningsfulle fraser – på et språk det aldri har lært. I noen tilfeller gjaldt det språk som de heller ikke *kan ha hørt*, f.eks. utødde språk som kun ble behersket av noen få spesialister.

For rundt 1000 av de tilfellene som Stevenson kom over, var det mulig å identifisere et tidligere liv som stemte med barnets beretninger. Der dette ikke lyktes, gjaldt det som regel liv som lå så langt tilbake

at det ikke lenger var mulig å finne dokumentasjon.

Det er utgitt flere bøker som gir detaljerte skildringer av slike barn og deres oppvekst. På norsk finnes Sture Lønnerstrands bok om *Shanti Devi, en fortelling om reinkarnasjon*. Tidlig fortalte denne jenta at hennes mor ikke var hennes mor, og at hun egentlig bodde et annet sted. Hun savnet smykkene sine, de fine klærne og påsto å ha en rik ektemann. Familien mente at hun bare fantaserte, men en lærer tok henne på alvor og startet undersøkelser. Han sporet opp ektemannen, og de ble enige om å sende hans bror som utga seg for å være hennes mann. Shanti Devi kjente ham med en gang igjen som broren. En kommisjon ble nedsatt og Mahatma Gandhi var involvert. Shanti Devi ble utsatt for en rekke prøver, men de klarte aldri å lure henne. Hun husket helt klart sitt tidligere liv hvor hun døde i barsel som ganske ung.

Et annet eksempel er James Lenninger som ble født i USA 10. april 1998. Som toåring hadde han jevnlig mareritt hvor han reiste seg i sprinkelsengen og skrek: «Airplane crash on fire, little man can't get out!» Noe av det første lille James prøvde å tegne, var fly. Etter hvert som tegneferdighetene økte, kunne man se at motivet var fly som slapp bomber og fly i kamp. Men det var ingenting i hans omgivelser som kunne forklare denne interessen. En kveld bøyde faren Bruce seg ned not James og spurte: «Hva skjedde med flyet ditt?» James svarte:

- Det krasjet og brant.
- Hvorfor krasjet det?
- Det ble skutt ned.
- Hvem skjøt det ned?

James rullet med øynene, lik en tenåring som syns voksne er dumme:

– Japanerne!

Foreldrene som var kristne ville ikke uten videre gå inn på tanken om reinkarnasjon. Men de fortsatte å spørre når James snakket om den lille mannen, om hvordan han kunne vite at det var japanerne som skjøt ham ned. Svaret var presist og uhyggelig: – Den store røde solen!

De japanske flyene hadde en rød sol på vingene under den andre verdenskrig.

En dag spurte faren:

– Husker du hva slags fly den lille mannen fløy?

– En *Corsair*, svarte James uten nøling. Det var et kampfly fra 2. verdenskrig.

Men hvordan kunne James kjenne til det? Videre i samtalen forteller James at flyet kom fra en båt som het *Natoma*. *Natoma Bay* var en av US-hangarskipene som kjempet i Stillehavet under den andre verdenskrigen.

Dette er bare noen av de mange fakta lille James fortalte om sitt tidligere liv. Hele historien finner du i boka til Bruce & Andrea Leininger,; *Soul Survivor: The Reincarnation of a World War II Fighter Pilot*. Grand Central Publ. NY2009. Et større utdrag finnes i Trond Skaftnesmos artikkel i *Libra* 2-2013.

MEN HVA SÅ?

Hvis reinkarnasjon er en realitet, kan det innebære at vi blir stilt til ansvar for det vi gjør i dette livet? Ifølge Rudolf Steiner er det å bli gjenfødt aldri en straff, men en vei til videre utvikling. Vi fødes i ulike kulturer og veksler mellom kjønn. Karmaloven, som forbinder den ene inkarnasjonen med den neste, kan innebære at vi får mulighet til å rette opp noen av våre mangler og dårlige handlinger i forrige liv. Dette skjer ved at skjebnen hver dag bringer oss utfordringer som vi kan lære noe av. Møter vi et menneske vi opplever som usympatisk, kan det være en utfordring vi skal mestre på en god måte. Livet blir både mer spennende og mer meningsfullt når det leves med reinkarnasjonstanken i bevisstheten.

Ifølge Rudolf Steiner er penger den største truselen mot det å finne meningen i sitt eget liv. Hvis vi hele tiden er mest opptatt av hva vi kan tjene på våre

For ever. Akryl på lerret, Phillip Nortvedt.

handling, kan vi fort overse de meningsfulle oppgavene. I dag vil også jaget på ytre status og å skulle leve opp til bestemte forbilder forvirre.

Vi kan alle bidra til helheten med våre individuelle bidrag, derfor har *alle* menneskeliv en verdi. Rudolf Steiner har holdt en lang rekke foredrag om reinkarnasjon og karma som er utgitt i bokform, og mange av dem er oversatt til et skandinavisk språk.

FORHOLDET TIL VÅRE DØDE

Å godta reinkarnasjonstanken vil også endre forholdet til våre døde. De blir aldri borte, men befinner seg et annet sted. Mange vil helst ikke tenke på hva som kan skje når dette livet er over. De sier at det vil de jo alltid finne ut, men ifølge Rudolf Steiner er ikke dette så enkelt. Hva vi får ut av oppholdet på den andre siden, vil avhenge av hvor godt forberedt vi er. Det er som med andre reiser, har du satt deg inn i kulturen og stedet du skal til, vil du få mer ut av reisen. Ved å studere antroposofi kan vi forberede oss til det hinsidige. Men vi kan også lese for dem som allerede er kommet over og som kan trenge litt hjelp. Steiner anbefaler å lese en tekst og å gjenta den i sin

egen bevissthet med tanke på den avdøde. Han har også skrevet små meditasjonsvers som kan brukes i denne sammenhengen.

Vi kan støtte de døde ved å huske felles minner og ha takknemmelighet for alt vi fikk oppleve sammen, også de mindre gode opplevelsene. Kanskje var det de siste vi lærte mest av? Opplevelsen av sorg har mange ulike elementer og alle har rett til å leve ut sin egen sorg, men ifølge antroposofien vil det det være av stor hjelp for de på den andre siden om vi arbeider

aktivt for å vende savn til takknemmelighet.

På svensk finnes boken *Om livet efter döden* med et utvalg av Rudolf Steiners tekster.

*

I dag er det mange som snakker om at teknologien på sikt kan gi oss evig liv. Men vi lever faktisk evig, det er bare det at vi skifter kropp en gang iblant, og det er kanskje den beste løsningen.

En levende bok om døden

BOKOMTALE AV ARNE ØGAARD

Enkelte barn kan se mennesker som nylig er døde og begravet. Barna kan se dem i stua eller på barnerommet. Det er viktig å respektere og ikke avvise barnas opplevelser, skriver Iris Paxino i sin bok *Broer*

mellom liv og død. Møter med avdøde.

Iris så selv sin døde bestemor da hun var liten. Det var alltid bestemoren som viste seg for henne, og Iris lurte på hvordan hun kunne nå fram til bestemoren. Å kunne sanse inn i «de dødes verden» ble en livsoppgave for Iris Paxino. Hun studerte psykologi og tok en doktorgrad i «nær-døden-opplevelser». Hun studerte også antroposofi og fant her øvelser som kunne utvikle hennes evner. I antroposofien var det også begreper som hjalp henne til å sette ord på det hun etter hvert erfarte. I dag hjelper hun døende slik at de får en god overgang, og hun hjelper døde som har gått seg vill i den nye tilværelsen.

I boken skildrer hun ulike episoder fra sin praksis, samtidig som hun setter disse hendelsene inn i en

større sammenheng. Ganske systematisk tar hun oss med på den lange reisen, fra når dette livet nærmer seg slutten, gjennom det meste av dødsriket og fram til forberedelsen av en ny fødsel. Dette gjør hun enkelt og levende slik at de fleste vil kunne følge henne i bokens første halvdel. I siste del kan det derimot være en fordel å være noe kjent med Rudolf Steiners fremstillinger og terminologi.

Vi lever i en tid hvor mange tror at døden er en endelig slutt, men når avskjedsstunden nærmer seg er det likevel mange som ser engelen som venter og er klar til å følge dem. Andre opplever at foreldre og slektninger på den andre siden gjør seg klare til å ta dem imot. Er en åpen for slike opplevelser, letter det overgangen. Men det finnes også dem som ikke vil se det som kommer imot, og noen nekter også å innse at de faktisk har forlatt sin kropp. Det er i slike tilfeller at Iris kan hjelpe, og det er ikke alltid like enkelt.

Mange har kanskje hatt en fornemmelse av at de døde er til stede i sin egen begravelse. Men hvis ingen opplever dette eller tenker på det som en mulighet, kan det oppleves ganske ensomt for den døde. Men uansett hva slags forestillinger de fysiske tilstedeværende har, kan bare det å tenne et lys være til stor glede for dem som svever usynlige oppunder taket.

For den døde går ferden videre gjennom ulike faser i dødsriket som alle har sine utfordringer, og det viktigste som kreves er åpenhet. Teosofier og antroposofier kan også få problemer hvis de har for fastlåste forestillinger om hvordan alt skal være.

Å følge Iris Paxinos beskrivelser og eksempler er interessant i seg selv, men de gir også innblikk i hvor viktig det er at vi lever et bevisst liv her på jorda. Alt vi gjør får konsekvenser også i livet mellom død og ny fødsel. Det aller viktigste er å forberede oss til det som venter, og til det er denne boka en god hjelp. Men forfatteren advarer mot å gjøre hennes ord til blind tro. Her som med antroposofien, må vi bevege forestillingene som muligheter.

Et tema som ikke er omtalt så mange andre steder, er det hun kaller besettelser. Det vil si at døde skaper problemer for de levende ved å påvirke dem på ulike

negative måter. Hun skildrer mange forskjellige eksempler, og også det krevende arbeidet med å løse opp i slike negative forbindelser. Bønnen «Fader vår» er et av hennes viktigste hjelpemidler.

Hun skildrer også de gode helperne som kommer imot oss fra den åndelige verden. Den oppstandne Kristus er den viktigst helperen for alle mennesker, uansett hva de trodde her på jorda.

Dette er en bok som alle bør lese som en forbedelse til det som må komme, men også for å forstå mer av det som hender i verden og hvordan vi alle kan bidra med hjelp til dem som strever på den andre siden.

IRIS PAXINO

Broer mellom liv og død. Møter med avdøde.

Boken er oversatt til norsk av Arne Nicolaisen
Antropos Forlag 2020

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Tankens klarhet ved livets slutfase

AV THORBJØRN R. JOHANSEN

Den gamle kvinnen på sykehjemmet har Alzheimer og få timer igjen å leve. Hun snakker ikke lenger, ligger helt urørlig, glir inn og ut av søvnen, gjenkjenner ikke sine nærmeste når de er på besøk, ansiktet er uttrykksløst og tomt. Slik har hun ligget i over et år. Hennes cerebral cortex, hjernebarken og hippocampus – nødvendige for hukommelse, tanker, språk og normal bevissthet – er nærmest visnet bort. Så skjer plutselig noe uventet: Hun ber om en telefon, ringer til datteren sin og takker henne for alt. Deretter ringer hun barnebarna og forteller hvor glad hun er i dem. Hun tar farvel og dør like etterpå.

STORT SETT IGNORERT

Flere lignende tilfeller av tankens klarhet i livets slutfase finnes i den medisinske litteraturen, men de er viet liten oppmerksomhet og stort sett ignorert av moderne vitenskap. Den gjengse oppfatningen blant hjerneforskere og nevrologer er at normal tankevirksomhet ikke kan finne sted når hjernen dør. Bevissthet er et produkt av nevrologiske prosesser i hjernen, og enhver påstand om at bevisstheten eksisterer uavhengig av den, er usann.

Men nå har professor Alexander Batthyany, som underviser i kognitiv vitenskap ved universitetet i Wien, satt i gang en omfattende undersøkelse av fenomenet, den første i sitt slag. Han sender ut detaljerte spørreskjemaer til helsepersonell som arbeider med pasienter med Alzheimer, for det meste sykepleiere og leger. Tilfellet som er beskrevet ovenfor,

er fra hans database. Batthyany's foreløpige resultater, som ble lagt fram på IANDS' (International Association for Near-Death Study) årlige kongress i 2014 i Newport California, indikerer at normal tankevirksomhet kan forekomme selv om hjernen er alvorlig skadet.

UAVHENGIG AV HJERNEN?

Det er kun hos et fåtall denne plutselige klarhet inntrer, mellom 5-10 prosent, og alltid når døden er nær forestående. «Hva er det som skjer i disse øyeblikkene?» spør Batthyany. Det er ingen registrerbare endringer i hjernen. Cerebral cortex utvikler ikke plutselig milliarder av nye nevroner. Kan den moderne vitenskapen ta feil? Eksisterer bevisstheten uavhengig av hjernen? Bruker bevisstheten hjernen som sitt organ? Men hva om bevisstheten til et menneske som er rammet av Alzheimer, er som en solformørkelse, og hvor månen skjuler solen på samme måte som den syke hjernen skjuler bevisstheten? Er det mulig at det bevisste selvet – det følende, tenkende mennesket – er intakt når vi rammes av Alzheimer, men at det hindres i å uttrykke seg på normalt vis fordi det er sperret inne i en syk hjerne?

I sin bok *When did you ever become less by dying* (2016) sier Stafford Betty, professor i religionsvitenskap: «I de første stadier av sykdommen er pasienter med Alzheimer ofte smertefullt klar over at de ikke kan formulere tankene sine. Det er som å forsøke å meddele et budskap på en datamaskin når den har virus. Det er ikke noe galt med deg, brukeren av maskinen, men budskapet ditt

kommer ut forvrengt og usammenhengende fordi du bruker et instrument som ikke fungerer. Men når døden nærmer seg, blir situasjonen endret. Du begynner å skrelle bort den syke hjernen, og plutselig er du i stand til å huske og kommunisere normalt.»

Batthyany antyder et grunnleggende skille mellom «hjernen som dør» og «brukeren av hjernen» som kanskje ikke gjør det. Han skriver: «Det trengs flere studier, og det er for tidlig å trekke noen andre konklusjoner enn at fenomenet eksisterer, om enn sjeldent, og at det er et stort mysterium som må studeres i større detalj.»

GJELDER FLERE MENTALE SYKDOMMER

Den som har studert emnet mest grundig er den tyske biologen Michael Nahm. Det var for øvrig han som oppfant betegnelsen «tankens klarhet ved livets slutfase» eller «Terminal Lucidity» (TL). Dette er et såpass nytt felt at foreløpig har ingen skrevet en bok som utelukkende handler om fenomenet. Nahm sier at TL ofte kommer som en total overraskelse på leger, pleiere og pårørende. Derfor mister de muligheten til å være forberedt og gi den døende den pleie og oppmerksomhet de ville hatt stort utbytte av i livets slutfase.

Nahm har i flere artikler vist at TL ikke bare er begrenset til mennesker rammet av Alzheimer, men inntreffer også hos mennesker med andre typer mentale sykdommer. Og han har skrevet en glimrende historisk oversikt over fenomenet som viser at flere av antikkens leger og lærde, som Hippokrates, Galen, Plutark, Cicero og den muslimske filosofen og medisineren Avicenna, observerte at symptomene på mentale forstyrrelser ble redusert når døden nærmet seg. Alle mente de at sjelen forble intakt når hjernen ble fysisk eller mentalt skadet. Derfor trodde de at sjelen overlevde døden og gjenvant sitt fulle potensial når den var frigjort fra materielle hindringer. Nahm nevner også at legen Benjamin Rush fra 1700-tallet, «den amerikanske psykiatriens far», kjente til fenomenet.

FØDT TILBAKESTÅENDE

En av de mest fascinerende tilfellene i Nahms over-

sikt er historien om tyske Anna Katharina Ehme som døde i 1922 og som levde store deler av livet på asyl. Hun var født tilbakestående, hadde aldri lært å snakke, stirret i lange perioder tomt fremfor seg, deretter timevis med uro uten pause. Hun slukte maten, griset med avføring dag og natt og ytret dyrelignende lyder. Aldri reagerte hun på sine omgivelser. En alvorlig hjernehinnebetennelse hadde ødelagt vevet i hjernebarken. Likevel begynte hun like før hun døde å synge sanger, spesielt sang hun gjentatte ganger: «Hvor finner sjelen sitt hjem, sin fred? Fred, fred, himmelsk fred». En halvtime sang hun. Det før så plagede og forstyrrede ansiktet ble forvandlet og forkåret. Deretter sovnet hun stille inn. «Det var ingen tidligere ervervet egenskap som vendte tilbake», kommenterer Nahm, «men heller tilsynkomsten av en kvalitativ ny kroppslig ferdighet, nemlig tale. Etter hva jeg vet kan ingen materialistisk teori om psykologi eller

Steinerhøyskolen er stolte av å være en ledende utdanningsinstitusjon innenfor steinerpedagogikk i verdenssammenheng og et viktig tilskudd til utdannings-Norge. Høyskolen utdanningstilbud er:

BACHELOR

Barnehagelærerutdanning
Lærerutdanning
Sosialpedagogikk

Studietilbud for etter- og videreutdanning

MASTER

Master in education
Fem-årig grunnskolelærerutdanning
for trinn 1-7 med steinerpedagogikk

fysiologi overbevisende forklare et slikt tilfelle. Hjernefysiologi er av mindre betydning.»

DYPT OVERRASKET

I et intervju med Alex Tsakiris på nettstedet Skeptico forteller Nahm om en kvinne med langt fremskreden Alzheimer som hadde ligget urørlig og taus i lang tid uten å reagere verken på omgivelser eller stimuli. Plutselig setter hun seg opp, ser med krystallklart blick på sønnen sin som sitter ved sengen hennes og fremfører et vakkert dikt høyt og tydelig. Så faller hun tilbake i sengen. «Det finnes mange slike tilfeller,» sier Nahm i intervjuet. «Familie og helsearbeidere blir dypt overrasket, nærmest sjokkert, fordi pasienter som ikke hadde gjenkjent dem på flere år, snakker gjenkjennende til dem. Plutselig synes det som om de har tilgang til hukommelsen sin. De snakker om livet sitt, om problemer med familien eller kirken, frykten for døden. Og så sovner de inn kort tid etterpå når alle tror pasienten er på bedringens vei. Men tvert imot. Pasienten er i ferd med å dø. Og mange helsearbeidere bekrefter at de kjenner til fenomenet. Når en pasient som har vært fraværende i lang tid plutselig blir klar, skjønner de at døden er nær forestående.» (Hele intervjuet fra 2015 ligger på YouTube).

SJELEN I ET ANFALL AV FRIHET?

Stafford Betty skriver i sin bok om en av de underligste og mest uventede oppdagelser de siste årene som er beslektet med de mange tilfellene av Terminal Lucidity. Det dreier seg om den plutselige aktivitet som oppstår i hjernen til døende pasienter som har fått koblet fra livsforlengende maskiner. Minutter etter at maskinen er koblet fra og når hjertet slutter å slå og blodtrykket synker til null (hjerrestans), «steg BIS-tallet brått (som indikerer hjerneaktivitet) til rundt 80 i alle de tre (håpløst hjerneskadde tilfellene) og ble der imellom 30 til 90 sekunder. Tallet vendte så like brått tilbake til null», ifølge legene Stuart Hameroff og Deepak Chopra.

«Hva forårsaket denne plutselige hjerneaktiviteten når hjertet var dødt og ikke fungerte lenger», spør

Betty. «Hameroff og Chopra spekulerer på om det kan ha sammenheng med sjelen som forlater kroppen i et kort, heftig anfall av frihet.» Kan det være slik at disse «30 til 90 sekunders bølger av hjerneaktivitet er ledsaget av bevissthet? Det ville ikke overraske meg, men vi kan aldri vite for de døde kommer ikke tilbake for å fortelle oss.»

INGEN SKYGGE UTEN LYS

I sin forskning siterer Batthyany Spinoza: «Du kan ha lys uten skygge, men du kan ikke ha skygge uten lys.» Klarhet, tankens normale tilstand, er lyset. Demens og forvirring er skyggene.

Betty bruker analogien om hvordan solen lyser gjennom et prisme. Hvitt lys strømmer inn på den ene siden og kommer ut på den andre siden brutt opp i regnbuens farger – en prosess kjent som refraksjon. Hjernene er som prismene som bryter opp selvets lys. Selvets rene bevissthet er brutt opp i hverdagens myriader av erfaringer. Så lenge prismet forblir intakt, blir det hvite lyset brutt opp på normalt vis, akkurat som en frisk hjerne samarbeider med selvet i dannelsen av normale bevisste tilstander. Prismet er ikke identisk med lyset, i likhet med selvet og bevisstheten som ikke er identisk med hjernen. Likevel samarbeider de i fullkommen harmoni, prismet gjør refraksjon mulig.

Selvet er avhengig av hjernen – en frisk hjerne – for å fungere normalt så lenge den er låst i samhandling med hjernen. Knus et prisme og se hva som skjer. Det blir ingen refraksjon. Skad en hjerne og selvet kan ikke tenke klart og sammenhengende, om det i det hele tatt kan tenke. Men slutter lyset å skinne fordi prismet er knust? Nei. Det har bare sluttet å skinne gjennom prismet. Men lyset fortsetter å skinne, men ikke gjennom en fysisk hjerne. Lyset skinner et annet sted. Og det som skinner, er hvem vi er. Vår sanne natur.

Thorbjørn R. Johansen er bosatt i Tønsberg. Artikkelene ble først skrevet til Vårt land, og den er i sin helhet trykket i Cogito 1-2020. Her en noe forkortet versjon.

Mer strålende enn solen

TEKST OG OVER-
SETTELSE: ELIZABETH
WIRSCHING

Meditasjonsvers. Innledning og utdrag av en tekst av Rudolf Steiner.

Mer strålende enn solen
renere enn sneen
finere enn eteren
er *selvet*
ånden i mitt hjerte.
Dette selvet er jeg.
Jeg er dette *selvet*.

Rudolf Steiner har gitt utallige meditasjonsvers. Ofte gitt til enkeltpersoner, eller i foredrag, i Mysteriesdramaene, Klassetimen og til yrkesgrupper. Han gir som regel ingen oppskrift på hvordan de skal gjennomføres. Dermed overlates det til den enkelte å finne sin egen vei og tilnærming. Et unntak er «Rosenkorsmeditasjonen» som finnes i boken *Vitenskapen om det skjulte*.¹ Den meditasjonen blir viet stor oppmerksomhet og beskrives skritt for skritt. Man får konkret hjelp i gjennomføringen av meditasjonen. Også i de esoteriske timene han holdt, finnes det dyptgående beskrivelser av noen medita-

Solen malt av Edvard Munch 1916, Universitetets Aula. Foto: Tore Sætre.

tasjonsvers, som for eksempel «Mer strålende enn solen».² (Esoterisk time holdt i Berlin 24.10.1905, GA 245. Se utdrag siste del av denne artikkelen).

STEMNING, FORSTÅELSE, BILDEDANNELSE

Er det noe karakteristisk ved antroposofisk meditasjon? Et forhold som Rudolf Steiner alltid legger vekt på, er *stemningen*. Vi oppfordres til å bygge opp en

.....
1 Vitenskapen om det skjulte. GA 13. Kapitlet: erkjennelse av de høyere verdener. Fra side 197

.....
2 Anweisungen für eine esoterische Schulung. GA 245. Esoterisk time holdt i Berlin 24.10.1905.

indre stemning av ærbødighet, høytidelighet, og å la hverdagens inntrykk ta en pause. Å sjalte ut sanse-inntrykk og skape et indre rom av ro og stillhet, kan være krevende nok. Klarer man det, har man oppnådd noe svært viktig; å komme i kontakt med ens *selv* på en intens og spirituell måte. Dernest å fylle dette rommet med en stemning av ærbødighet, som gir rommet substans og liv. Kanskje man kunne sammenligne det med å gi rommet varme og lys. Som en forøvelse for ærefrykt kan en prøve å fremkalle situasjoner i livet som innbød til ærbødighet: En soloppgang, en solnedgang, overfor et menneske, en naturopplevelse etc. Dette er også en viktig øvelse i å *fremkalle følelser i en selv*, som kommer godt med i den spirituelle utviklingen.

Når man står overfor et nytt vers er det viktig å søke å forstå innholdet, samtidig som det ikke må bli fastlåst. Det er nok en verdifull erfaring hvordan innholdet i slike meditasjonsvers stadig kan fordypes. Kanskje vender man tilbake etter noe tid og oppdager nye sider; dermed får man nye innsikter. Innholdet har utviklet seg fordi jeg har utviklet meg.

Klarer jeg å se for meg bildene i sin enkelthet, dveler i det enkelte bildet? La det være der uten å forklare eller assosiere videre? La meg gjennomstrømmes av bildene, ett for ett uten å la forstanden/ forklaringene forstyrre: Bli ett med dem. Deretter rette fokuset fra bilde til bilde; slippe det ene bildet før det neste får rom i sjelen. Når fokus skifter, må man forankre seg på nytt.

Antroposofisk meditasjonen gir oss en mulighet til å styrke *selvet* i oss: Et styrket selv er viktig for hvordan vi takler hverdagens gleder og sorger, hvordan vi opptrer overfor våre medmennesker og hvordan vi forholder oss til det som skjer i verden. En meditasjonspraksis bidrar til våkenhet og ansvarsfølelse. En antroposofisk meditasjonsvei er ikke en flukt fra virkeligheten. Den kan derimot føre til en forsterket og dypere opplevelse av virkeligheten og den tiden vi lever i.

Rudolf Steiner: «Verset hever oss hver morgen til vårt høyere selv. Slike vers er ikke vilkårlig utarbeidet av en personlighet, men er hentet ut fra den åndelige verden selv. Derfor inneholder de mye mer enn

man vanligvis tror. Man tenker riktig over dem når man forutsetter at man ikke helt kan forklare dem, men at man finner ut mer og får stadig mer tilgang etter hvert som man fordyper dem. Derfor kan det utfra den esoteriske skolen kun gis enkelte henvisninger til hvordan man kan søke innholdet.»

MER STRÅLENDE ENN SOLEN

Mennesket ser gjenstandene rundt seg kun når de er opplyst av sollyset. Hvis det ikke var noe lys, ville ikke gjenstandene være synlige. Men gjennom dette ytre lyset, blir kun de fysiske tingene i verden synlige. Et lys som er «mer strålende enn solen», må lyse for mennesket når det vil skue de sjelelige og åndelige vesener og ting. Dette lyset kommer ikke fra noen ytre sol, det utgår fra en lyskilde som vi selv tenner når vi i vårt indre oppsøker det høyere, evige *selvet*. Dette høyere *selv* har en annen opprinnelse enn det lavere *selvet*. Det sistnevnte fornemmes av den daglige omgivelsen. Men det som finnes i de daglige omgivelsene har engang oppstått og vil en dag forgå. Hva vi opplever her, har i seg selv kun en forgjengelig karakter. Vårt forgjengelige (lavere) *selv* er bygd opp av slike fornemmelser og tanker om våre omgivelser. Alle ting som blir synlige gjennom sollyset har en gang ikke vært til, og vil i fremtiden ikke være til. Også solen har engang oppstått og vil forgå.

Men *sjelen* er nettopp til for å erkjenne det evige i tingene. Når engang jorden ikke lenger er til, vil de sjelene være der, de som har bebodd jorden. Og det disse sjelene har opplevd på jorden, vil de ta med seg som erindring til et annet sted. Det er som når vi har gjort noe godt overfor et annet menneske. Handlingen forgår. Men det som handlingen har plantet i min sjel, det forblir. Og det kjærlighetens bånd som er oppstått mellom dem, vil heller ikke forgå. Slik lever «noe» i oss som er sammenvevd med en guddommelig kraft som igjen forbinder seg til en evig verdensvev. Dette «noe» er vårt høyere *selv*. Og *dette* er «mer strålende enn solen».

RENERE ENN SNEEN

I seg selv er hver ting ren. Urent kan det kun bli når det forbinder seg med noe som det i utgangspunkt-

et ikke er forbundet med. Vannet i seg selv er rent. Men også det som er urent i vannet ville fortsatt vært rent, dersom det hadde forblitt for seg selv og ikke urettmessig hadde forbundet seg med vannet. Når så vannet forvandler seg til en snekrystall, da skiller det ut det som ikke rettmessig tilhører vannet. Slik blir menneskesjelen ren når den klarer å skille ut det som med urette er blitt forbundet med den. Sjelen tilhører det guddommelige, det uforgjengelige. Enhver tanke på noe guddommelig, på noe vakkert, hører til sjelens indre form. Og når den besinner seg på slike idealer, slike tanker, da renses den seg selv, slik vannet renses seg selv når den blir til en snekrystall. Og siden det åndelige er renere enn alt stoff, så er «det høyere Selv», det vil si sjelen som lever i høydene, «renere enn sne».

FINERE ENN ETEREN

Eteren er det fineste stoffet. Men alt stofflig er fremdeles tett i forhold til sjelen. Ikke *det fortettede*, men *det fine*, er det permanente, evige. Stenen som man tenker på som stoff, vil forgå som stoff. Men tanken på *stenen*, som lever i sjelen, forblir. Gud har tenkt disse tankene. Og utav disse tankene har han skapt den fortettede stenen. Slik som is er fortettet vann, slik er stenen en fortettet Guds tanke. Alle ting er slike Gudsfortettede tanker. «Det høyere Selv» løser opp alle slike tanker, og i *det* lever da de guddommelige tanker. Og når sjelen blir vevet av slike Gudstanke, da er den «finere enn eteren».

ÅNDEN I MITT HJERTE

Først når det er forstått med hjertet, har et menneske forstått noe. Forstand og fornuft er kun formidlere av hjertets forståelse. Gjennom forstand og fornuft trenger man gjennom til Gudstankene. Og når man så har en slik tanke, ja, da må man lære å elske den. Mennesket lærer etter hvert å elske *alle* ting. Det betyr ikke at man skal møte alt uten dømmekraft...

Jeg må overalt søke etter *hvordan* jeg kan elske. Gud er i alle ting, og jeg må først søke etter dette iboende guddommelige. Ikke den ytre siden ved et vesen eller en ting skal jeg elske; det kan ofte være av bedragerisk karakter. Da ville jeg elske en feiltagelse.

Bak enhver illusjon er sannheten, og den kan man alltid elske. Og søker sjelen etter sannhetens kjærlighet i alle vesener, da lever «ånden i hjertet». En slik kjærlighet er den kledning sjelen alltid skulle bære. Da vever den selv det guddommelige inn i alle ting.

Når sjelen forbinder seg med den evige sannhet, lever den selv i det evige. Og når sjelen lever i det evige da har de høyere vesener tilgang til den og kan senke sine egne krefter ned i den.

Det kommer ikke an på at man mediterer mange setninger, men at man igjen og igjen lar noe leve i ro i sjelen. I selve meditasjonen skal man ikke spekulere, men rolig la meditasjonssetningene virke på en. Men *bortsett fra* meditasjon i frie øyeblikk i løpet av dagen, bør du igjen og igjen vende tilbake til innholdet i meditasjonssetningene. Og se hvilke betraktninger du kan få ut av dem. Da blir de til en levende kraft som synker inn i sjelen og gjør den sterk og kraftig.

Meld deg inn i Biodynamisk Forening og støtt oss i arbeidet vårt! OMSORG for jorden, plantene, dyrene og menneskene: Et helhetsbilde. Tre nummer av HERBA i året.

biodynamisk@biodynamisk.no
www.biodynamisk.no

Mikael er der når vi våkner

AV KRISTINE HØILAND

Eventyret og sangen om Tornerose som sov i hundre år kjenner de fleste av oss godt. Tornerose var det vakreste og klokkeste barn, velsignet med nådegaver fra de 12 gode feene i kongens og dronningens rike, men også med en truende spådom gitt av den 13. feen, som ikke var invitert til barnets fest, men som kom likevel, ubedt og bortvalgt. De gode feene kunne ikke hindre spådommen i å bli uttalt, men kunne mildne dens virkning. Og slik ble Tornerose spådd å dø, men døden ble mildnet til 100 års søvn. Og så gikk det som det måtte. Til tross for alle forsøk på å fjerne samtlige farer i riket, falt hun og hele slottet til slutt i dyp søvn. Tornehekken vokste kjempehøy, skjulte alt, og tok livet av alle kongssønnene som prøvde å trenge seg igjennom før de hundre årene var gått.

Det gamle folkeeventyret har på mange vis fått ny aktualitet dette året. Det er som om vi har sovet oss gjennom mange ti-år med utvikling og latt tornehekken vokse seg stor og dominerende. Verdenshendelser som klimautfordringer, menneskelig sult og nød, og folkegruppers fortvilelse har prøvd å trenge seg igjennom, men uten at større sam-

Erkeengel Mikael. Ikon fra 1200-tallet, St. Catherine klosteret, Sinai.

funnsmessige endringer har skjedd. Ennå vet vi ikke om koronakrisen kommer som et signal på at de 100 årene er omme, og at vi endelig våkner av Tornerose-søvnen. Først langsomt gjennom de kommende år vil vi se om det blir konkrete endringer i vår måte å se og forvalte verden på.

Slår Tornerose av idag opp øynene, vil hun se rett inn i øynene til erkeengelen Mikael. Hans navn betyr «hvem er som Gud?», og er den eneste erkeengelen med et spørsmål i sitt navns betydning. Også han må håndtere onde feer som ikler seg dragedrakt og som enda tidligere var kledd i slangens hylster, den gang menneskene levde i paradiset. Mikael har hovedansvaret for at disse kreftene ikke lenger lever i himmelen, hvor de «klagde foran Guds trone dag og natt», som det står i Bibelen. Han kastet dem til jorden, og himmelens engler jublet av glede, men ve jorden, står det. Det er vi jordboere som nå har fått stafettpinnen. Mikael delte ikke englenes jubel over å være kvitt plageåndene, men fulgte med ned til jorden for også der å være den som går foran og bereder veien for Kristus.

Hvorfor kastet ikke Mikael dem ned på Mars eller Venus, eller et annet ledig sted i verdensrommet? Fordi der ville de ha virket indirekte på oss, og dermed vært vanskeligere å håndtere. Nå står de oss meget nær. De er en del av oss selv, og gir dermed mulig til å forstå og bearbeide. På mange måter er de øyeåpnere. De er krefter som vil det onde, men bevirker det gode fordi de stiller det heslige, falske og urettferdige rundt oss og i oss selv, tydelig fram for oss, noe som gjør at vi kan og må ta stilling.

Johannes Åpenbaring, den siste boka i Bibelen, er en beskrivelse av verdensutviklingen i fortid, nåtid og framtid. Johannes fikk sin åpenbaring på øya Patmos, som han ble sendt til etter den romerske herskermaktens gjentatte, mislykkede forsøk på å ta livet hans. Han skrev ned det han så og hørte, og gjennom hele fortellingen er det erkeengelen Mikael som veileder ham og som også er aktivt handlende. Det sies at

Martin Luther fant dette skriftet så vanskelig og uforståelig at han vurderte å ta det ut av vår protestantiske Bibel, men noe fikk ham fra det. Kanskje ante han at meningen med disse skildringene var skjult for ham, men at de langsomt skulle bli forståelige for menneskene. Vi bør lese Johannes Åpenbaring jevnlig gjennom livet, for nå åpner skriftet seg. Det beskrives så fint. Johannes møter Mikael, som stiller seg med en fot på havet og en fot på landjorden, et symbol på at broen mellom den åndelige verden (havet) og menneskene (på jorden) nå er åpen. Mikael gir Johannes en bokrull, som han spiser. Johannes tar imot og fordøyer sitt åndelige potensiale, sitt jeg. Han overtar ansvaret for sitt videre liv. Dette er betingelsen for den videre åndelige og jordiske utvikling, som Johannes da fortsetter å beskrive i sin åpenbaring. Legenden forteller at Johannes ble 100 år før han døde og ble gravlagt ved siden av alteret i den kirken han var prest i. Der hadde han sittet, hver søndag, og de siste år kun sagt den setningen til de frammøtte som oppsummerte hele Kristi virke på jorden: «Barn, elsk hverandre.»

På mange vis har vi også spist av denne bokrullen nå. Og bærer ansvar som tilsvarer dette. Arnulf Øverland skrev diktet «Du må ikke sove» som et oppvåkingsrop til menneskene. Han våknet som av en drøm og skjønnet at nå er det ikke lenger mulig å gå sovende gjennom tiden. Vi må se og «ikke tåle så inderlig vel, den urett som ikke rammer oss selv». Det var hans møte med bokrullen og Mikaelblikket.

Johannes døde etter 100 år. Tornerose våknet etter 100 år. Hun giftet seg med den som sto foran henne da hun slo øynene opp. Et barn sovnet, en voksen sjel våknet og kunne omsette Johannes sin oppfordring om å elske hverandre til en aktiv kjærlighetshandling. Og svaret på spørsmålet som følger Mikael sitt navn, finnes i de menneskers sjeler som møter hans blikk.

Kristine Høiland er prest i Kristensamfunnet, Mikaelkirken i Oslo.

Noen tanker om koronapandemien

Social Distance utekafé på Solborg. Ifølge koronavirusiltakene var det ikke lov å blande folk, men vi kunne møtes når vi holdt avstand. Hvert hus sitt bord.

Foto: Anuj Kumar.

nærmere, alt ble roligere rundt oss! Mindre stress, mer ro!

Vi sto og står fremdeles last og brast med hverandre! Men urettferdig ville det dog være, om,

AV NINA MARIA BRUN

I og utenfor institusjoner og isolat over hele verden.

Hva gjør man? Og hvordan reagerer man på at plutselig over natten stenger hele verden ned? Den Store Verdens – lock – down?

Her på Solborg stengte vi fort: Vi fikk ikke besøke nabohusene selv innenfor husenes fire vegger. Ingen konsert eller aktiviteter i Olavsalen. Men visst har vi vært sammen. Vi har eurytmisert hver dag kl. 13.00.

En gang, i begynnelsen av april, da sto vi sto ute og eurytmiserte, da, plutselig som ut av det blå, kom en tett snøvegg fra vest, midt iblant oss, og for videre østover mot Bjerneboe hus! Det var en stor opplevelse for oss! Et stort naturens under her hjemme! Å få oppleve det helt store i de nære ting rett utenfor stuedøren.

For oss her på Solborg kom vi hverandre mentalt

la oss si i oktober, hvis vi her på Solborg fremdeles ikke kan ha venner og slektninger innendørs, mens andre drar skruppelløst til Skopelos! For det sliter også på, at vi selv her, trygt innenfor Solborgs grenser ikke kan være under samme tak, for eksempel på en konsert, et verksted, annet enn med dem vi bor sammen med!

I vår familie har 60-årsdager, brylluper, konfirmasjoner bare gått føyka, så det er blandede følelser av glede, jubel, fred, fryd, smerte, frustrasjon og sorg som har preget disse strenge Korona-pandemitider i og utenfor Solborg, Norge og Europa! Hvordan kan vi vite forskjellen på hvor vi kan lette på tøylene, og når vi atter må stramme inn? Frykte for tilbakefall og oppblomstring?

Så et helsebringende takkens ord, salutogenese, til alle dem som har stått på hele tiden, blant annet på apoteker og sykehus og i matvarebutikker! Alle

de store heltene som har berget liv, enten det nå er i Hønefoss, Morialeiren i Hellas – der hellenere daglig mottar blødende og døende mennesker og foreldreløse barn fra Syria inn i Morialeiren, samt alle arenaer over hele Europa og verden!

Guds herlighet og takk for deres Mikaelsmot og blodslit! Og gratulerer!

Nina Marie Brun bor på Solborg og er med i redaksjonen av Solborgavisen og skriver i LandsByLiv.

Fuglekasser på Solborg

AV ANUJ KUMAR

Koronavirustiltakene lot oss ikke organisere fellesaktiviteter i påsketiden. Men medarbeider Piet kom på denne idéen å gi alle husene materialer for å lage fuglekasser. Slik kunne landsbyboere og medarbeidere gjøre noe sammen. Alle husene på Solborg mottok fuglekassematerialene før påske.

En ettermiddag i den stille uken samlet hele Moe hus seg for å bygge fuglekasse. Etterpå malte vi kassen, og Jake fra byggegruppen hjalp oss med å henge den opp i et tre bak huset.

Da kassen var hengt opp, kom først en dompap og så en kjøttmeis for å sjekke om den passet. Men ingen av dem tenkte å leie den for sin familie! Etter noen dager kom en linerle og tok fuglekassen i bruk for å bygge rede.

Dette var en veldig fin idé. Det var fint å se at fugler aksepterer noe som er laget av mennesker

med kjærlighet. Det hjalp også beboerne i Moe hus å gjøre et felles meningsfylt arbeid i den vanskelige tiden med koronaviruset.

Anuj Kumar bor på Solborg og er med i redaksjonen av Solborgavisen og skriver i LandsByLiv.

Korona-spørsmålene

Solens Corona i taket i Domkirken, Oslo. Hugo Lous Mohr. Foto: Bård Humberst Norge.Sandalsand.net

AV ARNE ØGAARD

Denne våren har rystet Norge. Ikke fordi så mange her ble syke og døde, men fordi svakhetene ved vårt samfunn ble så åpenbare. En regjering som drives av frykt kan lett true rettssikkerheten.

Frykten for at mange skulle dø og for at sykehusene skulle bli overbelastet, var fullt forståelig. Men innså politikerne konsekvensene av de mange tiltakene som de satte i gang? Ble de beruset av makten de plutselig fikk, og var de mer opptatt av å gjennomføre strenge tiltak enn av hva som var fornuftig? På mange områder gikk de lenger enn anbefalingene fra Folkehelseinstituttet. Til tross for at de

har strødd oljemilliarder ut over næringslivet, har vi ingen oversikt over antall konkurser og arbeidsløse. Vi vet ikke hvor mange psykiske skader vi har påført ungdom som ikke klarte isolasjon i hjemmeskole. Eldre mennesker har mistet både nødvendig trening og sosial kontakt. Det har vært stille om de ellers så høye selvmordstallene. Det vil antagelig ta flere år å få kartlagt de mange konsekvensene av myndighetenes håndtering.

Den sterke overstyringen svekket opplevelsen av å leve i et demokrati. Mange av de strenge tiltakene virket total meningsløse når de ikke ble differensiert. Hvorfor stenge skoler på små avsidesliggende steder uten tegn til koronasmitte? Hvorfor forby friske folk å reise på hytter langt fra annen bebyggelse? Dette bare for å nevne noen av spørsmålene.

MÅ VI FRYKTE DØDEN?

Det er selvsagt viktig å gjøre hva man kan for å berge liv. Men det er ikke sikkert at vi behøver å frykte døden. Like viktig er at de døende får støtte av familie og venner i sine siste dager og at mange følger dem i begravelsen. Det som ble tydelig under koronakrisen, er at vi lever i et samfunn uten noen felles innsikt i hva døden innebærer, og dermed kan frykten for døden få alt for stor makt. I en slik situasjon er det heller ikke rom for spørsmålet om hvordan det å gjennomgå en sykdom kan virke styrkende for individet.

Et annet sentralt spørsmål har vært hvordan denne pandemien har startet? Det eneste sikre svaret er at vi ikke vet. Mange antar at den startet i en by i Kina og

at det dreier seg om et virus som er overført fra flaggermus eller skjelldyr, men vi vet ikke noe om når og eventuelt hvordan det skjedde. Likevel kalles dette den vitenskapelige forklaringen. Andre hevder at viruset er menneskeskapt og kommer fra et forsøkslaboratorium i det samme området. Det siste kalles konspirasjonsteori og blir avvist bryskt til tross for at det også her finnes gode argumenter. Bak debatten kan en merke både dogmatiske holdninger og sterke økonomiske interesser. Dermed forhindres et fritt åndsliv og dialog med en nyansert og utforskende utveksling av erfaringer, observasjoner og ideer.

Et viktig spørsmål er hva som kan kalles vitenskap. Et eksempel til ettertanke er annonsen fra organisasjonen Folkets strålevern som kom midt under korona-nedstegningen. Mange ble provosert over utsagn om at elektromagnetisk stråling kan virke skadelig og kalte strålevernets utsagn for uvitenskapelig. Dette viser at mange ikke forstår hva naturvitenskap er. Denne vitenskapen gir nemlig få endelige svar, men omfatter et stort antall forsøk som ofte har høyst ulike resultater. Sammen sier disse resultatene noe om vår komplekse virkelighet. Ragna Heffermehl i Norge Miljøvernforbund, har gjennomgått et stort antall studier som viser stråleskader. Hun får sterk støtte fra alle som selv opplever strålingens uheldige virkninger, mens de som ikke opplever slike virkninger og som har personlige eller økonomiske fordeler av et raskere mobilnett, henviser til andre undersøkelser. Du kan alltid finne en undersøkelse som støtter dine argumenter, men sannheten er kompleks.

Når det gjelder opprinnelsen til Covid-19 viruset finnes det ingen vitenskapelige undersøkelser, men vi stilles overfor mer eller mindre godt begrunnede teorier.

ØKONOMISK KRISE

Under korona-nedstengingen ble det åpenbart at svært mange av de private foretakene i Norge som selger en vare eller tjeneste, har høy gjeld og liten egenkapital. De er også avhengige av en høy og kontinuerlig omsetning, men en slik form for økonomi er svært sårbar for svingninger og uforutsette hendelser.

Det manglet ikke mat her i landet, men mange fikk ikke tilgang fordi de manglet penger. De ble dermed henvist til Kirkens bymisjon, Frelsesarméen og andre som delte ut gratis. Min frisør som nylig overtok sin brors praksis, henvendte seg til NAV om støtte, men fikk beskjed om at han først måtte selge huset og bilen. Heldigvis ble han reddet av en velvillig gårdeier. Slike eksempler har gjort at mange har etterlyst en helt ny form for økonomi. Professor Kalle Moene er en av flere som har påpekt at borgerlønn/grunninntekt kan være et viktig ledd i en slik økonomi.

Dagens økonomi er basert på at vi forbruker for at andre skal få arbeid, men det høye forbruket overbelastet den økologiske balansen slik at vi er i ferd med å ødelegge vårt eget livsgrunnlag. Vi ser også at den økonomiske makten samles på stadig færre hender.

Vi trenger derfor en økonomi med et større skille mellom lønn og arbeid. En økonomi hvor arbeid er rettet mot å løse meningsfulle oppgaver og ikke primært mot det å tjene penger. Grunnleggende behov bør det derimot være en menneskerett å få dekket. Å utvikle en slik økonomi er minst like viktig som å bekjempe nye pandemier.

Rudolf Steiner påpekte at brorskap må være det grunnleggende prinsippet i økonomien, mens likhet er det grunnleggende i rettslivet. Frihet må gjelde over alt hvor det utveksles ideer og hvor menneskers evner utvikles. Rudolf Steiner kalte det siste åndsliv. Han påpekte også at det måtte være administrative skiller mellom åndsliv, rettsliv og næringsliv, og han kalte denne inndelingen for tregrening. I sine bøker og foredrag om samfunn og økonomi satte han parolene fra den franske revolusjon inn på de områdene hvor de vil virke fruktbart. Under korona-nedstengingen beveget vi oss bort fra disse idealene, men samtidig innser stadig flere at vi må endre samfunnsutviklingen.

Artikkelen er skrevet i begynnelsen av juli. Mange tenker at pandemien snart er over i Norge. Land etter land åpner opp. Samtidig melder nyhetene om nye utbrudd blant annet i Spania, Tyskland, USA og Latin-Amerika. Mye vil åpenbart skje innen september og i løpet av høsten.

Teori U

- en ny sosial teknologi

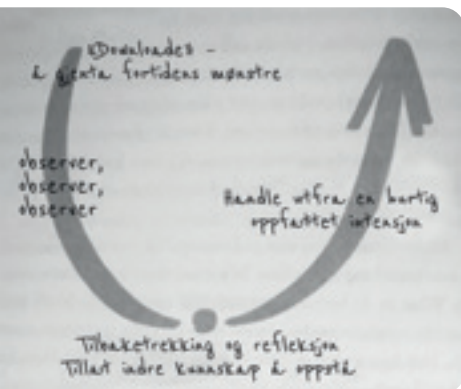

Fig. 1. De tre kjerneaktivitetene i U-bevegelsen.

FORDYPE SEG I SPØRSMÅL

Otto Scharmer, professor ved Massachusetts Institute of Technology i Boston, har arbeidet med spørsmål som har engasjert mange mennesker over hele verden. «Hva er det som gjør at vi alle er med på å skape og opprettholde samfunn og strukturer vi slett ikke ønsker å være en del av», er et av spørsmålene han har fordypet seg i helt fra sin studietid.

I dypdeintervjuer med ledere, mellomledere og ansatte for store og små virksomheter fra store deler av verden fikk Scharmer et klart inntrykk av at «alle» ønsker et mer rettferdig, bærekraftig og humant samfunn. Hvorfor er da våre handlinger, eller mangel på handlinger, både som enkeltindivider, virksomheter og storsamfunn, med på å skape og befeste uønskede

AV ÅSE KATRINE
JOHNSEN

Å starte en skoletime med et spørsmål som elevene kan forbinde seg med, gir den beste grobunn for læring og utvikling. Men det må være reelle problemstillinger hele klassen kan engasjere seg i og utforske over tid.

og ofte destruktive samfunnsstrukturer og systemer?

Utviklingen av «Teori U» og opprettelsen av Presencing Institute er Otto Scharmers bidrag til å bearbeide disse spørsmålene.

«Presencing» er et nøkkelbegrep i Teori U, og begrepet innbefatter ordene tilstedeværelse og sansning. Metoden (u-prosessen) er utviklet som et instrument for å samstemme våre dypeste ønsker og beste intensjoner med våre handlinger – både på et individuelt og et kollektivt plan. Hvordan kan vi overvinne den motstanden og de mønstrene som holder oss fast til strukturer vi ønsker å endre? Dette er det Teori U og den verdensomspennende kursvirksomheten i Presencing Institute handler om.

Teori U handler om endring og utvikling. Utgangspunktet «downloading» beskrives som å være fastlåst i gamle mønstre. U-prosessen kan gjøres av enkeltindivider så vel som større eller mindre grupper. I observasjonsfasen er åpen, objektiv og nøyaktig betraktning viktig. I denne fasen hører også iakttakelse av seg selv og systemet du er en del av. Det er også viktig å bevisstgjøre hvilken rolle du selv spiller i strukturer du lever i.

Tilbaketrekking og refleksjon gir din indre visdom mulighet for å gi seg til kjenne. De nye fremtidsmulighetene kan skimtes.

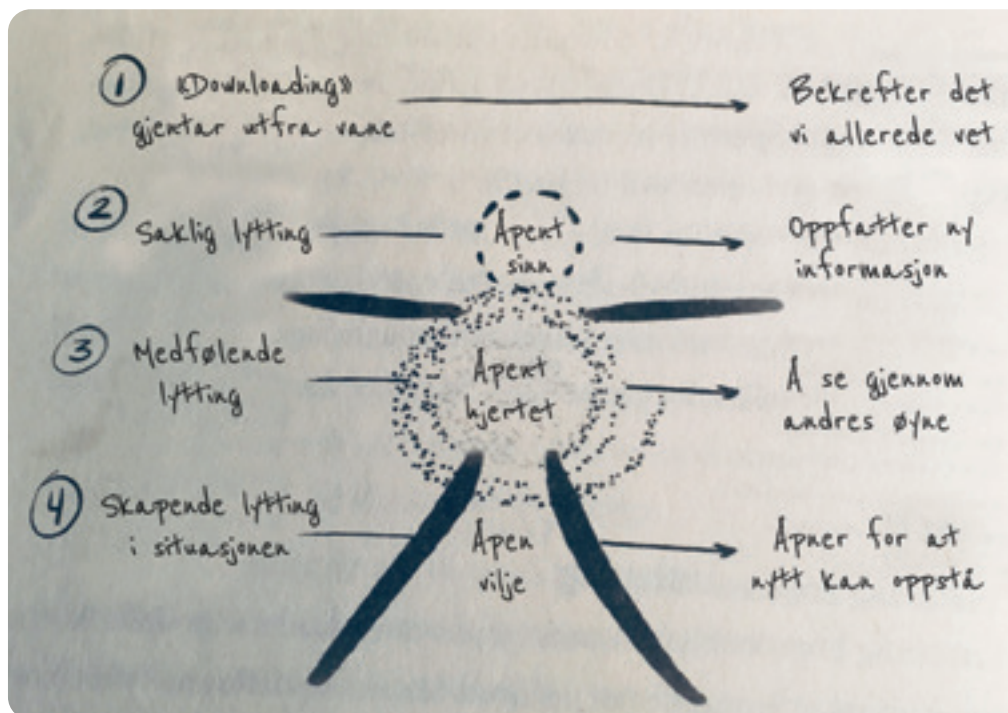
I handlingsfasen er det rask utprøving som gjelder. Ved å dele dine ideer og tanker kan du få respons av andre. Ved å sette i gang prosessen før du har «alt på plass», kan energien fra skaperøyeblikket hjelpe

Fig. 2. Hvordan U-pronses-
sen utvikler vår evne til
å lytte.

deg med å sette idéene ut
i livet.

VÅR EVNE TIL Å LYTTE

En rekke enkle redskaper
og øvelser utgår fra Teori
U, blant annet er en ny
sosial kunstart kalt Social
Presencing Theatre under
utvikling. Kultivering
av egne og kollektive
lyttekvaliteter står i en
særstilling i praksisen.
Våre lytteferdigheter er
avgjørende for vår evne
til kommunikasjon og
samhandling.

Relatert til lytteevnen er «downloading» et mønster der jeg bare hører det som bekrefter det jeg selv står for og vet fra før. Jeg forblir i min egen boble, mitt ekkokammer – og alt forblir som det er.

Men idet jeg åpner opp sinnet, blir jeg mottakelige for å lære noe nytt. Jeg kan bli oppmerksom på informasjon som avkrefter noe av mitt eget tanke-gods, og tankemønstre får mulighet til å utvides eller korrigeres. Interesse og nysgjerrighet for dette nye vekkes. Her beskriver Scharmer hvordan indre motkrefter ofte aktiveres i de ulike lyttestadiene. Den fordømmende indre stemmen må stoppes, før et sinn kan åpne seg.

Gjennom å åpne hjertet utvikles empatisk lytting. Her og nå er det ingen barriere mellom den eller det jeg lytter til. Jeg lytter med medfølelse og får mulighet til å se verden fra et annet ståsted. Motkraften som her trigges er kynismen. I empatisk lytting blir du selv sårbar og involvert, og den kyniske stemmen

advarer deg mot den sårbarheten du åpner opp for.

Å lytte med åpen vilje, hva vil det egentlig si? En måte er å si at jeg nå lytter fra et sted i meg selv som gjør meg i stand til å handle i samsvar med den eller det jeg lytter til. Vi går inn i et felt med samskapende lytting. Jeg lytter med en utvidet tilstedeværelse. På dette punktet er fryktens stemme overvunnet, og jeg har mot til å slippe tak i det trygge jeg holdt fast i, og åpner opp for noe nytt som kommer meg i møte.

- Generativ lytting er døråpner til et rom der noe nytt kan oppstå.
- «Presencing»-øyeblikket befinner seg i det nye, åpne rommet, et nullpunkt, tilsynelatende tomt og stille.
- Det indre forarbeid gir meg mulighet til å komme i kontakt med min dypeste kilde, samtidig som jeg med åpne sanser vender meg utover mot muligheter som er i emning.

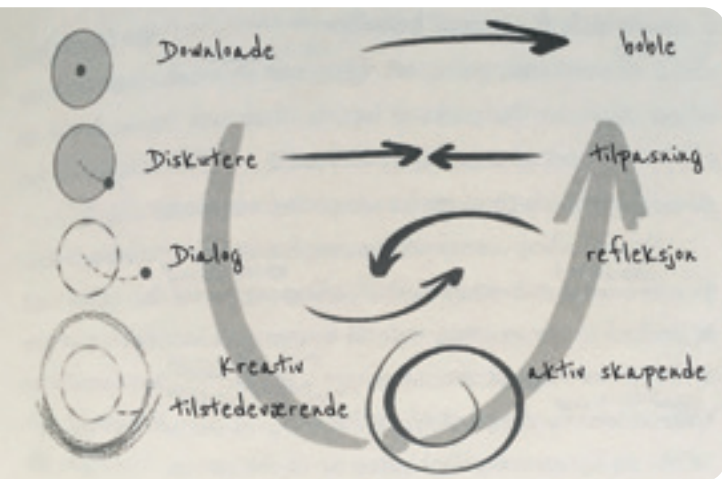

Fig. 3. Teori U beskriver en praksis. Hvordan begynne å handle. Alle figurene er hentet fra C. Otto Scharmers bøker og oversatt til norsk.

PRAKTISER, IKKE PREIK!

Teori U beskriver en praksis. Mens jeg var daglig leder på Steinerskolen på Hedemarken fikk jeg anledningen til å delta på en konferanse med Otto Scharmer og jeg så et potensiale for å videreutvikle skolen vår

Fra «urtiden» hadde kollegiet arbeidet med organisasjonsutvikling, et helt nødvendig arbeid i en levende organisasjon i kraftig vekst og med stadig nye krav både fra myndigheter, foreldre og fra kollegiet. Skolen fikk god hjelp i arbeidet og inspirasjon både fra Steinerskoleforbundet og fra andre med kompetanse på området. Men arbeidet tok mye tid, og våre fellesmøter trengtes ofte til andre saker, som ble opplevd som viktigere og mer akutte.

I møtet med Teori U skjønnte jeg at tiden var inne for å flytte fokus fra struktur til organisasjonskultur. Vi trengte å rette oppmerksomheten mer mot oss selv og vår egen samarbeidskultur. Et av Otto Scharmers forskningsfunn er at det er ståstedet du operer ut fra, som avgjør effekten av dine handlinger, ikke rammen du operere innenfor. Handler du ut fra et helhetsperspektiv eller ut fra en egosentrert tenkning? Hva er best for fellesskapet? Eller er utgangspunktet det

som er best for meg og mine? Denne bevisstheten for våre små og store valg er viktig å oppøve.

Jeg så at mange øvelser fra Teori U-praksisen kunne brukes rett inn i arbeidet med aktuelle saker i kollegiet. Vi startet med at evnen til å lytte og kommunisere godt er avgjørende i en skolevirksomhet. Eksempelvis kan nevnes prosessen rundt en tillitsvalgtordning, som Steinerskoleforbundet foreslo for skolene. Kollegiet arbeidet først grundig med tillitsbegrepet i små grupper, to og to, og så som helt kollegium. Øvelser med fokus på bevisstgjøring av egen lytting, var en viktig del av denne prosessen.

I samtalekultivering (ill. 3) er avtalt stillhet en viktig øvelse. Hva skjer når vi har vært gjennom diskusjoner og dialog, og lytter oss inn i stillheten før vi konkluderer eller tar avstemning? Stillheten kan oppleves både utrygg og pinlig, og dessverre var jeg ikke modig nok til å bruke denne muligheten i særlig grad. Gjennom kursvirksomheten i Presencing Institute erfarte jeg imidlertid betydningen av felles stillhet.

VERDEN TRENGER FLERE BROBYGGERE

I The Essentials of Teori U dedikerer Otto Scharmer boken til den fremvoksende bevegelsen av mennesker som vil bygge bro over de tre største kløftene i vår tid; den økologiske, den sosiale og den spirituelle. Otto Scharmer synliggjør utfordringene verden står overfor gjennom disse tre kløfter, og med Teori U inspirer han til brobygging.

- Kløften mellom meg selv og naturen er lett synlig. Miljøkrisen kan stå som en representant for denne kløften.
- Kløften mellom meg selv og andre er heller ikke vanskelig å få øye på i en verden med stor fattigdom og ekstrem rikdom.
- Den tredje kløften er imidlertid mer krevende. Kløften mellom det han kaller «self and self». Slik jeg har forstått dette begrepet, menes noe i retning av kløften mellom et høyere jeg og mitt daglige egosentrerte jeg. Oppblomstring av psykiske lidelser og selvmord er et uttrykk for denne splittelsen i mennesket.

Når broene over disse kløftene er bygd, kan Teori U's enkle formulerte målsetting om velbefinnende for alle, være innen rekkevidde.

ENKELTPERSONER KAN DELTA

Gjennom bøker, nettkurs og studier gis enkeltmennesker og organisasjoner fra hele verden mulighet til å lære hverandre og hverandres streben mot en bedre verden, å kjenne. Boken Teori U. Åpent sinn - Åpent hjerte - Åpen vilje. Lederskap som åpner fremtiden Mot en ny sosial teknologi – presencing av Otto C. Scharmer er oversatt til norsk, og kan kjøpes hos Antropos. Teori U benyttes idag på høyt politisk nivå blant annet i Kina, Nederland og Skottland, og i en rekke organisasjoner, som Røde Kors og Biologisk-dynamisk forening i Tyskland.

Initiativer som er realisert i kjølvannet av kursvirksomheten, er mange. Gå inn på medium.com og søk etter Leading Societal Transformation in Leadership and Governance av Hannah Scharmer eller Different Worlds, Different Operating Systems: Theory U Work in China av Rachel Hentsch, for å se nærmere på noen av disse.

Høstens U.lab 4 er nå annonsert. Her kan du delta som enkeltperson, i små grupper eller organisasjoner. En viss ferdighet med datateknologi er nødvendig. Du er også velkommen til å kontakte undertegnede dersom du ønsker å vite mer eller eventuelt inngå i et arbeid.

TIDEN ER NÅ!

I disse dager avholdes nettreisen GAIA Journey med over 13 000 deltakere. Da korona-pandemien var et faktum, snudde teamet i Presencing Institute seg raskt og laget en virtuell møteplass for alle som vil være med på å støtte hverandre i vanskelighetene og lidelsene vi går gjennom, men også for å utforske de spesielle mulighetene som denne tiden gir oss. Mange er påtvinget tilbaketrekking, noe som også gir muligheter for dypere refleksjon, det stedet i U-bevegelsen (illustrasjon 1) hvor det er rom og ro for å stille seg selv brennende aktuelle spørsmål og lytte til svarene.

KILDER

- C.Otto Scharmer, Teori U, Lederskap der åpner fremtiden, Ankerhus forlag 2009
- C.Otto Scharmer, The Essentials of Theory U, Core Principles and Applications, Berret-Koehler Publishers, Inc., 2018. Illustrasjonene i artikkelen er hentet fra denne boken.
- C. Otto Scharmer and Katrin Kaufer-Leading From the Emerging Future: From Ego-system to Eco-system Economics, Berret-Koehler Publishers, Inc.,2013
- Nettkursene U.lab 0, 1, 2 og 3
- Nettstedene: Presencing Institute (presencing.org) og GAIA Journey (presencing.org/gaia)

Åse Katrine Jonsen var tidligere daglig leder på Steinerskolen på Hedemarken.

Etableringslån til nye økobønder

Etableringsfasen som ny, ung gårdbruker kan by på økonomiske utfordringer. Cultura Bank tilbyr etableringslån på gunstige vilkår, med renterabatt og avdragsfritak i oppstartsfasen.

Etableringslån er for deg som er under 45 år, og som er i ferd med å etablere deg som gårdbruker på konsesjonsspliktig eiendom (førstegangskjøp, eller generasjonsskifte).

Cultura Bank kan også tilby ordinære landbrukslån (nedbetalingslån) og rammelån til økologiske og biodynamiske bønder.

Se www.cultura.no/landbruk for mer informasjon!

Terje Christensen til minne

9.5.1928 - 17.5.2020

Da Terje Christensen døde 17. mai, 92 år gammel, mistet den antroposofiske bevegelsen i Norge ett av sine mest verdifulle og respekterte medlemmer. Han tok cand.philol.-graden ved Universitetet i Oslo med historie hovedfag. Han arbeidet først som lærer og deretter med sitt monumentale trebinds verk om Gjerpen bygds historie som ble utgitt mellom 1971 og 1985.

Fra begynnelsen av 1980-tallet og i snaut 40 år viet Terje Christensen seg til arbeidet med den antroposofiske bevegelses historie i Norge. Dette utmyntet han i tallrike artikler, særlig i tidsskriftet *Libra*. Mange av dem ble utgitt i 2008 med tittelen *En kulturimpuls slår rot*. Boken behandler blant annet i detalj Rudolf Steiners åtte foredragsserier i Norge i perioden 1908-1923. Sammen med Oddvar Granly utga han i 2011 boken *Mot strømmen* med en rekke biografier over antroposofiske pionérer i Norge. Han var også ansvarlig for flere oversettelser av sentrale foredrag av Rudolf Steiner, og oversatte viktig antroposofisk sekundærlitteratur.

Den kanskje viktigste arven etter Terje Christensen er en omfattende dokumentsamling om forskjel-

lige sider ved antroposofiens historie i Norge. Den består av rundt 100 ringpermer, og den er nå overlatt Antroposofisk Selskaps historiske arkiv.

Terje Christensen vil bli husket for sin vennlighet, sin flid og sin nøyaktighet. Han arbeidet uselvisk og idealistisk med ideer han forbandt seg sterkt med. Han var beskjeden på egne vegne og var alltid forsiktig og saklig i form. Det sies at ingen er uerstattelig. Gid det var så vel.

En siste hilsen går til hans barn og særlig til Christina Falck-Ytter, som var Terjes lys og støtte i hans siste ti år. Vi tar farvel med Terje Christensen i sorg. Vi tar farvel med Terje i beundring. Og vi tar farvel med Terje i dyp takknemlighet.

Cato Schiøtz. Nekrologen stod i Aftenposten 3.6.2020

.....

SAMVIRKETS NØDVENDIGHET

AV ODDVAR GRANLY

Terje Christensen var selve historikeren for antroposofien i Norge. Dødsdatoen var ikke bare vår nasjonaldag 17. mai, det var også den dato da Det norske antroposofiske landsselskap ble grunnlagt i 1923 i Kristiania med Rudolf Steiner tilstede.

Terjes to siste artikler ble publisert i *Mennesket* 2018. De handlet om Kristensamfunnets pionertid i Norge og forholdet til antroposofien. Her fikk han klart frem at Rudolf Steiner forventet at Kristensamfunnet burde opptre i samvirke med de øvrige antroposofiske arbeidsområdene, som Waldorfskolene osv.

Ingen måtte avsondre seg. Han forteller også hvordan Christian Sundt Smit (1886-1960), den første presten for Kristensamfunnet i Norge, engasjerte seg i Antroposofisk Selskap og understøttet andre antroposofiske initiativer.

Så la oss ta frem disse ordene fra Terjes siste levetid som en utfordring til oss selv i vårt antroposofiske arbeide: *Hvordan er det med samvirket i bevegelsen?*

Vi har steinerskolene, lærerutdannelsen, det biodynamiske jordbruk, det medisinske og helsepedagogiske felt og det kunstneriske arbeidet i eurytmi og drama/språk. Er det en åpenhet for at vi alle arbeider i et større fellesskap?

Vi kan påvise at alle antroposofiske virksomheter i landet har blitt til ved mennesker som var aktive i Antroposofisk Selskap i Norge. Den første Steiner-skole ble grunnlagt i Oslo 1926 av kvinner som var aktive i Vidargruppen. Lærerutdannelsen ble til av personer som var aktive i Oslogruppen, det gjaldt også for jordbrukets pionerer. For det medisinske området må vi nevne at de to personene som sørget for at Weleda og Wala-medisin ble til salgs ved Hygea- og Idunapoteket i Oslo, var medlemmer av Oslo-gruppen. Legene i landet har vært aktive medlemmer i gruppene i Bergen, Oslo og Vidar. Nåvel, dette er bare en fragmentarisk oversikt. Vi kunne tilføye at de antroposofiske gruppene også har gitt rom for eurytmi, språkforming, drama og musikk gjennom alle år.

En institusjon som Cultura bank har i dag funnet det nødvendig å fremstå som fri og uavhengig. Men vi må minne om at tilblivelsen skjedde innenfor Antroposofisk Selskap der Svein Berglund, Leif Holbæk-Hanssen og Sophus Clausen var – ikke bare medlemmer – men også satt i arbeidsledelsen. De hadde god kontakt med de tyske antroposofiske bankpionerene og inviterte i mars 1979 Gisela Reuther, Ernst Wilhelm Barkoff og Rolf Kerler til Oslo for å lede et seminar om økonomisk tenkning med erfaring fra Gemeinschaftsbank i Bochum.

De praktiske virksomheter som ble til utfra antroposofien, kalte Rudolf Steiner for datterbevegelser. Så har tiden gått, og døtrene har blitt voksne. Mange års arbeid på de enkelte områder har gitt dyktighet i det

daglige, og en belæring fra et «overordnet organ» er uaktuelt. For mange yngre medarbeidere synes Antroposofisk Selskap som noe fjernt og ukjent, men spørsmålet bør stilles: Kan det være et behov for et forum der man kommer sammen og pleier og fordyp-er antroposofien sammen med andre mennesker som står i et annet antroposofisk arbeid? Man kunne for eksempel tenke seg gruppeaftener der prester, bønder, lærere, kunstnere osv. kom sammen og fortalte fra deres egen virksomhet og ga bidrag som ble grunnlag for fellesbetraktninger. Noe av dette har forekommet i årenes løp, men i liten grad. Fra Steiners tid har vi eksempelet med «Pastoral-medisinsk kurs» i september 1924 (GA 318). Her i Norge tok for eksempel Jakob Kvalvaag et initiativ i 1991 til et møte mellom prester, leger og lærere. Slike sammenkomster kan styrke fellesskapet og åpne bevisstheten for antroposofiens bredde.

Noen tenker at Antroposofisk Selskap er for dem som ikke står i antroposofiske yrker, men saken er at gruppen skal være for alle, uansett daglig beskjeftigelse. I våre yrker forfaller vi til ensidigheter. Vi blir spesialister – den ene som skredder, den annen arkitekt eller husmor, bilmekaniker, steinerskolelærer, aksjemegler osv. Alle yrker har det til felles at de representerer en ensidighet, likesom hos dyrene. En hummer kan klype, men er dårlig til å spille fiolin, og så lenge vi bare identifiserer oss med vårt yrke, blir vi dyriske.

For å utvikle det fullmenneskelige må vi gå et trinn høyere opp i oss selv. Et forum til pleie av denne høyere dimensjonen er Antroposofisk Selskap. Da representanter for de forskjellige landsselskaper kom sammen til Julestevnet i Dornach 1923 for å danne et større fellesskap, ville Rudolf Steiner unngå betegnelsen «internasjonalt». Han kalte den nye sammenslutning «Det almene antroposofiske selskap». Selskapet er hverken nasjonalt eller internasjonalt, sa han. I uttrykket «det almene» viste han nettopp til denne overskridende sfære som hver enkelt kan prøve å utvikle til en realitetsopplevelse. Vesenet antroposofi er kosmisk.

Et lengre minneord om Terje Christensen kommer i Libra 4-2020. Oddvar Granly er ansvarlig for arkivet til Antroposofisk selskap.

STEINERUKA 2020

MOT TIL Å TENKE NYTT

19.-29. SEPT.

Lørdag 19. september

ÅPNING STEINERUKA AULAEN STEINERHØYSKOLEN

13.30: Bok-kafé. 16.00: Åpning Steineruka. Kunstnerisk opptakt. Presentasjon Steinerukas program. Eurytmi og språkforming med bl.a. Angela Nicolaisen, Julia Smit m.fl. Entré 100,-. Detaljert program på nett. Arr.: Steineruka.

På Cultura banks økojakt får du bl a gratis valgfri bolle på Godt Brød-utsalgene i Oslo. Foto: Godt Brød.

Lørdag 26. september

DETTE ARRANGEMENTET ER AVLYST: Eurytmi og forestilling. Eurytmi workshop for barn i alle aldre! Forestillingen «Prinsessen som gikk til jordens hjerte» med lærere og elever ved Pedagogisk Eurytmi-utdanning Norge (PEN).

STEINERUKA 2020. Steineruka er et samarbeid mellom Antroposofisk selskap i Norge, Biologisk-dynamisk Forening, Sosialterapeutisk Forbund, Camphill Norge, Steinerskoleforbundet, Kristensamfunnet, Cultura Bank og Dialogos medie- og ressursenter.

Koordinator for Steineruka er Dag Blakkisrud.

SE HELE PROGRAMMET på Steineruka.no og Dialogos.no/steineruka og på Facebook: Steineruka

Arrangementene vil til enhver tid følge de gjeldende smittevernreglene for korona. Følg med på nettsidene.

18.-27. september

ØKOJAKT I OSLO. En feiring av økologisk og biodynamisk mat og landbruk. Smak deg gjennom Oslos gater og bli kjent med lokale økologiske butikker, kafeer og restauranter. Med en mobilapp får du gode tilbud og smaksprøver. Gjennom uken samler du poeng for hvert besøk og er med i trekningen av flotte premier! *Gratis deltakelse. Arr.: Cultura Bank i samarbeid med Økouka.*

MOT TIL Å TENKE NYTT. Hvem var Rudolf Steiner, og hva er antroposofi? Kanskje disse spørsmålene må stilles på nytt? At vi overraskes av svar vi ikke hadde regnet med. Rudolf Steiners tanker har i over 100 år hatt innflytelse på kunstnere, arkitekter og tenkere i mange land og kulturer – også personligheter som sto fjernt fra det antroposofiske miljøet. Gjennom en rekke arrangementer under Steineruka ønsker vi å stimulere til «mot til å tenke nytt!».

21.-27. september

VIDARÅSEN LANDSBY, ANDEBU

21.-25. september kl. 12-14: Omvisning og salg av grønnsaker og bakeriets ferske produkter hver dag. 24. september kl. 14-16: Skogvokter Armin Kollert tar oss med på skogstur på Vidaråsen. Her er natur og økonomi i samklang. Samtidig skogskjøtsel på økologisk grunnlag. Kl. 18-19.30: Odd Jarle Stener Olsen: «Bærekraft i alle ledd. Biodynamisk landbruk er et svar på klimakrisen.» 25. september kl. 14-16: Renseanlegget på Vidaråsen. Will Browne viser rundt og forteller om dette unike rensesystemet. Kl. 18-19.30: Eric Brinkhof foredrag: Bier og mennesker – hva har de å gjøre med hverandre? 26.-27. september. Kurs i hvordan lage de biodynamiske preparatene på riktig måte. Teori og praksis med Eric Brinkhof. *Fri entré alle arrangementene. Arr.: Vidaråsen landsby, Biologisk-dynamisk Forening, Økouka.*

Fjøset på Vidaråsen. Foto: Vidaråsen.

Lørdag 26. september

BONDENS MARKED BIRKELUNDEN I OSLO. De biodynamiske gårdene Bergsmyrene på Hurum og Ommang Søndre, Løten, er tilstede med sine produkter. www.bondensmarked.no

Søndag 27. september
kl. 12.00-16.00

BERGSMYRENE PÅ HURUM. Gården har vært drevet biodynamisk siden 1981 av Finn Dale Iversen og Evelyn Romer. Nå står neste generasjon klar til å overta. Omvisning, servering med gårdens egne biodynamiske råvarer, og hygge i landlige omgivelser. *Fri entré. Arr.: Steineruka, Biologisk-dynamisk Forening, VitalAnalyse/ Økouka.*

Foto: Cultura bank, Scott Gilmour.

Tirsdag 29. september kl 19.30

Mikaelfeiring i Josefines gt 12, Oslo. Se program nettsiden.

23. september – 2. oktober

SETERSPRELL HELGESETER, BERGEN

Årets tema er «Pusterom». 23. september kl. 12.30: Åpningsforestilling med Helgeseter kor og musikalske overraskelser.

Åpning av årets utstillar Frode Hølleland. 24. september kl. 17-19: Berit Håpoldøy m/band. 25. september kl. 12.30: Fiolinkonsert. 28. september kl. 12.30: «Pusterom» foredrag med Irene Nygårdsvik. 30. september kl. 13.30-15.30: Workshop med Irene Nygårdsvik til temaet «Pusterom – nysgjerrighet og intuisjon som drivkraft». 28. september kl. 16-19: Åpen Gård. 29. september kl. 18.00: Sigmund Hegstad – danseforestilling. 1. oktober kl. 10.30 og kl. 13.00: Det mystiske pianoet. Figurteater med levende musikk der Karin Stautland inviterer barn til en visuell forestilling. 2. oktober kl. 12.30: Avslutningsforestilling. Konsert Helgeseter kor og musikalske overraskelser.

Alle arrangementene foregår i Veksthuset på Helgeseter.

Fri entré. Påmelding og mer info på: www.helgeseter.org

STEINERUKA PÅ LITTERATURHUSET I OSLO

Mandag 21. september, kl. 19.00-21.00

LEVENDE JORD - LEVENDE MANGFOLD. Biologisk-dynamisk landbruk er i fremgang verden over. Stadig flere bønder og forbrukere blir klar over sammenhengen mellom levende jord og helsetilstanden hos dyr og mennesker. Medvirkende: Odd Jarle Stener Olsen, Eric Brinkhof og Vibhoda Holten. *Kjelleren. Fri entré. Arr.: Biologisk-dynamisk Forening, VitalAnalyse, Økouka.*

Tirsdag 22. september, kl. 19.00-21.00

ET VIRUS PÅ AVVEIE. Covid-19 har satt verden på hodet. Siden mars har media og myndigheter rapportert om antall smittede, korona-døde, karanteneregler, nedstengning, reiseforbud og permitteringer. Vi vil drøfte situasjonen ut fra et medisinsk-faglig perspektiv. Innledning: Anette Bender, spesialist i allmennmedisin, med flere. Spørsmål og samtale. *Kjelleren. Fri entré. Arr.: Dialogos medie- og ressursenter.*

Onsdag 23. september, kl. 19.00-21.00

RUDOLF STEINER SOM INSPIRATOR FOR KUNST OG ARKITEKTUR. Bygninger og miljøer skaper noe av forutsetningene for hvem vi blir. Men hvordan skapes bygningene? Innledning ved arkitekt Espen Tharaldsen, som vil snakke om det organiske, det levende. Espen Tharaldsen har tegnet en rekke steinerskoler, også i Kina, og skrevet «Hverdagens forvandling – Om Rudolf Steiners estetikk». *Kverneland. Fri entré. Arr.: Antroposofisk selskap i Norge.*

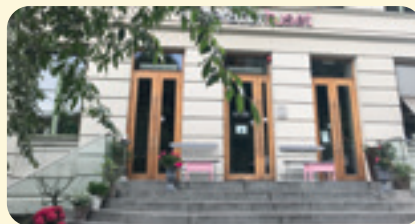
**DETTE ARRANGEMENTET ER UTSATT TIL 2021
HVA TROR NATURVITENSKAPEN, OG HVA VET RELIGI-
ONEN? Et møte mellom ulike virkelighetsforståelser. Sam-
tale mellom Christian Seiser, prest i Kristensamfunnet i
Tyskland, søster Katarina Pajchel, dominikanerinne Oslo**

og Bjørn
Grinde, biolog
ved UiO.

Marit M.

Simonsen er
moderator i

samtalen. *Kjelleren. Fri entré. Arr.: Kristensamfunnet i
Oslo og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.*

Fredag 25. september, kl. 19.00-21.00

KUNST OG UNDERVISNING I STEINERSKOLEN. Elevens egen skapende virksomhet blir vektlagt i alle fag i Steinerskolen, og det å undervise blir gjerne omtalt som en kunst. Hanne Weisser er steinerpedagog og har i år utgitt boken «Kunst og undervisning i Steinerskolen». Hun vil samtale med Magne Skrede, mangeårig musikk lærer på Rudolf Steinerskolen i Bergen. *Kjelleren. Fri entré. Arr.: Steineruka*

Lørdag 26. september kl. 13.00-15.00

SOSIAL KUNST - DER KUNST UTTRYKKER LIV. Vi inviterer til interaktive kunstuttrykk og dialog om integrert kunst og kunst i sin alminnelighet. Kunst som skaper vesentlige bånd og fellesskap mellom mennesker. Den sosialpedagogiske hverdagen i Norge er preget av et rikt og mangfoldig kulturliv og kunstnerisk arbeid. Innledning ved Dag Balavoine, daglig leder FRAMskolen, Vallersund Camphill. Samtale. *Kjelleren. Fri entré. Arr.: Camphill Landsbystiftelse i Norge og Sosialterapeutisk Forbund.*

CULTURA BANK vil være til stede under Steineruka i Litteraturhuset for å informere om bankens tilbud og satsningsområder.

Returadresse: Dialogos, Oscars gt 10, 0352 Oslo

